

ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE STRATEJİK
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

Uluslararası Değişimler
ve
Türkiye

EDİTÖR
Prof.Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN

Aralık, 2018
ISBN: 978-605-4929-09-2

Enstitü Hakkında

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ULİSA) yakın zamanda faaliyete geçmiş olan bir kurumdur. Faaliyet alanlarından birisi olarak akademik ve stratejik çalışmalar yapmayı planlamaktadır. Bu kapsamda panel, seminer ve sempozyum gibi bilimsel etkinlikleri hazırlamakta ve birçok bilimsel faaliyet yapmayı hedeflemektedir. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi bünyesindeki ULİSA'nın Türkiye çapında geniş kapsamlı akademik ve stratejik çalışmalara imza atan bir araştırma merkezine dönüşmesi hedeflenmektedir. Resmi bir enstitü olan ULİSA Yıldırım Beyazıt Üniversitesi bünyesinde 2011 yılından bu yana faaliyetlerini yürütmektedir.

Özel olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyadaki bölgelerde ve genel olarak da dünya tarihinde cereyan eden uluslararası ilişkilerin dün, bugün ve geleceğinin anlaşılmasına, açıklanmasına ve geliştirilmesine dönük araştırmalar yapmak ve bu araştırmaların sonuçlarını akademik, siyasi ve toplumsal aktörlerle paylaşmaktır. Uluslararası ilişkilerin, özellikle içinde bulunduğumuz dönemdeki küresel, siyasal, kültürel, stratejik, ekonomik ve sosyal gelişmelerin çok boyutlu, aktörlü ve katmanlı bir süreç olması nedeniyle ULİSA'nın araştırmaları disiplinler arası bir özelliğe sahiptir. ULİSA, güncel ve popüler konularla ilgilenmekten çok, bilimsel referans ve bilgi kaynağı niteliğine sahip temel eserler, teoriler ve fikirler geliştirmeye çalışmaktadır. Bu tür çalışmalar ve araştırmalar aracılığıyla bölgemizde ve dünyada barış, adalet, vicdan, ahlak, işbirliği, kalkınma, güvenlik, refah, huzurun gelişmesine ve bu değerlere dayalı bir dünya düzeninin kurulmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Misyonuna uygun bir şekilde çok disiplinli araştırmalar yaparak ve bu araştırmalara dayalı stratejiler geliştirerek Türkiye'nin bölgesel ve global ölçekteki dinamik konumunun daha da gelişmesine katkı sağlamaktır. Bu çerçevede, Türkiye'nin tarihi, kültürel, sosyal, siyasal, ekonomik, stratejik ilişkileri ve diğer tüm bağlantıları, Türkiye'yi ve Türk dış politikasını ilgilendiren komşu ülkeler, akraba toplumlar, bölgeler, örgütler, konular ve sorunlar ile ilgilenmektedir. Ayrıca, Arap Baharı'ndan Avrupa Birliği'ne, İslam dünyasından Batı dünyasına, Atlantik'ten Pasifik'e kadar tüm uluslararası, küresel ve yerel gelişmeler, dönüşümler ve süreçler, uluslararası siyaset, medeniyet, bölgesel entegrasyonlar, kriz, çatışma, savaş, barış, işbirliği vb. uluslararası ilişkiler ve stratejiyi ilgilendiren konular ULİSA'nın inceleme kapsamı alanına girmektedir. Bu konular, uluslararası ilişkilerin değişen ile değişmeyen, kadim ile güncel, klasik ile modern, modern ile post-modern gibi zamansal dinamikler yanında, yerel ile küresel, ulusal ile ulusal-ötesi, bölgesel ile kıtasal gibi mekânsal düzlemlerdeki etkileşimler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Enstitü Müdürü: Prof.Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin

Araştırma Görevlileri: Serhan Ünal, Gülşen Yılmaz, Tubanur Büyükçolpan

Enstitü Sekreteri: Mehmet Aykut Koçak

İdari Personel: Müge İnandı, Uğur Boyraz

Enstitü Ağsayfası: <http://aybu.edu.tr/yulisa/>

İçindekiler

Mustafa Sıtkı Bilgin	6
Türkiye’de Göç Olgusu ve Mülteci Hukuku	
Bayram Sinkaya	12
Social Movements and Revolutions in the Middle East	
Yusuf Alper Oyar	18
Avrasyacılık ve Kazakistan Avrasyacılığı ile Türkiye’deki Avrasyacılığın Bağlamı	
Seyfettin Erşahin	27
Doğu-Batı İlişkilerinde Ortantalizmin Hz. Muhammed için Kullandığı Kavramların Rolü	
Münire Kevser Baş	39
Oryantalizm ile Feminizm Arasında Türkiye’deki Kadın Yazarların Eserleri	
Mehmet Seyfettin Erol, Mustafa Sıtkı Bilgin	53
Türk Dış Politikasında Bir Denge Unsuru Olarak Rusya Faktörü ve Astana Sürecinin Geleceği	
A. Gökhan Yaşa	65
Küreselleşmenin Güvenlik Boyutu: Hibrit Savaş ve Yeni Nesil Tehditler	
M. Akif Özer, Reha Bayansar	75
Ekolojik Hareketten Siyasi Popülizme Alman Yeşil Parti Örneği	
Barış Çağlar	92
Tehdit, Sistem ve İttifak: 21. Yüzyıl Küreselleşme Dinamiklerinde Türk-Amerikan İlişkileri	
Ömer Yılmaz	98
Misyonerlik Faaliyetleri ve Misyonerliğin Teopolitik Boyutları	
Yıldız Deveci Bozkuş	112
Avrupa Birliği’nin Kafkasya Politikalarına Genel Bir Bakış	

Giriş

Soğuk Savaş'ın 1990'larda sona ermesiyle iletişim ve bilgi teknolojilerinde meydana gelen baş döndürücü gelişmeler ve küresel ekonomide başlatılan liberal politikalar dünyayı küreselleşme adını verdiğimiz yeni bir olguyla karşı karşıya bırakmıştır. Küreselleşme, pek çok boyutuyla siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileriyle dünyada köklü değişimlere yol açarken bilhassa da Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için de pek çok risk ve fırsatları da içinde barındırmıştır. Küresel değişimler bazı bakımlardan dünya çapında benzer etkiler sergilese de dünyanın pek çok yerinde değişik toplumlar tarafından farklı şekillerde etki ve tepkilere maruz kalmıştır. Dünyanın, Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşadığı kırılmaların ve geçirdiği değişimlerin, ne gibi değişim ve gelişmelere yol açtığına incelenmesi, başta Türkiye gibi hareketli coğrafyaların ortasında yer alan ülkelerin geleceği açısından hayati bir önem taşımaktadır.

Uluslararası ilişkiler perspektifinden yaklaşıldığında ise, küresel değişimler sadece küresel güçlerin oynadıkları büyük oyun açısından önem taşımamakta fakat Türkiye gibi bölgesel güçler açısından da ehemmiyet arz etmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri de bölgesel güçlerin büyük güçlerle olan ilişkilerinin, bu ülkelerin dış politikalarının temel belirleyicileri arasında yer almasından dolayıdır. Dolayısıyla küresel faktörlerin farklı coğrafyalarda sebep olduğu değişim ve gelişmelerin gerek sistemik bakımdan ve gerekse de bölgesel ve tek tek devletler açısından geniş bir vizyon çerçevesinde incelenmesi uluslararası siyasetin geleceğine ışık tutması açısından da mühim bir katkı sağlayacaktır.

Uluslararası Değişimler ve Türkiye kitabında da, Uluslararası Çalışmalar Kongresi 2018'de sunulan tebliğlerin bağlamsal bir değerlendirme ve süzgeçten geçirilerek toparlanmasıyla, Soğuk Savaş sonrasında harekete geçen küresel etkilerin Türkiye'deki yansımalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda mevcut kitapta cevabı aranan sorular arasında; Türkiye'nin küresel değişimlere ne ölçüde ve nasıl tepki gösterdiği, uyum sağlayabilme kapasitesinin değerlendirilmesi ve küresel değişimlerin nasıl benimsediğinin yanında küresel ölçekte benzer etkileri yaratan gelişmelerin Türkiye'de hangi özgün değişimlere yol açtığı gibi konular yer almıştır.

Bu konular arasında başta g, İşlamofobi, iklim değişikliğinin siyasi etkileri, misyonerlik, Ortadoğu'daki istikrarsızlıklar ve artan riskler gibi tehdit oluşturan unsurlar yanında; Avrasya coğrafyası, Avrupa Birliği, enerji politikaları, liberal ekonomik yaklaşımların yansımaları ve Türk kadın yazarlardaki kültürel dönüşümün izleri gibi fırsat teşkil eden pek çok konu da ilgili uzmanları tarafından inceleme konusu yapılmıştır. Eserin, başta akademik camia olmak üzere tüm diğer okuyuculara katkı yapmasını umuyor ve kitabın hazırlanmasında emeği geçen, başta Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü alışanları olmak üzere, ilgililere teşekkür ediyorum.

Prof Dr Mustafa Sıtkı Bilgin

Ankara, 2018

Türkiye’de Göç Olgusu ve Mülteci Hukuku

Prof Dr Mustafa Sıtkı Bilgin¹

Yakın dönem Türk tarihi incelendiğinde dıştan gelen göçün önemli bir yeri olduğu görülmektedir. 19’uncu yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nin siyasi ve coğrafi olarak küçülmeye başlamasıyla başta Balkanlardan olmak üzere Anadolu’ya yoğun göçler başlamıştır. 1856-1914 yılları arasında mübadele ya da zorunlu göçle Osmanlı Devletine sığınanların sayısı 6.425.000’dir. 1914 yılında Osmanlı Devleti’nde yapılan ilk nüfus sayımında ülke nüfusunun 16 milyon olduğu düşünüldüğünde göç edenlerin çokluğu dikkat çekmektedir.²

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte ilk göç edenler Lozan sonrası gelen mübadele göçmenleridir. İran devriminden kaçanlar, Afgan Savaşı mağdurları, Ahıska Türkleri, Türkistan Türkleri, Eski Doğu Bloku ülkelerinden çalışmak için gelenler, Saddam’ın zulmünden kaçan Kürtler için Anadolu bir sığınma yeri olmuştur. Dış göçün son yolcuları sayıları 3 milyona yaklaşan Suriyelilerdir. Bu çerçevede tarihsel olarak devam eden özellikle Türk ve Türk soyluların göçünün yanı sıra, Türkiye son dönemde Ortadoğu’da yaşanan savaşlar, dünya genelinde artan yoksulluk, ve son dönemde gelişen ekonominin sağladığı işgücü imkânları ve Avrupa ile sınır olunması gibi nedenlerden dolayı yoğun bir yabancı göçü ile karşı karşıya kalmıştır. 2005 yılında uluslararası koruma için başvuru yapan kişi sayısı yalnızca 2.935 iken, bu rakam 2015 yılında 216.351’e ulaşmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nde, mülteci ve sığınmacılar konusunda ilk genel düzenleyici belge, 1934 tarihli İskân Kanunu’dur. Kanun, Türkiye’ye yönelik sığınma ve göç hareketleri ile ülke içine yönelik iskân ve yapıldığı tarih de dikkate alınca aynı zamanda ortak bir ulus inşa etme bağlamında sosyal ve siyasi nitelik taşıyan, mecburi iskân ile ilgilidir. 1950 tarihli Yabancıların Türkiye’de İkamet Seyahatleri Hakkında Kanunda da mültecilerin Türk hukuku bakımından yabancı statüsünde olmaları nedeniyle, mültecileri etkileyen düzenlemeler bulunmaktaydı. Aynı yıl çıkan Pasaport Kanunu da Türkiye’ye

---

¹ Müdür, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, bilgin.ms@gmail.com.

² Kemal Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, (Timaş Yayınları, 2013).

giriş yapacak kişiler ile ilgili düzenlemeler ve kamu güvenliği veya benzeri nedenlerle yabancıların sınır dışı edilmesi gibi konular açısından mültecilere ilişkin düzenlemeler içermektedir.

Türkiye bulunduğu coğrafya itibariyle yoğun ve büyük ölçekli insan hareketliliğine tanıklık etmiştir. Türkiye'nin göç profili ve tarihi incelendiğinde, ülkenin eşzamanlı olarak göç veren (kaynak ülke), göç alan (hedef ülke) ve transit ülke (hedef ve kaynak ülkeler arasında ki geçiş ülkesi) konumunda olduğu görülmektedir. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan itibaren dil, din, soy ve akrabalık ilişkilerimizin olduğu coğrafyadan gelen göçmenlerin ki bu grupların Türk kimliğine ve kültürüne kolayca uyum sağlayabilecekleri düşünülmüştür, hükümet destekli göçleri devam etmiştir.

1960'lı yıllarda Türkiye'den Avrupa ülkelerine (özellikle Almanya, Hollanda, Fransa ile yapılan 'misafir işçi' anlaşmaları ile) büyük ölçekli işçi göçü yaşanmıştır. 1970'li yıllarda Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz Türkiye'den Avrupa'ya göçü büyük oranda azaltmasına rağmen, dışarıya göç Türk işçilerinin Libya, Suudi Arabistan, Irak gibi Ortadoğu ülkelerine göç etmesi ile devam etmiştir. Avrupa ülkelerinin Türkiye'den işçi alımları sonlandırılmış olmasına rağmen, bu ülkelere göç 'aile birleşmesi' vasıtasıyla devam etmiştir.

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye coğrafi konumu itibariyle, düzensiz göçmenlerin kaynak ülkelere, özellikle Avrupa ülkelerine, göç ederken kullandıkları bir transit yol olmaya başlamıştır. Son zamanlarda yaşanan mülteci kriziyle birlikte Türkiye kaynak ve hedef ülke olmasının yanında daha çok transit ülke olarak anılmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği üyesi ülkeler Türkiye'ye düzensiz göçle mücadele etmesi ve transit göçü engellemesi için baskı uygulamaktadır. Türkiye Avrupa dışından gelen sığınmacılara ülkesinde mülteci statüsü vermese de son zamanlarda 'sığınılan ülke' (country of asylum) olarak da anılmaktadır.

Türkiye 1951 Mültecilerin Hukuki Durumlarına İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ni 1961 yılında onaylamış, Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin 1967 Protokolü'ne ise 1968 yılında taraf olmuştur. Bununla birlikte Türkiye, mülteciler için "coğrafi kısıtlama" ilkesini sürdürmüş ve sadece Avrupa

lkelerinde meydana gelen olaylardan dolayı kendine sığınma başvurusunda bulunanlara mltesi statüsü vereceğini belirtmiştir. Avrupa dışındaki ülkelerden gelenlere ise Birleşmiş Milletler tarafından üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar, "sığınmacı" olarak geçici ikamet izni tanınmaktadır. Bu süreçte Birleşmiş Milletler Mlteiler Yüksek Komiserliği'ne (BMMYK) başvuran sığınmacılar, başvuruları sonuçlanana kadar İçişleri Bakanlığının kontrolünde, Türkiye devleti tarafından belirlenmiş 62 uydu kentte ikamet etmekle yükümlüdür.

Türkiye'nin sürdürmekte olduğu bu coğrafi sınırlama ilkesi birçok uluslararası örgüt tarafından mlteilerin haklarının korunmasında engel olarak görüldüğü için eleştirilmektedir. Fakat bu sınırlamaya rağmen, Türkiye son zamanlarda Ortadoğu bölgesinde yaşanılan çatışmalardan kaçan insanlara 'geri göndermeme' ilkesi ve sorumluluğu altında sığınmacı statüsü ile geçici koruma imknı sağlamış, 'açık kapı politikası' izlemiştir. Türkiye, 2011 yılından beri izlediği bu politikayla bugün resmi rakamlara göre 3 milyondan fazla Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. Bu sığınmacıların bir kısmı sınır kamplarında kalmalarına rağmen, büyük bir kısmı farklı illere yayılmış durumdadır. Suriyeli sığınmacıların finansal yükünün neredeyse tamamını Türkiye tek başına üstlenmek durumunda kalmış ve mltesi krizinin çözümünde dış yardım oldukça yetersiz kalmıştır.

Türkiye'nin mlteilere ilişkin mevzuattaki bir diğer düzenlemesi kısaca 1994 Yönetmeliği olarak anılan "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir lkeye İltica Etmek zere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" idi. Doğrudan sığınma olaylarına ilişkin ilk genel düzenleyici belge niteliğindeki Yönetmelik hem bireysel sığınma hem de toplu sığınma olayları karşısında devletin takınacağı tutum ve sığınmacılara sağlanacak hakları düzenlemiştir.

2000'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği müktesebatının benimsenmesi çerçevesinde yapılan mevzuat değişiklikleri mltesi hukukuna da yansımış ve 2003 tarihli Ulusal Programda Türkiye'nin coğrafi sınırlama kapsamında olsun ya da olmasın her sığınmacı için non-refoulement (geri göndermeme) ilkesinin

ciddiyetle gözetildiği ifade edilmiş, iltica alanında seminerler düzenlenmesi, İçişleri Bakanlığında ihtisas kurumu oluşturulması, mülteci barındırma merkezleri kurulması, etkin veri tabanlarının oluşturulması, sığınmacılara yönelik eğitim, sağlık, çalışma gibi sosyal hizmetlerin sunulması gibi hususlarda çalışmalar yapılacağı belirtilmiş ve kurumsal bir yapılanma takvimi sunulmuştur.³ Nitekim, 2004 yılının Aralık ayında “İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı” hazırlanmış ve o dönemde konuya ilişkin özel tek yasal dayanak olan 1994 Yönetmeliği değiştirilmiştir⁴.

Türkiye’de mülteci hukuku alanında dönüm noktası ise 04.04.2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’dur (YUKK). Yabancıların Türkiye’ye girişleri, Türkiye’de kalışları ve Türkiye’den çıkışları ile Türkiye’den korunma talep eden yabancılara sağlanacak korumayı düzenlemeyi amaçlayan Kanun kapsamında coğrafi kısıtlama hala devam etmektedir. Kanun ile göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye’ye giriş ve Türkiye’de kalışları, Türkiye’den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığı’na bağlı “Göç İdaresi Genel Müdürlüğü” kurulmuştur.

YUKK uluslararası korumayı “mülteci”, “şartlı mülteci” ve “ikincil koruma” statüleri olarak üçe ayırmaktadır⁵. YUKK düzenlemesine göre “mülteci”, Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korkan kişi olarak tanımlamıştır. “Şartlı mülteci”, Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı zulüm korkusu yaşayan kişidir. “İkincil Koruma Statüsü” ise, mülteci yahut şartlı mülteci kapsamında değerlendirilemeyecek ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri

---

³ 2003 Yılı Türkiye Ulusal Programı: 24 Temmuz 2003 tarih ve 25178 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren “AB Topluluk Müktesebatının Benimsenmesine İlişkin 2003 Yılı Türkiye Ulusal Programı”.

⁴ Bu yönetmelik Bakanlar Kurulu’nun 2006/9938 karar sayısı ile 16.01.2006 tarihinde kabul edilmiş, Resmi Gazetenin 27.01.2006 tarihli nüshasında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁵ 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, madde 61, 62 ve 63.

gönderildiği takdirde ölüm cezasına mahkum olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında ayırım gözetmeyecek şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya yararlanmak istemeyen yabancı veya vatansız kişilere sağlanan bir statü olarak düzenlenmiştir.

Suriyelilerin Mevcut Hukuki Statüsü

Suriye’de yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle ülkemize gelen Suriyeliler karşısında kısa süreli olacağı öngörülen bu geçici duruma karşı acil tedbirler alınmıştır. Ülkemizde bulunan Suriyelilerin durumu ilk olarak acil durum mevzuatı çerçevesinde ele alınarak barınma, yemek gibi temel ihtiyaçları sağlanmış, her türlü insani temel hak ve hürriyetler gözetilerek insani krize acil durum rejimi çerçevesinde müdahale edilmiştir. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91’inci maddesinde düzenlenen “geçici koruma statüsü” sonucunda ülkemizde bulunan Suriyelilerin durumu yasal bir zemine kavuşmuştur. Anılan Kanunun 91’inci maddesine göre ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.

Geçici koruma, sadece kitlesel olaylarda sağlanmaktadır. Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılardan, YUKK çerçevesinde uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayanlara sağlanabilecek geçici koruma işlemlerinin usul ve esasları ile bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışında yapılacak işlemleri, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirleri ve ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasındaki işbirliği ile ilgili hususları düzenlenmek amacıyla hazırlanan “Geçici Koruma Yönetmeliği” 22 Ekim 2014 tarihli ve 29153 sayılı Resmi Gazete ’de

yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin geçici 1 inci maddesi ile ülkelerinde yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle ülkemize gelen Suriyeliler geçici koruma altına alınmıştır.

Social Movements and Revolutions in the Middle East

Bayram Sinkaya*

ABSTRACT

The Arab Spring of 2011 has revived an academic interest in social movements and revolutions in the Middle East, which was used to be associated with the persistence of authoritarianism. Although the Arab Spring has come up with different outcomes in various countries, currently, there is a burgeoning literature that studies reasons, processes and outcomes of recent social movements and revolutions particularly in the Middle East. In fact, the subject of social movements and revolutions has been underestimated and underexplored in the Middle East studies or Social Movements studies for a long time.

This paper argues that despite the negligence of the relevant literature, history of the Middle East has witnessed numerous social movements and revolutions. Then, it provides a historical overview of Middle Eastern revolutions. Against this background, this paper attempts to analyze potential reasons of the aloofness the literature towards social movements and revolutions the Middle East.

Keywords: Social Movements, Revolutions, Middle East, Arab Spring.

Introduction

For long years the Middle East region has been recalled with the persistent authoritarianism, the prevalence of tradition over social and political structures, fundamentalism, underdevelopment etc. Social movements and revolutions are underexplored and ignored in the relevant literature covering the Middle East studies or the social movements. However, the Arab Spring of 2011 has revived interest in and driven attention towards social movements in the Middle East. Then, a new wave of studies has emerged to cover reasons and outcomes of social movements and revolutions, revolutionary change with particular emphasis on the Middle East.¹

Revolutions mark profound changes and transformation of social, economic, and political structures of related countries. Hence, they unleash a volatile period and rarely come up with the desired ends. However, some people have been sympathetic to revolutionary changes because they provide alternatives to the dominant political and ideological standings, and they may lead to the capture of power by previously marginalized social and political groups. On the other hand, the ruling social groups and elites have been tended to view revolutionary challenges as social anomalies or political threats. So controversial nature of revolution and social movements made the study of them a challenging but an exciting attempt. This paper aims to make a review of the Middle Eastern revolutions, and answer reasons of the relatively silence of vast the Middle East studies literature to cover revolutions and social movements in the region.

---

* Assisst Prof.Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Department of International Relations.

¹ See, Fawaz A. Gerges (Ed.), *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World*, Cambridge University Press, New York, 2014; Said Amir Arjomand (Ed.) *The Arab Revolution of 2011: A Comparative Perspective*, SUNY Press, Albany, 2015; Ronen A. Cohen, *Upheavals in the Middle East: The Theory and Practice of A Revolution*, Lexington Books, Lanham, 2014; Derya Göçer Akder, "Theories of Revolutions and Arab Uprisings: The Lessons from the Middle East", *Ortadoğu Etütleri*, vol 4, no 2, 2013; Y. Doğan Çetinkaya (Ed.), *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm*, İletişim Yay., İstanbul, 2014.

Revolutions in the Middle East

Two points should be highlighted before a review of revolutions in the Middle East. To call any political and social transformation process as revolution is mostly controversial either because of debates on definition of revolution, and despite some similarities each revolutionary process is unique and sui generis. Second, revolutionary movements are tended to spill over around the neighboring countries because of interaction among the neighboring peoples, dissemination of some ideologies, or the emergence of a successful revolutionary change would present a model for other countries. We can call five waves of revolutions in the Middle East.

The first wave of revolution in the modern history of the Middle East was the constitutional movements in the Ottoman Turkey and Qajar Iran. The Constitutional revolutions aimed at transforming traditional monarchies to constitutional ones.² While the Ottoman and Qajar monarchies were struggling under heavy financial crises and foreign pressure, constitutional monarchy emerged as an alternative government model that was attractive to the Turkish and Iranian intelligentsia. Those movements led by new intellectuals and supported by masses ended with the transformation of political regimes. They marked not only changes in government structures, but also the sources of legitimacy and the prevalent norms in politics.

The second wave of revolution in the region was marked by anti-colonial, nationalist revolutions. In this regard, we can call the Turkish revolution led by Mustafa Kemal Atatürk, the Egyptian revolution of 1919, the Algiers resistance of 1954-61, and the South Yemen Revolution of 1967. The Turkish revolution began as a resistance movement against the allied occupation of the WW I, and succeeded by profound transformation of economy, politics and society in Turkey. In the Egyptian case, nationalist elite led by Said Zaghlul and the Vafd Party who attempted to Show up in Paris Conference to voice Egyptian demand for independence, were barred from attendance by the British colonial administration. This event unleashed a massive resistance and occasional fighting between the Egyptian people and the colonial administration. Eventually, the Egyptian delegation attended the Paris Conference. Later on, Egypt was granted with independence in February 1922, but its sovereignty was severely curbed by the British government.³ Likewise, there was a growing reaction against the French rule in Algiers. Nationalist, Islamist and socialist movements were united after the WW II to resist against the French colonialism. The anti-colonial movement was also promoted and supported by the nationalist leader of Egypt, Gamal Abdolnaser. Seven years fighting against the French colonialism ended with the independence of Algiers in March 1962. The Algiers revolution is regarded as the first great anti-colonial social revolution in the 20th century.⁴ Another example of anti-colonial revolution in the Middle East was realized in the South Yemen. The British colonial administration ended in South Arabia after four years of struggle for independence, which was followed by the proclamation of People's Republic of South

---

² Nader Sohrabi, *Revolution and Constitutionalism in the Ottoman Empire and Iran*, Cambridge University Press, New York, 2011.

³ Juan Cole, "Egypt's Modern Revolutions and the Fall of Mubarak", Gerges (ed.), *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World*, p.67-69.

⁴ John Foran, *Taking Power: On the Origins of Third World Revolutions*, Cambridge University Press, New York, 2005, p.91-104.

Yemen. The National Liberation Front, a Marxist movement that was part of the independence struggle took over the government and changed the country's name to People's Democratic Republic of Yemen. That state was the first socialist state in the Arab World.⁵

Arab nationalism marked the third wave of Middle Eastern revolutions that took place in a period between 1952-1969. They were common in overthrowing traditional monarchies through military coup d'états by some nationalist officers. Although the power change took place through military coups, this process in the Arab World regarded as 'revolutions' not only because the coup makers called them revolutions, but also because they successfully mobilized wide segments of society for their cause, and led considerable political, economic and social changes. The Revolutionary Command Council in Egypt that took over power in July 1952 changed the government model to republic. The extensive land reform stroked a heavy blow to notables and previous elite; extended education; and created a new middle class both in urban centers and rural areas. One of the successes of the Egyptian revolution of 1952 led by Gamal Abdolnaser was the nationalization of the Suez Canal and the eradication of the British influence in the country.⁶ The 'successful exemplary' of the Egyptian revolution and the Nasserism inspired and promoted similar 'revolutions' in Iraq (1958), the North Yemen (1962), and Libya (1969).

The Iranian revolution of 1979 led to the rise of a debate on the Islamic revolution and inspired Islamist movements in many countries. The growing resentment to the American influence and authoritarian rule of the Pahlavi monarchy in Iran evolved into an opposition coalition including various segments of society. The Pahlavi rule collapsed after massive opposition demonstrations and strikes. It is called Islamic Revolution because of the leading role of ulama in the revolution and the utilization of Islamic norms and narratives as part of the revolutionary ideology in order to mobilize people against the Pahlavi regime. Moreover, revolutionary government attempted to Islamize politics, economy and society. The Iranian revolution that is widely regarded as the Middle Eastern equivalent of the great social revolutions of France, Russia, and China experienced almost all stages of the 'classic' revolutions. The radicals seized all instruments of power after a transition process marked by the rule of moderate nationalist and liberal figures. In addition to geopolitical changes triggered by the revolution, the Iranian attempt to export their revolution caused eight-year war between Iran and Iraq. After the end of the war, Iranian government engaged in reconstruction of country, ceased some extremities of the radicals, and compromised with some pre-revolutionary social and political values and elite.⁷ Notwithstanding the relative compromise with previous values and institutions, currently it seems that the revolutionary institutions and values are stabilized and settled down in the country. Although it inspired many Islamic revolutionary movements across the Middle East, it failed to produce similar outcomes.

---

⁵ Fred Halliday, *Revolution and Foreign Policy: The Case of South Yemen 1967-1987*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

⁶ Cole, "Egypt's Modern Revolutions and the Fall of Mubarak", p.69-73.

⁷ Mohsen E. Milani, *The Making of Islamic Revolution: From Monarchy to Islamic Republic*, 2nd ed., Westview Press, 1994.

The Arab Spring of 2011 could be regarded as the fifth wave of revolution in the Middle East. The self-immolation of Mohammad Bouazizi in Tunisia in December 2010 in order to protest government pressure and worsening economic conditions triggered massive demonstrations that ended with the overthrow of President Zine al-Abidine Bin Ali who ruled the country for over twenty years. Later on, massive anti-government protests rapidly spread over other Arab countries. Egyptian President Hosni Mubarak that ruled the country since 1981, who became a symbol of persistent authoritarian rule in the Arab world, was forced to resign by wide opposition protests in February 2011. Libyan leader Muammar Qaddafi, who was in power since 1969, used extreme violence against civilian protestors and opposition in order to save himself from the fate of Mubarak and Bin Ali, which led to the military intervention of some NATO countries. The anti-regime protest demonstrations that targeted al-Khalifah dynasty in Bahrain was suppressed by the military assistance of the Kingdom Saudi Arabia. Ali Abdollah Saleh of Yemen handed over power to his deputy Mansour Hadi through the mediation the GCC after long-time protests against the Saleh government and the rising violence in the country. The violent and extreme measures of the Assad regime in Syria against the opposition demonstrations dragged the country into a bloody civil war. Implications of the Arab Spring not only gripped the aforementioned countries, but more or less affected almost all Arab countries.

The Arab Spring has ended the myths of the persistence of authoritarian rules in the Arab world, and the desperateness of Arab people against the surrounding political, social and economic challenges.⁸ It has proved that the Arab people could rise up for their rights and freedoms, and precipitate political, economic, and social changes. What is surprising in the Arab Spring was not the uprising of people, but the extent and the pace of the opposition demonstrations.⁹

Considering the outcomes of Arab Spring, it is still controversial in the literature to call it as revolution.¹⁰ The revolutionary process ended with a successful and lasting power transition only in Tunisia. Yemen and Libya are still suffering civil wars and foreign intervention. The civil war that bring the country to the edge of disintegration is still going on in Syria. The revolution in Egypt, one of the symbolic cases of the Arab Spring, was reverted with a military coup in July 2013 that come up with building a new authoritarian rule. However, some people liken the Arab Spring to 1848 Revolutions because of its diverse and various implications.¹¹

To sum up, it is not new for the Middle East that the people rally around an ideology, or political, economic, and social causes; mobilize, challenge and revolt against ruling authoritarian regimes; overthrow existing inefficient regimes through mass mobilization; and build new political norms, values and institutions. The history of revolutionary waves in the region boost that idea, as well. Then, why these topics, social movements and revolutions in the Middle East is under-studied? I argue that there are

---

⁸Fawaz A. Gerges, "Introduction", Gerges (ed.), *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World*, p.20.

⁹Marc Lynch, "Introduction", in Marc Lynch (ed.), *The Arab Uprisings Explained: New Contentious Politics in the Middle East*, Columbia University Press, New York, 2014, p.7-8.

¹⁰Lynch, "Introduction", *The Arab Uprisings Explained*, p.14-15; Jack A. Goldstone, "Bringing Regimes Back In: Explaining Success and Failure in the Middle East Revolts of 2011", in S. Amir Arjomand (ed.) *The Arab Revolution of 2011*, p. 53.

¹¹S. Amir Arjomand, "The Arab Revolution of 2011 and Its Counterrevolutions in Comparative Perspective", Arjomand (ed.) *The Arab Revolution of 2011*, p.9-52.

mainly two reasons for the relative underestimation of social movements and revolutions in the Middle East by the relevant literature. First is ongoing debate over the definition of revolution and social movements. The second reason is a biased view prevalent among many orientalists that underestimate subjectivity of the Middle Eastern peoples arguing that Islamic tradition is alien to the revolution.

Controversy over the Definition of Revolution

Despite some similarities, revolutions have taken place under certain historical, economic and social context that made each revolution unique. For this reason, definition of revolution, its content, evolution, and outcomes are changing depending on their specific contexts. However, the concept of revolution earned its modern meaning just after the French revolution of 1789 and become part of the European political literature. The French revolution has been regarded as a typical example of revolution has shaped the literature along with some other great Western revolutions.¹² The Euro-centric definition of revolution in the literature underestimated not only the Middle Eastern revolutions, but almost all Third World Revolutions. However, frequent anti-colonial revolutions in the non-Western World led to the rise of modernist and structural perspectives in order to understand this phenomenon. In this respect there has been several definitions and taxonomies of revolution considering the ideology and post-revolutionary socio-political structures -bourgeoisie/constitutionalist, socialist, nationalist etc. Skocpol makes a difference between social and political revolutions considering their implications over political, economic and social structures.¹³ Kamrava proposes a different taxonomy of revolutions considering the pace and process of revolutionary process; sudden and quick, phased and planned, negotiated.¹⁴ There is another debate about the role of elites and social classes in the revolution.¹⁵ In this regard Trimberger puts forward a concept called revolutions from above. In a nutshell, considering the role of elite, revolutionary process, its implications and outcomes there are many debates over the content and definition of revolution.

A new wave of revolutions that took place in the 1980s and 1990s were considerably different from 'classical' revolutions, which led to the rise of new studies to explain revolutions. Recently, there has been a tendency to combine social movements and revolutions based on political contention. In this regard Goldstone proposes a new definition of revolution: 'an effort to transform the political institutions and the justifications for political authority in a society, accompanied by formal or informal mass mobilization and noninstitutionalized actions that undermine existing authorities.'¹⁶

The controversy over the definition of revolution led to rise of concerns about the nature and characteristics of revolutionary events in the Middle East, which raised questions whether they are truly revolutions. As we witnessed with related to the

---

¹² A.T. Hatto, "The Semantics of 'Revolution'", P.J. Vatikiotis (Ed.), *Revolution in the Middle East and Other Case Studies*, Rowman and Little Field, New Jersey, 1972, p.25-29.

¹³ Skocpol, *States and Social Revolutions*, p.4.

¹⁴ Mehran Kamrava, "Revolution Revisited: the Structuralist-Voluntarist Debate", *Canadian Journal of Political Science*, cilt 32, sayı 2, 1999, p.320.

¹⁵ Ellen K. Trimberger, *Revolution from Above: Military Bureacrats and Development in Japan, Turkey, Egypt and Peru*, Transaction Books, New Brunswick, 1978.

¹⁶ Jack A. Goldstone, "Toward a Fourth Generation of Revolutionary Theory", *Annual Review of Political Science*, cilt 4, sayı 1, 2001, p.139-187.

conceptualization of the Arab Spring, many people questioned the revolutionary character of aforementioned revolutionary waves in the region. However, considering Goldstone's definition, we can call those five waves as Middle Eastern revolutions.

Orientalism, Islam and Revolution

The second reason for the relative negligence of the literature over Middle Eastern revolutions derives from orientalist biases towards the Arab-Islamic peoples. Accordingly, Arab-Islam culture and tradition facilitates the persistence of authority and do not allow revolutionary challenges.¹⁷ According to this view, the principle of equality of all people and the idea of freedom that played critical role in the transformation of modern Europe is alien to the essence of Islam.¹⁸ Likewise, Bernard Lewis argued that Islamic thought do not allow the resistance to the corrupt government in the Western sense. Although there are some uprisings and revolts against government in the Islamic history, the revolution is a foreign concept and alien to Islam.¹⁹

This essentialist view of the relationship between revolution and Islam is actually challenging. Especially the Iranian revolution of 1979 challenged these essentialist assumptions. Bernard Lewis regarded the 'Islamic revolution' as an 'authentic' revolution 'in the classical sense,' however, he argued, it could be understood, and should be studied 'against the background of Islamic action and ideas, memories and symbols.' He argued, 'Islamic history provides its own models of revolution' which is considerably different from Western sense of revolution.²⁰ Thus, the essentialist views come to dominate the literature in order to explain both the absence of revolutions, and the emergence of 'authentic' revolutions. Accordingly, Islamic history, law and tradition revolve around two contrasting political traditions. On the one hand there is an activist tradition that promote resistance, and the quietist tradition that promote authority on the other. Both traditions are based on Islamic history, the Quran and the Sunnah. According to this view, Prophet Mohammad was a rebel before becoming a head of state. As a rebel, he provided a paradigm for resistance, which was reiterated by later religious revolts in the Islamic history. However, the quietist tradition that 'rests on the Prophet as sovereign, as judge, and as statesman' overwhelmed the activist one. Hence, uprisings, revolts, resistance have been regarded as instants of disobedience and fitnah that may lead society towards anarchy.²¹

The essentialist view that highlight role of Islamic culture over society come up with the denial of subjectivity of Middle Eastern people and led the relevant literature to focus on cultural studies. Likewise, long-lasting authoritarian regimes have led social scientists to study the persistence of authoritarianism. Combined with the controversy over definition of revolutions, the dominance of cultural studies and the problematique of authoritarianism may explain why social movements and revolutions are underexplored in the Middle East studies.

---

¹⁷ See, Fawaz A. Gerges, "Introduction", Gerges (ed.), *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World*, p.21-22.

¹⁸ P.J. Vatikiotis, "Introduction", P.J. Vatikiotis (ed.), *Revolution in the Middle East and Other Case Studies*, Rowman and Little Field: New Jersey, 1972, p.9.

¹⁹ Bernard Lewis, "Islamic Concepts of Revolution", Vatikiotis (ed.), *Revolution in the Middle East and Other Case Studies*, p.30-38.

²⁰ Bernard Lewis, "Islamic Revolution", *The New York Review of Books*, cilt 34, sayı 21-22, 1988, p.46-50, <http://www.nybooks.com/articles/1988/01/21/islamic-revolution/>.

²¹ Lewis, "Islamic Concepts of Revolution", p.30-38.

Avrasyacılık ve Kazakistan Avrasyacılığı ile Türkiye'deki Avrasyacılığın Bağlamı

Yusuf Alper Oyar¹

ÖZ

Siyasi bir coğrafya tanımı olarak Avrasya, bu tanımı yapan kişiye göre değişmektedir. Aynı şekilde Avrasyacılık kavramı da, kendisine atfedilen anlamlar hakkında bir fikir birliği veya mutabakat bulunmayan tartışmalı bir kavramdır. Literatürde 'Eski Kuşak Avrasyacılık' ve 'Yeni Kuşak Avrasyacılık' olarak genel bir ayırım yapılsa da; Avrasyacılık ideolojisi jeopolitik sebeplerden ötürü bu ideolojiyi sahiplenen herkes için ayrı bir anlam ifade etmiştir. Nitekim devletler düzeyinde, Avrasyacılık kavramı ve Avrasya politikaları devletlerin iç ve dış politikalarını yansıtan devlet ideolojilerine dönüşmüştür. Bu durum Kazakistan Cumhuriyeti'nde kurulduğu günden bu yana Cumhurbaşkanı olan Nursultan Nazarbayev öncülüğünde gerçekleşmiş, Nazarbayev kendi Avrasyacılık vizyonunu ve politikalarını ortaya koymuş ve geliştirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ise Avrasyacılığı devlet politikası olarak bugüne kadar benimsenmemiştir.

Fakat akademik olarak 'Türk Avrasyacılığı' veya 'Türkiye Avrasyacılığı' üzerine çalışmalar yapılmış ve Türkiye'nin jeopolitik açıdan Avrasya coğrafyasında çok önemli bir konumda bulunduğu ve Avrasya coğrafyası üzerinde oynayabileceği rolün büyüklüğü üzerinde durulmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonraki Yeni Dünya Düzeni döneminden beri Kazakistan ve Türkiye arasında ikili ilişkiler her zaman olumlu bir şekilde yürütülmüş, iki devlet arasında çeşitli anlaşmalarla güçlü bağlar kurulmuştur. Bu çalışmada, Kazakistan'ın ve Türkiye'nin Avrasyacılık anlayışı tarihsel ve karşılaştırmalı perspektif içinde değerlendirilerek, her iki ülke açısından Avrasyacılık düşüncesinin jeopolitik ve reel politik amaçları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrasyacılık, Jeopolitik, Kazakistan, Nursultan Nazarbayev, Türkiye

Avrasya ve Avrasyacılık

Avrasya siyasi bir coğrafyayı temsil eden bir kavram olarak ilk defa Alman Alexander von Humbolt tarafından literatüre sokulmuştur, başka bir ifadeyle uydurulmuştur.² Humbolt bu kavram ile Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği ortak noktalara vurgu yaparak iki kıtayı birleşik bir yapı olarak tanımlamaktadır. Fakat Avrasya'nın tanımı değişkenlik arz etmektedir ve bu değişkenlik Avrasya'nın coğrafi bir bölgeden çok siyasi bir coğrafya tanımı olduğunu göstermekte ve siyasi bir coğrafya tanımı olarak Avrasya, bu tanımı yapan kişiye göre değişmektedir. Esasında Humbolt da Avrasya tanımını Kutsal Roma-Germen imparatorluğunun hâkimiyet bölgesine göre şekillendirmiştir, buradaki ana amaç siyasi olarak hangi noktalara erişilebileceğinin gözler önüne sermektir. Aynı şekilde Avrasyacılık kavramı da, Avrasya'nın tanımı gibi kendisine atfedilen anlamlar hakkında bir fikir birliği veya mutabakat bulunmayan; yani sosyal bilimlerdeki diğer bütün kavramlar gibi tartışmalı bir kavramdır. Fakat şunu söyleyebiliriz ki; "Avrasyacıların gerçekliği mekân ve tarih üzerine kurulmuştur."³

Literatürde 'Eski Kuşak Avrasyacılık' ve 'Yeni Kuşak Avrasyacılık' olarak genel bir ayırım yapılsa da; Avrasyacılık ideolojisi jeopolitik sebeplerden ötürü bu ideolojiyi sahiplenen herkes için ayrı bir anlam ifade etmiştir. Ki, Eski Kuşak ve Yeni Kuşak

¹Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, yaoyar123@gmail.com.

²Adem Özder, Avrasya Kavramı ve Önemi, Avrasya İncelemeleri Dergisi, Cilt 2, 2013, s. 65-88.

³Adem Özder, Avrasya Kavramı ve Önemi, Avrasya İncelemeleri Dergisi, Cilt 2, 2013, s. 65-88.

Avrasyacılık ayrımları yalnızca Rusya'nın merkezde olduğu Rus Avrasyacılığı için geçerlidir. Nitekim her ne kadar Avrasyacılık Yeni Dünya Düzeni döneminde Rusya Federasyonu'nun temsil kabiliyeti ile zihinlerde güçlü bir şekilde yer edinmiş olsa da, farklı devletler düzeyinde de, Avrasyacılık kavramı ve Avrasya politikaları devletlerin iç ve dış politikalarını yansıtan devlet ideolojilerine dönüşmüştür. Nitekim siyasi bir coğrafya tanımı olan Avrasya'nın ilk defa Alman Humbolt tarafından Kutsal Roma-Germen idealinin yeniden gerçekleştirmek üzere kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda, Avrasyacılık yorumlamalarının da Rusya merkezli yapısının yorumlayan devlet mekanizmasına göre değişmesi normal bir süreçtir.

Bu çalışmamızın konusu Kazakistan ve Türkiye Avrasyacılığı üzerine yoğunlaşmış olsa da Rusya Avrasyacılığının etkinliği yadsınamaz bir gerçek olduğu ve Kazakistan ve Türkiye Avrasyacılığının da Rusya Avrasyacılığı ile karşılaştırma yapıldığında anlam bütünlüğünü genişlettiği için Eski Kuşak ve Yeni Kuşak Avrasyacılığa değinmek gerekir. Eski kuşak Avrasyacılık 1917 Sosyalist sonrası yaşanan göçler sonucu kendisini ifade etmek isteyen Rus mültecilerin ideolojik ve toplumsal hareketleridir. Eski Kuşak Avrasyacılar Rus kültürünü Avrupalı bir kültür olarak kabul etmez.⁴ Onlara göre Rus kültürü dünya üzerindeki kültürler arasında Doğu ve Batı kültürlerinin karışımıdır. Bu karışım o kadar eşsiz bir karışımdır ki, aynı zamanda hem Doğuya hem Batıya hitap etme özelliğini taşımaktadır. Eski kuşak Avrasyacılık aslında oryantalizmin yeniden yorumlanmasıdır. Eski kuşak Avrasyacılar kendi siyasi coğrafya tanımlarını yaparak tarihi ve felsefi altyapılarını da bu tanıma uygun şekilde geliştirmişlerdir. Onlara göre dünya üzerinde medeniyet Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır ve bu ikisi sürekli karşıt halde ele alınmaktadır. Avrasyacılık ideolojisi ile Rusya merkezli bir üçüncü yol inşa edilmesi Eski Kuşak Avrasyacıların idealleridir. Eski Kuşak Avrasyacılar 1920-1927 yılları arası Sovyetler Birliği içerisinde etkinliklerini korumuş olsalar da, sonraki süreçte bu etkinliklerini yitirmişlerdir.

Sovyetler Birliğinin dağılması sonrası oluşan Yeni Dünya Düzeni ortamında Yeni Kuşak Avrasyacılık şekillenmiştir. Yeni Kuşak Avrasyacılığın önemli bir avantajı da Alexander Dugin gibi siyaset arenasında kendini gösterebilen karizmatik bir ideoloğa sahip olmasıdır. Dugin sayesinde Avrasyacılık Türkiye'de olduğu gibi birçok ülkede tanınan ve jeostratejik konularda ihtimal dâhilinde ele alınabilecek politikalara taşıyabilecek bir ideoloji olarak kendine alan bulmuştur. Dugin'e göre dünya dört bölgeden oluşmaktadır: Avrupa-Afrika, Asya-Pasifik, Amerika ve Avrasya. Buradan hareketle de anlaşılabilirliği gibi Yeni Kuşak Avrasyacılar için Avrasya coğrafyası jeostratejik öneme sahip siyasi bir tanımdır ve Avrasyacılık ideolojisi jeopolitik açısından argümanlar üreten bir ideolojidir. Yeni Kuşak Avrasyacılar Samuel Hungtinton'un 'Medeniyetler Çatışması' tezini reddetmişler, bu tez yerine Medeniyetler Diyalektiği savunulmuştur. Bu noktada özellikle ifade etmek gerekir, Yeni Kuşak Avrasyacılar Batı-Doğu ikilemi üzerinden bir yaklaşım ortaya koymamışlardır. Eski Kuşak Avrasyacıların aksine, Yeni Kuşak Avrasyacıların karşıtı oldukları Batı değil Atlantikçiliktir. Yeni Kuşak Avrasyacılar da Eski Kuşak Avrasyacılarla ortak bir şekilde Rusya merkezli bir yapıyı savunmuşlardır fakat bu yapı Yeni Kuşak Avrasyacılar tarafından jeopolitik açıdan gerektiği noktalarda Çin, Hindistan, İran ve Türkiye gibi ülkelerin de varlıkları ve önemleri ile daha bütüncül bir yaklaşımla ifade edilmektedir. Yeni Kuşak Avrasyacılar göre Bağımsız Devletler Topluluğu Avrasyacılık ideolojisi için

---

⁴ Alexander Dugin, "Avrasyacılık İdeolojisinin Kısaca Açıklaması", <http://www.4pt.su/ka/node/1094> (Erişim Tarihi 16 Mayıs 2018), s. 1

mihenk taşı olabilecek bir kapasitedir. Onlara göre Bağımsız Devletler Topluluğu Avrasya Birliğinin kurulması yolunda atılacak adımları kolaylaştıracaktır.⁵

Rusya Federasyonu devlet başkanı Vladimir Putin'in başbakan olarak göreve gelmesinden bu yana Avrasyacılık ideolojisi Rusya içerisinde güçlenmeye başlamıştır. Putin'in ilk yıllarında açık bir şekilde Avrasyacılık üzerinden bir dil kullanmamış olsa da yürüttüğü iç ve dış politikalarda Avrasyacılık ideolojisinin etkisi görülmüştür ve Dugin gibi Avrasyacılığı savunan düşünürler tarafından desteklenmeye başlamıştır.⁶ 2011 yılına gelindiğinde ise Putin Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasının önemine vurgu yapmıştır. Bu noktadan sonra Putin öncülüğünde Rusya Federasyonunun dış politikadaki yaklaşımının Avrasyacılık ideolojisine göre tasarlandığı ifade edilebilir. Nitekim 29 Mayıs 2014'te Rusya Federasyonu Belarus Cumhuriyeti ve Kazakistan Cumhuriyeti ile Avrasya Ekonomik Birliği için antlaşma imzalamıştır. Sonraki süreçte Ermenistan da Avrasya Ekonomik Birliğine dahil edilmiştir ve 1 Ocak 2015 tarihinde resmi olarak birliğin kurulduğu ilan edilmiştir. 1 Mayıs 2015 tarihinde ise öncesinde birliğe katılmak için imzaları atan Kırgızistan'ın da birliğe olan üyeliği onaylanmıştır. Birliğin ekonomik temelli olması Avrasyacılığın sadece bir boyutuyla birliğin oluştuğunu ifade etmek yanlış olur. Çünkü Rusya Bağımsız Devletler Topluluğu, Şangay İşbirliği Örgütü gibi kuruluşlarla Avrasyacılık ideolojisinin farklı boyutlarıyla da ele almaya çalışmaktadır. Bu yüzden Rusya'nın devlet düzeyindeki Avrasyacılık ideolojisi sadece Avrasya Ekonomik Birliği üzerinden değil, iç ve dış politikalara ait attığı bütün adımlarıyla ele alınmalıdır.

Kazakistan Avrasyacılığı

1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Kazakistan Cumhuriyeti, bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren Avrasyacılık ideolojisi üzerinden politikalar yürütmeye başlamıştır. Ki, Avrasyacılık Kazakistan'ın Rusya'dan çok daha önce kabul ettiği şekilde resmi devlet ideolojisidir. Kazakistan'ın resmi devlet ideolojisinin Avrasyacılık olmasının ve iç ve dış politikalarının bu ideoloji üzerinden oluşturulmasının en büyük sebebi hiç şüphesiz Kazakistan Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden bu yana cumhurbaşkanı olan ve hatta devletin milli marşını dahi kendisi tarafından kaleme alınan Nursultan Nazarbayev'dir.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev 1994 yılında yani Rusya'da Avrasyacılık ideolojisi henüz güçlenmemişken Moskova Devlet Üniversitesi'ndeki bir programda Avrasya Birliğini teklif etmiş, bütün devlet politikasını da Avrasyacılık üzerinden inşa etmiştir.⁷ Nazarbayev'e göre Kazakistan jeopolitik açıdan Avrasya'nın en önemli noktalarından birisidir ve Avrupa ve Asya arasındaki köprü ülkedir ayrıca 1997 yılında başkent ilan edilen Astana da Avrasya'nın kalbi konumundadır.⁸ Astana'nın tanıtımında kolaylık olması açısından Astana'nın eski adı olan Kazakça ak mezar anlamına gelen Akmola adı değiştirilerek; Kazakçada başkent anlamına gelen Astana adı verilmiştir. Ayrıca Astana adının telaffuzunun kolay olması da bu değişikliğin nedenleri arasındadır. 'Köprü Ülke' ve 'Avrasya'nın Kalbi' söylemlerinden de anlaşılacağı üzere Kazakistan Avrasyacılığı bütün dünya ülkeleriyle karşılıklı ilişkiler üzerine kuruludur. "Kazakistan Avrasyacılığı, köken itibarıyla Türk ve Müslüman bir milletin Batı

⁵ Alexander Dugin, "Avrasyacılık İdeolojisinin Kısaca Açıklaması", <http://www.4pt.su/ka/node/1094> (Erişim Tarihi 16 Mayıs 2018), s. 1

⁶Salih Yılmaz, Yeni Avrasyacılık ve Rusya, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı 34, Bahar 2015, s. 111-120.

⁷ Neziha Musaoğlu, Avrasyacılığın Rus ve Türk(Kazak) Versiyonları ile Türkiye'de Avrasyacılığın Jeopolitik Ortak Paydası: "Türk Dünyası", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2018, s. 59-86.

⁸(Ed.) Murat Yılmaz ve Ayşe Çolpan Kavuncu, Türk Dünyası Başkentleri, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 136.

uygarlığının deneyimlerinden yararlanmasını, bu süreçte de hem Asya hem Avrupa özelliklerini içselleştirmesini ve sentezini öne çıkarmaktadır.”⁹ Yeni Dünya Düzeni döneminde neo-liberal politikalarla tanışan Kazakistan kendi tanıtarak Batı ülkelerine açma çabası içerisinde politikalar oluşturmuştur. Bakıldığında Kazakistan’ın uluslararası organizasyonlarda ve antlaşmalarda oynadığı rol de günden güne artmaktadır. Rusya’daki Avrasyacılık Batı ve Atlantikçilik karşıtı bir tutum ile kendisini ifade ederken Kazakistan Avrasyacılığı Avrasya medeniyetlerinin ortak değerlerine vurgu yapmış ve uzlaşmacı bir karakter ortaya koymuştur. Bu minvalde başarılı Nazarbayev öncülüğündeki Kazakistan’ın başarılı olduğu iddia edilebilir; çünkü Kazakistan Batı ülkeleri tarafından diğer post-Sovyet ülkeleri ile karşılaştırıldığında ‘reformcu ülke’ olarak nitelendirilmiştir.

Kazakistan’ın mimari yapılarının temelinde de Avrasyacılık ideolojisinin etkisi büyüktür. Öyle ki; “Kazakistan Avrasyacılığı’nın Rus Avrasyacılığı’ndan farklı olmasının, Avrupa ve Asya’nın sentezini savunmasının en iyi kanıtı, Astana’nın mimarisidir.”¹⁰ Başkent Astana Nazarbayev’e göre tarihi başkent statüsünü içinde barındırmaktadır ama başkent olduktan sonraki süreçte Sovyet dönemindeki birçok bina yıkılarak veya dönüştürülerek ve de simgesel önem taşıyan yeni binalar inşa edilerek Astana adeta yeni baştan oluşturulan bir kent halini almıştır. Bu özelliğiyle de Astana adeta yapay başkent konumunda değerlendirilebilmeye de açıktır. Astana’da mimari olarak Avrasyacılık ideolojisine uygun bir kent planlaması olması amacıyla, Astana Kent Planlaması salt batılılaşmaya ve homojenleşmeye karşı olan Japon mimar Kisho Kurokawa’ya yaptırılmıştır. Kazak göçebe kültürünün değerleriyle Avrasya coğrafyasındaki diğer medeniyetlerin değerlerinin karışımı Astana’daki mimari yapılarda yansıtılmaya çalışılmıştır. ‘Akorda’ olarak adlandırılan ve Astana’nın başkent olarak simgelerinden olan Kazakistan Cumhurbaşkanlığı sarayı Kazakistan Cumhurbaşkanlığı’nın internet adresinde belirtildiği üzere “metaforik olarak bozkır uygarlığının Avrupa kültür aynasındaki yansımaları, dünyanın en büyük kıtası Avrasya sanatlarının sentezini” ifade eden bir yapıdır.¹¹ Buradan hareketle anlaşılacağı üzere Kazakistan Avrasyacılık ideolojisi ile Astana özelinde yaptığı mimari faaliyetler üzerinden ülkeyi cazibe merkezi haline de getirmeyi amaçlamaktadır. Turist çeken yapıların Astana’daki varlığı bu durumun delillerinden bir tanesidir.

Kazakistan, Sovyetler Birliği tarafından özellikle Stalin döneminde savaşlarda esir düşen insanların Sovyet coğrafyası içerisinde en fazla sürgün edildiği ülkedir. Bu yüzden ülkede Kazak ve Rus etnik unsurları dışında başta Alman olmak üzere yüz yirminin üzerinde etnik unsurun yaşadığı resmi makamlarca ve araştırma kuruluşlarınca belirtilmektedir. Aynı zamanda bu çok etnikli yapıyla beraber yaklaşık kırk beş farklı dine mensup insanlar Kazakistan’da yaşamaktadırlar. Nazarbayev bütün etnik unsurların ve farklı dine mensup insanların uyum içinde Kazakistan’da yaşadıklarını söyleyerek, Avrasya Birliği için örnek teşkil ettiğini savunmaktadır. Öyle ki; Astana başta olmak üzere kentlerde devlet tarafından veya devlet teşvikiyle yapılan camiler olduğu gibi kiliseler, sinagoglar ve diğer dinlerin ibadethaneleri de yapılmaktadır. Kazakistan Kazak göçebe-bozkır kültürünü Avrasya’nın diğer medeniyetleri ile buluşturmaya çalışırken ve ülkenin kendi içerisindeki bulunduğu çok etnikli ve dinli yapısına yönelik birleştirici ve bütünleştirici politikalar izlerken kendine has barış dili oluşturmayı

⁹ (Ed.) Murat Yılmaz ve Ayşe Çolpan Kavuncu, Türk Dünyası Başkentleri, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 138.

¹⁰ (Ed.) Murat Yılmaz ve Ayşe Çolpan Kavuncu, Türk Dünyası Başkentleri, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 150.

¹¹ (Ed.) Murat Yılmaz ve Ayşe Çolpan Kavuncu, Türk Dünyası Başkentleri, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2014, s.150.

başarmıştır. Özellikle devletin kuruluşu incelendiğinde; doksanlı yılların başında kurulup neo-liberal politikalarla dünyaya uyum sağlamaya çalışan bir ulus-devlet olan Kazakistan, devlet olarak birçok sebepten ötürü 'Kazak' milliyetçiliği yerine 'Kazakistan' milliyetçiliğini benimsediği söylenebilir. Bunun en önemli nedeni çok etnikli ve dinli yapıdır ki; bu durum Kazakistan'ın kendine has barış dilini oluşturmasında en büyük etken olarak ortaya çıkmıştır. İkinci büyük etken ise ekonomiktir. Kazakistan'ın özellikle Rusya sınırına yakın kuzey bölgelerinde Rus nüfusu oldukça fazladır ve bu nüfus ekonomik faaliyetlerde oldukça etkilidir. Kazakistan kendine özgü bozkır-göçebe kültürüne vurgu yapsa da, ekonomik sebeplerden ve ülke nüfusunun yaklaşık yüzde yirmi üçünü oluşturan Rus etnik yapısı sebebiyle Rusya ile ilişkilerinde her zaman için tutarlı olmaya çalışmıştır. Kazakistan'ın bu barışçıl ve tutarlı tavrı dünya kamuoyunda da örnek gösterilen bir devlet haline gelmesine sebep olmuştur ki Kazakistan Avrasyacılığının sentezci yapısının en büyük dayanağı da bu barışçıl tutumdan ve tutarlı dış politik tavidan başka bir şey değildir.

Nazarbayev Avrasyacılık ideolojisi genel olarak pragmatik tavra sahip olup, ekonomik temellidir. Küresel işbirliğine vurgunun yanında ulusal kimliklerin korunmasına yönelik fikirleri de içinde barındırır. Nazarbayev kendi Avrasyacılık ideolojisini dört ilke ile açıklamaktadır. Bunlar;¹²

1. Avrasyacılık ekonomik pragmatizm üzerine inşa edilmelidir.
2. Kendi sınırları içinde kilitli kalmak mı yoksa küreselleşmiş dünyaya mı katılmak istediklerini bağımsız olarak karar vermesi gereken üye ülkelerin gönüllü katılımına dayanmalıdır.
3. Oluşturulan eşitlik ilkeleri içerisinde, ülkeler egemenliklerine karşılıklı saygı duymalı ve başkalarının içişlerine müdahale bulunmamalı.
4. Her üye ülke, ulusal egemenlikten vazgeçmeden tüm katılımcıların fikir birliğine göre kendi ulusal kurumlarını oluşturmalıdır.

Nazarbayev'in ikinci, üçüncü ve dördüncü ilkelerinin hem Sovyetler Birliği sonrası Rusya Avrasyacılığının yayılmacılığına ve aynı şekilde hegemonik güç olan Atlantikçiliğin yayılmacılığına karşı önlem olarak geliştirdiği söylenebilir. Çünkü Nazarbayev'in bu dört ilkesinin dışında aynı zamanda bir de şartı vardır: Avrasya Birliğinin bağımsız devletler topluluğu üzerinden kurulması söz konusu bile olmamalıdır. Bu noktada Dugin ile kesin bir şekilde ayrılmaktadır. Ayrıca Nazarbayev Avrasya Birliğinin kurulmasında toplumsal desteğin de önemli olduğunu vurgulamıştır. Fakat Avrasyacılık Kazakistan'da henüz halk nezdinde anlaşılammış ve büyük bir toplumsal destek de bulamamıştır. Avrasyacılık ideolojisi her ne kadar devletin resmi ideolojisi olsa da bu sadece Nazarbayev ve elit kesimin anlayıp, bu anlayışa göre politikalarına uygulamaya sokmaya çalışmaktadırlar.

Nazarbayev'in 'Yüzyılların Kavşağı' kitabında 'Türk eli boylamında' isimli başlıkta Kazakistan Avrasyacılığının Türkistan, Azerbaycan ve Türkiye bağlamındaki boyutunu ele almıştır. Kazakistan ve Türkiye arasındaki ikili devlet ilişkilerinin Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminden beri iyi olduğuna vurgu yapılmıştır.¹³ Ki Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti kültürel manada faaliyetler yürüten Türk Keneşi ve Türksoy'a üye iki ülkedir. Nazarbayev kültürel manadaki Türkiye ile arasındaki yer yer iş birliğine de dayana bu ilişkileri Kazakistan Avrasyacılığı açısından olumlu bulmuştur. Fakat Nazarbayev'in önceliği ekonomik işbirliğidir ve Kazakistan'ın kurulduğu günden

¹²Golam Mostofa, The Concept of 'Euraisa' : Kazakhstan's Euraisan policy and its implications, Almaty, Journal of Euraisan Studies, 2013, s. 160-170.

¹³Nazarbayev, Nursultan, Yüzyılların Kavşağında, Ankara, Bilig yayınları, 2000, s. 208.

bu yana olumlu adımlar atılsa da Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticaret ilişkileri ile ekonomik işbirliği Kazakistan'ın istediği seviyede olmadığı için, Türkiye devlet olarak Kazakistan Avrasyacılığı kültürel manada geçerliliği olsa da ekonomik olarak kopuk kalan bir parçadır.

Türkiye Avrasyacılığı

Türkiye Cumhuriyeti ise Avrasyacılığı devlet politikası olarak bugüne kadar hiç benimsememiştir. Türkiye'nin Avrasya Birliğini Avrupa Birliğinin bir alternatifi olarak gördüğünü söylemek de henüz mümkün değildir fakat Türkiye'de devlet büyüklerinin kullandığı bazı ifadeler Türkiye'nin Avrasya Birliğini alternatif olarak değerlendirmeye çok da uzak olmadığını göstermektedir. Devlet kademesinde Avrasya Birliğinden en açık şekilde ifade ederek demeç veren kişi Türkiye Genel Kurmay Eski Sekreteri Tuncer Kılınç'tır. Kılınç, Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlamasına ilişkin kararın alınmasının, kritik "Kıbrıs sorununun" çözümüne bağlı olarak kilitlenme olasılığının kuvvetlenmesine bağlı olarak, zorlaştığı 2002 Aralık Kopenhag Zirvesi'nin arifesinde AB'ye alternatif bir model olarak Avrasya'nın güçlü bölgesel devletleri Rusya, İran ve Türkiye arasında stratejik bir ittifaktan bahsetmiştir.¹⁴ Bu sözlerin söylendiği dönemde kamuoyunda oldukça yer elde edebilmesi kamuoyu tarafından Avrasyacılığın ciddiye alındığının ve devlet kademesinde Avrasyacılık ideolojisinin en azından teorik açıdan alternatifler dahilinde olduğunun göstergesidir. Bu ifadenin öncesinde doksanlı yıllardaki Turgut Özal'ın 'yirmi birinci yüzyıl Türk asrı olacak' ile Süleyman Demirel'in 'Adriyatikten Çin Seddine Türk Dünyası' ifadeleri de Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrasyacılığa hangi yönlerden yatkın bir karakter taşıdığına dair ipuçlarını içeren ifadelerdir. Öyle ki, doksanlı yıllardaki bu ifadeler Dugin tarafından Pan-Türkist bir tehdit olarak algılanmıştır. Dugin o dönemki yazılarında Türkiye'yi Avrasyacılık açısından uygun olmadığına dair söylemlerde bulunmuştur. Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi ile Dugin Türkiye ile alakalı olumsuz düşüncelerinden iki binli yılların başından itibaren vazgeçmiştir. Hatta Dugin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakan olarak göreve geldiği ilk günden bu yana Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın siyaseti ile özel olarak ilgilenmiş, incelemeye almış ve bunların da ötesine geçerek Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan için kendisi bir Avrasya misyonu belirlemiştir.¹⁵

Dugin Türkiye ile alakalı olarak vurguladığı noktalar Avrasya coğrafyası ve Avrasyacılık açısından Türkiye'nin jeopolitik konumu ve jeostratejik öneminden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti devlet politikası olarak Avrasyacılığı benimsememiş ve ekonomik açıdan Avrupa Birliği ülkeleri ile olan anlaşmalarından dolayı yakın zamanda Avrasyacılığı benimseyen ülkelerle ekonomik işbirliğini hızlı bir şekilde geliştiremeyecek olsa da, ülke olarak coğrafi konumu gereği ve Avrasyacılığı benimseyen ülkelerle olan ilişkileri ile Avrasyacılık Türkiye açısından kağıt üstünde de kalsa ihtimal dahilinde yerini korumaktadır. Buna son olarak yukarıda saydığımız örneklerin yanında iki bin on altı yılının son aylarında yapılan 'Şangay Beşlisi' ile alakalı tartışmalar delil olarak gösterilebilir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Avrupa Birliği yerine ekonomik ilişkilerde 'Şangay Beşlisi' ile devam edebileceğini ima etmiştir ve bu da kamuoyunda geniş yer bulmuştur. Fakat bu durum aynı zamanda Türkiye kamuoyunun Avrasyacılık ideolojisine ve Avrasya topluluklarına

¹⁴ Neziha Musaoğlu, Avrasyacılığın Rus ve Türk(Kazak) Versiyonları ile Türkiye'de Avrasyacılığın Jeopolitik Ortak Paydası: "Türk Dünyası", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2018, s. 59-86.

¹⁵Dugin, Alexander, İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya, Kaynak yayınları, 2017, s. 180.

dair bilgisinin ne kadar az olduğunu da göstermektedir. Çünkü ‘Şangay Beşlisi’ isminde herhangi bir örgüt yoktur, örgütün adı ‘Şangay İş Birliği’ örgütüdür ve kurulduğu zaman beş üye devlet sayısına sahip olsa da iki bin on altı yılında örgüte üye olan devlet sayısı altıdır. (iki bin bir yılında Özbekistan’ın katılımı ile) Ulusal basın organlarında günlerce ısrarla ‘Şangay Beşlisi’nden ve bu beşliye dahil olan beş ülkeden bahsedilmiştir. 9 Haziran 2017 tarihinde ise Hindistan ve Pakistan da Şangay İşbirliği Örgütü’ne katılmışlardır ve böylece üye sayısı sekize çıkmıştır. Ayrıca Şangay İşbirliği Örgütü’nün ana amacı ekonomik değildir. Şangay İşbirliği Örgütü ile üye ülkeler dini terörizmi engellemek adına ortak faaliyetler düzenleyerek işbirliği yapılmaktadır. Aslında Türkiye’nin Şangay İşbirliği Örgütü ilgili yaşadığı bu ironik durum Türkiye’nin Avrasyacılık ideolojisi le arasındaki ilişkiyi de özetlemektedir.

Türkiye’de ayrıca akademik camiada Avrasyacılık Türk Avrasyacılığı’ veya ‘Türkiye Avrasyacılığı’ olarak incelenmiştir. Bu isimlendirmelerle yapılan çalışmalarda Dugin’in de belirttiği gibi Türkiye’nin jeopolitik açıdan Avrasya coğrafyasında çok önemli bir konumda bulunduğu ve Avrasya coğrafyası üzerinde oynayabileceği rolün büyüklüğü üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda Avrasya coğrafyasındaki Türkiye ile kültürel bağları olan ülkeler ile Türk ve Türkiye Avrasyacılığı şekillendirilmeye başlamıştır. Yer yer bu kültürel bağlar Turani bir federatif devlet yapılanmasına kadar giden bir dizi stratejik hamlelerden oluşan pratiklere de Türk veya Türkiye Avrasyacılığı içerisinde yer verilmiştir.¹⁶ Yani Türk veya Türkiye Avrasyacılığı Orta Asya’daki kültürel bağların bulunduğu Müslüman ve Türk topluluklarına hususi olarak vurgu yapılmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki faaliyete geçemeyen Nabucco projesine rağmen faaliyete geçen petrol, doğalgaz boru hatları ile demiryolu hatları (TANAP doğalgaz boru hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı) ekonomik işbirliği açısından Türk veya Türkiye Avrasyacılığı için önemli bulunmuştur. Bu noktadan bakıldığında Türk ve Türkiye Avrasyacılığı Nazarbayev’in pragmatik ekonomik ilişkiler bağlamındaki Avrasyacılık anlayışı ile benzerlikler taşımaktadır.

Avrasyacılık ideolojisinin Türkiye’deki siyasi partiler ve siyasi karakterlere yönelik incelemesini Şener Aktürk “The Fourth Style of Politics: Eurasianism as a Pro-Russian Rethinking of Turkey’s Geopolitical Identity” isimli makalesinde yapmıştır. Aktürk’e göre hali hazırda Avrasyacılık ideolojisini benimsediğini açıkça ifade eden yalnızca bir parti bulunsa da (Vatan Partisi, eski adıyla İşçi Partisi) Türkiye’deki hemen hemen bütün siyasi partiler ve siyasi gruplar kendi ideolojilerini Avrasyacılık ideolojisi ile kısmen de olsa bazı noktalarda yakın bulmuşlardır.¹⁷ Ki Aktürk’e göre partilerin düzenlediği eğitim programlarından, hazırladığı seçim propagandalarından ve düzenledikleri konferans, panel gibi programlardan Avrasyacılığa dair iltisaklı oldukları kısımlar anlaşılmaktadır. Hemen hemen bütün siyasi gruplar ve partiler bir şekilde Avrasyacılık ideolojisi ile iltisaklı olsa da, Vatan Partisi dışında Avrasyacılık ideolojisine en yakın partiler Cumhuriyet Halk Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi’dir.

Ayrıca, Türkiye’de siyasi gruplar ve partiler dışında siyasi karakterler de Avrasyacılık ideolojisi için önem taşımaktadırlar. Bunlardan en önemlileri, bir siyasi partiyle de kendisini ifade eden Vatan partisi genel başkanı Doğu Perinçek, şair-yazar Attila İlhan, Attila İlhan ile aynı çizgide devam eden akademisyen Hakan Reyhan, gazeteci Halit Kakinç, gazeteci-yazar Banu Avar’dır. Dikkat edilirse Avrasyacılık ideolojisini benimseyen belli başlı kişiler ulusalcı-sol olarak nitelendirilen siyasi

¹⁶ Adem Özder, Avrasya Kavramı ve Önemi, Avrasya İncelemeleri Dergisi, Cilt 2, 2013, s. 65-88.

¹⁷Şener Aktürk, The Fourth Style of Politics: Eurasianism as a Pro-Russian Rethinking of Turkey’s Geopolitical Identity, İstanbul, Turkish Studies, Cilt 16, 2015, s. 54-79.

kanattaki kişilerdir. Öztürk tıpkı siyasi partilerde olduğu gibi aslında sağ, milliyetçi ve İslamcı kesimde de birçok aydın sınıftan insanın Avrasyacılık ile kısmi bağlarının olduğunu ifade etmiştir.¹⁸ Kendisini Avrasyacılık ile tanımlayan yukarıda saydığımız belli başlı kişilerin büyük çoğunluğu da Avrasyacılık ideolojisini Galiyevcilik üzerinden benimsemişlerdir. Mirsaid Sultan Galiyev'in mazlumlar enternasyonalizmi tezi gerçekten de Avrasyacılık ideolojisine uygun fikirleri ve uygulama alanları içermekle beraber, Galiyev'in bir Tatar ve Müslüman olarak fikri altyapısını oluşturan yorumlamaları Türk veya Türkiye Avrasyacılığı için uygun zemine düşmektedir.

Sonuç

Türkiye için Avrasyacılığın alternatif hale gelebilmesi başta ikili ve çoklu ekonomik ticari anlaşmalar yoluyla pragmatist bir politikalarla mümkündür. Fakat ekonomik açıdan bakıldığında Türkiye Avrupa Birliği üyesi olmadığı halde Avrupa Birliği ülkeleri ile ilişkisi çok yoğundur ve günümüzde geçerliliği bulunan anlaşmalar nedeniyle Avrasyacılık ideolojisini benimseyen ülkelerle ekonomik ilişkileri yakın zamanda büyük mesafe kat etmesi oldukça zordur. Türkiye bu eğer Avrasyacılığı alternatif olarak benimsemek istiyorsa, Avrasyacılığı benimseyen ülkeler ile ekonomik ilişkileri itidalli bir yol ile geliştirmeye çalışmalıdır. Çünkü Avrupa Birliği ülkelerinden bir anda kopuş yaşaması imkan dahilinde değildir ve ekonomik olarak bu Türkiye için iflase götüren yol olur. Fakat Türkiye'de günden güne hegemonik güçlere karşı saf alma eğilimi artmaktadır. Alternatif olarak bugüne kadar Avrasyacılık hiçbir şekilde benimsenmemiş de olsa akademik camiada teorik düzeyde bazı formüller geliştirilmiştir ve zaman zaman devlet büyükleri Avrasyacılık ideolojisini benimsemiş ülkeler ile işbirliğini geliştirmeye yönelik sözler sarf etmişlerdir. Ve yine siyasetler tarafından zaman zaman kullanılan özellikle de başbakan ve cumhurbaşkanı düzeyindeki devlet büyüklerinin Türk dünyasına yönelik söylemleri ile 'gönül coğrafyamızın genişliği' söylemleri esasında Türkiye'nin dış politikada daha güçlü olabilmek amacıyla kültürel ve dini bağlara sahip olunan ve kardeş-dost ülke olarak tanımlanan ülkelerle işbirliği yapmaya istekli olduğu izlenimini de vermektedir.

Bu açıdan Türk veya Türkiye Avrasyacılığının Kazakistan Avrasyacılığı ile bağlamına baktığımızda Nazarbayev'in kültürel dokuları ve ulusal kimlikleri koruyarak pragmatik ekonomik ilişkileri önceleyen kardeş ve dost ülke olarak nitelenen Kazakistan'ın Avrasyacılık anlayışının Türkiye'ye rehber olabilecek kapasitede olduğunu göstermektedir. Her ne kadar Nazarbayev ve Kazakistan elitlerinin ortaya koyup geliştirdikleri Avrasyacılık anlayışı Kazakistan halkı nezdinde henüz büyük kitlelere ulaşmamışsa da Kazakistan kendine özgü oluşturduğu Avrasyacılık anlayışı Türkiye için bir örnek teşkil etmektedir.

Kazakistan ile Türkiye arasındaki kültürel bağlar hem Türksoy hem de Türk Keneşi yoluyla folklorik ve sanatsal etkinliklerin yoğunlukta olduğu programlarla sağlanmaktadır. Fakat zaten az olan ekonomik ilişkiler Avrasya Ekonomik Birliği kurulduğu günden beri, daha da azalmıştır. Orta Asya bölgesinde Avrasya Ekonomik Birliği ile Rusya'nın ekonomik hakimiyeti artmıştır. Türkiye yakın zamanda yukarıda da belirttiğimiz gibi Avrupa Birliği ülkeleri ile olan anlaşmalarından dolayı bu birliğe üye olamasa da ilerleyen dönemlerde bir seçenek olarak Rusya'yı ikna edebilirse bu birliğe katılabilir. Veya Türksoy ve Türk Keneşi ülkeleri ile Türkiye arasında bir ekonomik birlik gerçekleştirilmeye çalışılabilir. Sadece Türksoy ve Türk Keneşi üyeleriyle oluşturulacak ekonomik birliğin ne kadar yeterli olacağı ayrı bir tartışmanın konusudur.

---

¹⁸ Şener Aktürk, The Fourth Style of Politics: Eurasianism as a Pro-Russian Rethinking of Turkey's Geopolitical Identity, İstanbul, Turkish Studies, Cilt 16, 2015, s. 54-79.

Coğrafyalar anlam kayması yaşayabilen toprak parçalarıdır. Kazakistan kendisi için görünürdeki en uyumlu olabilecek bir ideolojiyle iç ve dış politikalarını şekillendirmektedir. Türkiye ise iç ve dış politikada çeşitli yöntemler izleyerek kendisine en uygun politikayı bulmaya çalışmakta olduğu görüntüsünü vermektedir. İkili ilişkileri Kazakistan'ın kurulduğu 1991 yılından bu yana iyi olan ve kültürel bağları bulunan bu iki ülke kendi tecrübelerini bir araya getirerek, hem kendilerini için farklı aşamaları kat edebilecek noktalara getirebilirler hem de küresel çapta bir değişime de bu şekilde yol açabilirler. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Avrasya coğrafyası yeni bir anlam kayması yaşayacaksa, hem Kazakistan'ın hem Türkiye'nin yaşanacak anlam kaymasında oynayacakları roller büyük olacaktır.

Kaynakça

- Aktürk, Şener, The Fourth Style of Politics: Eurasianism as a Pro-Russian Rethinking of Turkey's Geopolitical Identity, İstanbul, *Turkish Studies*, Cilt 16, 2015, s. 54-79.
- Dugin, Alexander, "Avrasyacılık İdeolojisinin Kısaca Açıklaması", <http://www.4pt.su/ka/node/1094> (Erişim Tarihi 16 Mayıs 2018), s. 1
- Dugin, Alexander, İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya, Kaynak yayınları, 2017.
- (Ed.) Murat Yılmaz ve Ayşe Çolpan Kavuncu, Türk Dünyası Başkentleri, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Mostofa, Golam, The Concept of 'Euraisa' : Kazakhstan's Euraisan policy and its implications, Almaty, *Journal of Euraisan Studies*, 2013, s. 160-170.
- Musaoğlu, Neziha, Avrasyacılığın Rus ve Türk(Kazak) Versiyonları ile Türkiye'de Avrasyacılığın Jeopolitik Ortak Paydası: "Türk Dünyası", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2018, s. 59-86.
- Nazarbayev, Nursultan, Yüzyılların Kavşağında, Ankara, Bilig yayınları, 2000.
- Özder, Adem, Avrasya Kavramı ve Önemi, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Cilt 2, 2013, s. 65-88.
- Yılmaz, Salih, Yeni Avrasyacılık ve Rusya, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı 34, Bahar 2015, s. 111-120.

Doğu-Batı İlişkilerinde Ortantalizmin Hz. Muhammed için Kullandığı Kavramların Rolü

Prof.Dr. Seyfettin Erşahin

ÖZ

Bireysel, toplumsal, toplumlararası, kültürlerarası veya medeniyetlerarası ilişkilerin kavramlar üzerinden kurulduğu izahıta varestedir. Kavramlara yüklenen anlamlar ve taraflarca anlaşılma biçimi ilişkilerin de niteliğini belirlemektedir. Doğu-Batı, Müslüman-Hıristiyan ilişkilerinde nübüvvet kurumu ve Nebi Hz. Muhammed'e yaklaşım belirleyici rol oynamaktadır. Batı, uzun asırlardır İslam ve Müslümanları anlamaya, anlamlandırmaya ve tanımlamaya çalışmaktadır. Bu çabalar teolojik polemikler ile başlamış oryantalizm ile neredeyse zirveye ulaşmıştır. Bu yönde oluşturulan literatürün nesnellik iddiasındaki kısmında Hz. Muhammed için "prophet", "apostle", "messenger", "Arabian prophet" ve "Islamic prophet" gibi kavramları kullanılmıştır. Bu kavramlarla Hz. Muhammed ve onun görevi olan nübüvvetin kastedildiği iddia edilmiştir.

Durmunun bu merkezde olmadığı yönünde de itirazlar bulunmaktadır. Şöyle ki Hıristiyanlıkta peygamberlik anlayışının, diğer ilâhî dinlerin peygamberlik anlayışından çok farklı olduğu bilinmektedir. Her şeyden önce Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın sadece sözleri değil, bizatihi varlığı ve mevcudiyeti de vahiydir. İsa, bir insan peygamberden öte insan suretine girmiş bir ilâhtır. İsa, Hz. Muhammed ve Hz. Musa gibi vahiy almamış, o zaten vahiydir veya vahyin kaynağıdır.

Mukaddes Kitab'ın Yeni Ahid kısmında peygamber kelimesi geçmekte ve peygamberlerden bahsedilmektedir. Ancak bu kelimenin anlamı net değildir. Çünkü İncillerin bazı bölümlerinde Hz. İsa'nın ulûhiyetine, bazı bölümlerinde ise peygamberliğine işaret eden ifadeler bulunmaktadır. Bunun yanında Hristiyanlar, Yahudilerin kutsal kitabı Tanah'ı, Eski Ahid adı altında kabul ettiklerinden Yahudi peygamberlerine inanırlar ve Yahudilikteki günahkâr, yalancı, hilebaz ve zinakâr peygamberlik anlayışını benimserler. Bu anlayış ise Müslümanların nübüvvet inancına uymamaktadır.

Bu teolojik ayırım Avrupa dillerinde nebi/peygamber için kullanılan *prophet*, *messenger*, *apostle* gibi kavramlar ile ifade edilmiştir. Öte yandan *Islamic prophet* ve *Arabian prophet* gibi adlandırma ve nitelermelerin de indirgemeci bir yaklaşım olduğu belirtilmiştir. Biz bu kavramların sözlük ve terimsel/teolojik boyutlarına Oryantalist literatürü esasında eğilerek Batı'nın kastına ışık tutmaya çalışacağız. Bunun Doğu ve Batı'nın birbirlerini daha iyi anlamalarına katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Muhammed, Oryantalizm, Doğu-Batı ilişkileri, Nebi, Prophet.

Giriş

Batı'nın Hz. Muhammed'e Bakışının Arkaplanı

Batı'nın Hz. Muhammed'e bakışı, kendi kimlik inşası ve algısı ile iç içe gelişmiştir. Yüzyılları kapsayan bu süreçte o, "yalancı peygamber"den "kahraman peygamber"e kadar uzanan olumlu veya olumsuz bir dizi değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Batı'da Hz. Muhammed ve İslam ile ilgilenenlerin bir kısmı ilim ahlakı ile araştırmalar yaparken önemli bir kısmı dinî, siyasî veya ideolojik ön yargı ile hareket etmişlerdir.

Oryantalistler, *menba*, *metod* ve *muhteva* yönlerinden, Müslüman düşüncesi, sanatı ve kültürüne önemli açılımlar getirmişler, ancak azımsanmayacak bir kısmı da İslam medeniyetine taraflı yaklaşmaktan hatta iftira atmaktan, saldırmaktan kendilerini alamamışlardır.

Batı'nın Hz.Muhammed'in Kişiliğine Bakışını Belirleyen Başlıca Etkenler

Batı, Hz. Muhammed'in kişiliğine *dinî*, *siyasî/askerî*, *kültürel* ve *ekonomik* etkenlerle bakmıştır.

a. Dini Etken: Batı, Hz. Muhammed'e *rakip din kurucusu* ve *rakip peygamber* olarak baktı. Zira İslam;Hz. Adem'den beri devam eden tevhid geleneğinin son halkası olarak bütün önceki vahiyleri bünyesinde topladığını, pek çok öğretisinin Hıristiyanlık ile benzer olduğunu ifade ediyor; Hıristiyanlığın tahrif ettiği Teslis: Tanrı'nın Üçlenmesi, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu, çarmıha gerilerek can verdiği veruhban sınıfının konumu gibi husulara itiraz ediyor;Ehl-i Kitap dediği Hıristiyanların Müslümanlarla yaşayabileceklerini söylüyordu.

Oysa Batı'ya göre Hıristiyanlık tek ve nihaî hak din, İsa Mesih de tek ve nihaî hak peygamber idi.İnsanlığın tamamının Hıristiyan yapılması misyonu önünde Hz. Muhammed ve tebliği mazide, halde ve istikbalde en önemli engeldi, hatta hızla yayılarak insanlığı dalalete sürüklüyordu.Öyleyse, Hıristiyan olanların doğru yoldan sapmaması, geri kalanların da hidayete ermesi için Hz. Muhammed ile mücadele edilmeliydi.

Dini etkenin bir diğer boyutu da Batı'nın inandığı Hıristiyanlığın peygamberlik anlayışında bulunmaktadır. Hıristiyanlıkta peygamberlik anlayışının, diğer ilahi dinlerin peygamberlik anlayışından çok farklı olduğu bilinmektedir. Her şeyden önce Hristiyanlıkta Hz.İsa'nın sadece sözleri değil, bizzat kendi varlığı ve mevcudiyeti de vahiydir. Hıristiyanlığa göre Hz.İsa, bir insan peygamberden öte insan suretine girmiş bir ilahdır. Hz.İsa Tanrı'dan Cebrail aracılığıyla vahiy almamıştır. Zira o bizatihi Tanrı'dır, Tanrı'nın kelimesidir, başka bir ifade ile vahiydir, vahyin kaynağıdır. Oysa Yahudilikte ve İslamiyet'te peygamberler asla ilah olmayıp Allah'ın emirlerini vahiy yoluyla alan insandrlar. Mukaddes Kitab'ın Yeni Ahit kısmında peygamber kelimesi geçmekte ve peygamberlerden bahsedilmektedir. Ancak bu kelimenin anlamı net değildir. Çünkü İncillerin bazı bölümlerinde Hz.İsa'nın uluhiyetine bazı bölümlerinde ise peygamberliğine işaret eden ifadeler bulunmaktadır. Bunun yanında Hıristiyanlar, Yahudilerin kutsal kitabı Tanah'ı Eski Ahit adı altında kabul ettiklerinden Yahudi peygamberlerine inanırlar ve Yahudilikteki yalancı, günahkâr, hilekâr ve zinakâr peygamberlik anlayışını benimserler.¹ İslamiyette ise peygamberlerin ismet (masumiyet), sıdk (doğruluk), fetanet (akıllılık, zekilik), emanet (güvenilirlik) ve tebliğ (aldıkları vahyi eksiksiz aktarma) gibi özellikleri vardır.

b. Siyasi / Askeri Etken: Batı, Hz.Muhammed'i siyasî / askerî bir rakip olarak algıladı. Zira, Hz.Muhammed ve ona inananlar hızla hakimiyet alanlarını Hıristiyanlığın kutsal merkezlerini de içine alacak şekilde genişletiyorlar, jeo-stratejik bakımdan kadim dünyanın en önemli yerlerine sahip oluyorlardı.

¹ Ömer Faruk Harman, "Yahudilikte Peygamberler ve Peygamber", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. 9, 1995, ss. 127-161; Kutsal Kitap-Eski Ahid ve Kadim İsrail'de peygamberlik kavramı ve kurumu hakkında bkz. J. Lindblom, *Prophecy in Ancient Israel*, Oxford, Basil Blackwell, 1963.

c. Kültürel Etken: Batı'ya göre Hz. Muhammed ve "Muhammedîlik" rakip bir medeniyet idi. Çünkü, İslam medeniyeti üstülük kazanmış, Batı medeniyetinin en güçlü rakibi haline gelmişti. İslam ilmi ve düşüncesi Batı'yı etkilemeye başlamıştı. Ortaçağ Hıristiyan düşünürlerin bir kısmı ve bazı toplum kesimleri bu medeniyetinin bilim, düşünce ve sanat alanlarındaki başarılarını takdir ve hatta taklit etmekten kendilerini alamadılar.

d. Ekonomik Etken: Hz. Muhammed ve "Muhammedîler" dünya ekonomisinde yer altı kaynakları, işlenebilir topraklar, denizler ve ticaret yolları bakımından etkilemişti. Bu da Batı'nın ekonomik çıkarlarına ters düşmekteydi

Kuşkusuz, Hz. Muhammed'e dinen sahte peygamber, siyaseten düşman diyenler de ona, dürüst, samimi, dost ve kahraman diyenler de büyük oranda aynı kaynakları kullanmışlardır. Buradaki fark ön yargı ve ideolojik kabullerden kaynaklanmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz gibi Batı'da Hz. Muhammed'e yaklaşım konusunda bir çok açılımlar yapılmıştır. Ancak biz *indirgemeci* (reductionist) bakış üzerinde biraz ayrıntılı durmak istiyoruz.

Bu bakışın amaçları,

Hz. Muhammed'i dini kimliğinden ve misyonundan ayırmak,

Hz. Muhammed'in nübüvvetini ve Kur'an'ın ilahi kaynağını inkar etmek,

Hz. Muhammed'i siyasî ve askerî bir önder, sosyal bir reformcu olarak kabul etmek.

Bu yaklaşımın temel eleştiri noktaları

Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili kaynaklara eleştiri

Hz. Muhammed'in dinî ve ahlakî kişiliğine eleştiri

Hz. Muhammed'in tebliğinin içeriğine eleştiri.

Batı'nın Hz. Muhammed, İslamı ve Müslümanları Araştırmak İçin Kullandıkları Yöntem: Polemik

Bu yöntemin temel özellikleri:

- **Kaynakları Kasıtlı Tanzimi ve Kurgusu:** Kuramlarının, söylemlerinin ve delillerinin kaynakları İslamiyetin kaynaklarına veya ilmi eserler değil Haçlıların hatıraları, yanlış beya kasıtlı Kur'an tercüme ve seyahatnamelere dayanan söylentiler, efsaneler ve asılsız halk masallarıydı.
- **Önyargı:** Çıkar çevrelerini memnun edecek önyargılı fikrler imal ediyorlardı. Amaç İslamın asılsızlığını göstermek ve bunun için de her şey mubahtı.
- **Mübalâğa:** İslama karşı üretilen eylem ve söylemlerde, literatürdü daima mübalâğa sanatı kullanıldı.
- **Taassup:** İslam karşı olan düşmanlık o raddeye ulaşmıştı ki her yol ve her şey mubah hale gelmişti. "Bazen sırf eğlence için sıklıkla da Kilise'nin yüksek gayeleri için" her türlü yalana başvurabildiler.²

² Asaf Hüseyin, Batı'nın İslamla Kavgası, çev. Mesut Kardeşhan, Pınar yay, Ankara, 2006, 24.

Hıristiyanların Hz.Muhammed, İslama ve Müslümanlara Bakışının Öncüleri

Hıristiyanlar başlangıçta din olarak İslam'dan ve onun İlahi kitabı Kur'an'dan daha çok onun peygamberi Hz.Muhammed ile kavgalı olmuşlardır. Bu konu üç şahıs üzerinden müşahhaslaştırabiliriz:

1. *Yuhanna ed-Dımişki/Jhon of Damascus (675-749)*:Araplar üzerinden İslam okuması yapan ve saldırılarını onlara yönelten ed-Dımişki Emevi sarayının yüksek memurlarından birinin oğlu olarak doğmuştu. Doğu kilisesine mensuptu. İslama reddiye mahiyetinde yazdığı "De Haeresibus" adlı eserinde esas olara Hz.Muhammed'e saldırmış, onun dinen, ahlaken ve sıhhaten (sara nöbetleri geçirmesi) peybamberlik niteliklerini taşımadığını "yazdığı"? Kur'an'ın da bir ilahi kitap olmadığını, Hıristiyan keşiş Bahira'dan öğrendikleri yalan yanlış şeylerin bir toplamı olduğunu iddia etmiştir. Hz. Muhammed ve Arapları da Yahudilere bağlayarak "Saracener" olarak adlandırmıştır. Elbbete bu adlandırma anti-semitizmi adate inanç düzeyinde tutan Hıristiyanları daha da memnun etmiştir. Bundan sonra uzun yüzyıllar Batı, Arapları Saracener olarak anmıştır.³

2. *Aziz Peter/Peter the Venerable (1084-1156)*:İslamı Magribiler(Berberler ve Endülüs Müslümanları) üzerinde okuyup cavap vermeye kalkışan Latin-Katolik kilisesine mensup Fransız rahip Aziz Peter (Pierre Mourice de Montboissier) oldu. İspanya kralı tarafından mücadele için davet edilmişti. Aziz Peter, mücadelesini daha çok "dini" ve "ilmi" yöntemlerle yürütüme dendi. Bu amaçla İngiliz rahip Robert of Ketton'a Kur'an başta olmak üzere temel İslam metinlerini tercüme etme görevi verdi. Robert de Kur'an'dan başlayarak bir dizi tercüme yaparak "İslamın içüzünü" kamuoyuna "ifşa" etmeyi görev bildi. Aziz Peter esas olarak Kur'an'ı hedef almıştı ancak Hz.Muhammed'in gerçek "yüzünü" ortaya koymadan bu mümkün değildi. Bu amaca yönelik olarak o Hz. Muhammed'i "güç ve iktidar peşinde koşan,""kurnaz,""haydut,""yağmacı,""hilakâr,""katil" ve "şehvetperest"şeklinde betimledi. Ve bundan peygamber olamayacağını dolayısıyla kitabı Kur'an'ın da ilahi kitap olamayacağını iddia etti.⁴

3. *Martin Luther (1483-1546)*:İslamı Türkler üzerinden okuyarak saldıran ise Alman Protestan kilisesine mensup rahip M. Luther idi. Ona göre Hıristiyanlık Türkler ve onların dini tarafıdan tehdit ediliyordu. Behemehal karşı mücadele edilmeliydi. Muhammed peygamber değildi, olamazdı da; Müslümanların taptığı bir puttu; Kur'an da onun dilinden şeytanın işiydi.⁵

Oryantalizm Literatüründe Hz. Muhammed

Oryantalizm Hz.Muhammed hakkındaki kavramlarını, büyük oranda, geleneksel Hıristiyan teolojik polemikleri, popüler kültür ve algı üzerine oturtmuştur.Burada en sağlıklı yol, ayrıntılı teolojik tartışmalara girmeden, konuyla ilgili kavramların günümüz Batı kamuoyunun günlük kullanımında olan online ansiklopediler ve sözlüklerde nasıl yer aldığına bakmak yeterli olacaktır.⁶

³ Hüseyin, 13-14.

⁴ Taha Hüseyin, *Alâ Hâmis es-Sîre*, Kahire 1934, 15-16.

⁵ Hüseyin, 20-24.

⁶ Bu konuda geniş ve tahlili bilgi için bkz. İbrahim Sarıçam, Mehmet Özdemir, Seyfettin Erşahin, İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2011

(Hz.) Muhammed Kavramı

Batı'nın kurgulayıp kontrol ettiği yaygın modern ansiklopedi Wikipedia'da Hz. Muhammed şöyle ifade edilmektedir:

*Muhammad (570 – 8 Haziran 632): Latince: Mahometus, İslamın kurucusu. İslam doktrinine göre o, daha önceki peygamberler Adem, İbrahim, Musa, İsa ve diğerlerinin tektanrıci öğretilerini takdim ve teyid etmek için gönderilmiş peygamber (prophet) ve Tanrı'nın elçisidir (messenger). O hatemu'l-enbiya olarak görülür. Muhammed Arabistan'ı bir tek İslam yönetimi altında birleştirmiştir. Kur'an ve onun öğretileri ile pratikleri İslam dini inancının temelini oluşturmaktadır.*⁷

Bu genel izah ve yaklaşım yanında Avrupa dillerinde nebi/peygamber için kullanılan *prophet, Arabian prophet, Islamic prophet, apostle, messenger* gibi kavramlara biraz yakından eğilmemiz, onların etimolojik kökenleri ve Avrupa dillerine geçerken ve kavramsallaştırılırken kazandıkları yeni anlamlar önem taşımaktadır.

Prophet Kavramı

Kavramın etimolojik Grekçe **prophētēs** sözüdür. **Pro:** önce ve **phētēs-phanai:** konuşan, konuşmak sözcüklerinden oluşmuştur. *Önce konuşan veya önceden konuşan* manasına gelmektedir. Buradan Latince'ye (propheta) oradan Fransızca'ya (prophete) oradan da İngilizceye (prophet) ve diğer Avrupa dillerine geçmiştir.⁸

Hıristiyanlık öncesinde Grek prophetes kavramı Avrupa dillerine "soothsayer" yani gelecekte haber veren, kahin olarak çevrilmiştir. Fakat, Hıristiyanlıkla birlikte Hıristiyan yazarlar tarafından peygamberlik için, 1848'den itibaren gayridini anlamda kullanılmıştır.

prophetisim

1. A person who speaks by divine inspiration or as the interpreter through whom the will of a god is expressed. (İlahi ilhamla konuşan veya Tanrının iradesinin ifade edildiği tercüman)

2. A person gifted with profound moral insight and exceptional powers of expression. (kendisinederuni ahlak ve istisnai ifade gücü bahşedilen zat)

3. A predictor; a soothsayer. (tahminci, kahin)

4. The chief spokesperson of a movement or cause. (bir hareketin veya gayenin baş sözcüsü)

5. **a. Prophets** The second of the three divisions of the Hebrew Scriptures, comprising the books of Joshua, Judges, Samuel, Kings, Isaiah, Jeremiah, Ezekiel, and the Twelve. (Peygamberler: Eski Ahid'in/Tevrat'ın üç bölümünün ikincisi ki bu Joshua, Judges, Samuel, Kings, Isaiah, Jeremiah, Ezekiel'in kitaplarını ihtiva eder ve Oniki.

b. Prophet One of the prophets mentioned in the Bible, especially one believed to be the author of one of these books. (Peygamber: Yeni Ahid'de zikredilen, özellikle bu kitaplardan birinin yazarı).⁹

Prophesy: kehanet, **Prophetic:** kehanet gibi.

⁷ <https://en.wiktionary.org/wiki/muhammad> erişim 09.05.2018

⁸ The American Heritage® Dictionary of the English Language, Fourth Edition copyright ©2000 by Houghton Mifflin Company. Updated in 2003. Published by Houghton Mifflin Company.

⁹ www.thefreedictionary.com/prophethood+prophethood+in+Christianity. (erişim 05.10.2017)

Bu maddede Hz.Muhammed:“*Mahomet, Mahound, Mohammad, Muhammad-Islamiyeti kuran Arap peygamber (570-632)*” ifadeleriyle yer almaktadır.

İstanbul’da, İngiliz Büyükelçiliği çalışan ve bu arada başta sözlük olmak üzere bazı oryantalist çalışmalar da yapan Sir James Redhouse 1890’da hazırladığı Kitab-ı Meaani-i Lehce/Türkçe-İngilizce Lügati’nde söz konusu kelimelere şu anlamları vermiştir:

Peygamber: prophet, messenger, apostle.¹⁰

Nebi: prophet, heavenly messenger.¹¹

Resül: prophet, apostle, messenger, envoy.¹²

Havari: a disciple of a prophet, apostle.¹³

Osmanlı müelliflerinden Şemseddin Sami Bey 1901’de ikinci baskısını yapan Fransızca-Türkçe sözlükte konu ile ilgili kelimeleri şu anlamlarla karşılamıştır:

Prophete:(eril) “vahiy ve ilham ile gaybdan haber veren; bir takım karineler ve mülahazalara istinaden gaybdan haber veren adam.”

Prophetesse: (*dişil*)“ilham ve rabbaniye istinad ile gaydan haber vermek batıl iddiasında buluna kadın.”

Prophetie: (*işaret ismi*)“vahiy ve ilham ile gaybdan haber veriş; genel olarak gaybdan verilen haber; ati/gelecek hakkında beyan edilen hüküm ve zan.”¹⁴

Apostolate: (eril) risalet,, nübüvvet, bi’set, mürseliyyet, havarilerin hal ve mevkileri, bir mezhebin, bir mesleğin davetçiliği,

Apostolique: (sıfat) bi’sete müteallik, havarilere müteallik yahud şayan. Papanın divanından sadır, kilisenin yahud papanın emlakine, hazinesine müteallik işlerin görüldüğü muhakeme.¹⁵

Arabian prophet

Arab, Arablar için, Arabistan peygamberi demektir.Bu ifade ile Hz.Muhammed bir ırka ve bir coğrafyaya hasrettilmekte, risaleti de milli bir hareket gibi gösterilmektedir.

Islamic prophet

İslam dinini kuran ve yayan kişi, Muhammed.Bu kavramsallaştırma da Hz.Muhammed’e belli bir zamana, belli bir mekana ve belli bir topluma/Müslümanlara İslam dinini yayan peygamber konumu verilmektedir.

Apostle Kavramı:

Antik Grekçede gönderilen kişi elçi anlamında ἀπόστολος (apóstolos) Geç Laitince apostolus, Eski Fransızca apostle, Eski İngilizce apostol

1. Bir dini misyoner veya din önderi, özellikle erken Hıristiyan Klisesi’nde

2. Özel bir amaç için bir öncü, bir inancın peygamberi

3. Kiliselerde üst düzey şahıs.¹⁶

¹⁰ Redhouse, Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük, 7.Baskı, İstanbul, 1984, 931.

¹¹ Redhouse, s. 873.

¹² Redhouse, s. 955.

¹³ Redhouse, s. 464.

¹⁴ Ş. Sami/Ch. Samy-Bey Fraschery, Dictionaire Français-Turc Illustrate/Resimli Kamus-ı Fransevi, İstanbul, 1901, s. 1779.

¹⁵ Ş. Sami, Kamus, s. 112.

The twelve apostles/Oniki Havari: Hz.İsa tarafından, inananları arasından seçilen on iki kişiye verilen addır. Bunlara apostles/havariler denir.

Messenger Kavramı:

Eski Fransıza *messagier* (*message*'dan) gelmekte olup mesaj getiren demektir.¹⁷ Doğrudan doğruya dini bir boyutu olmamakla beraber peygamberler veya din adamları Tanrı'dan haber getirdikleri için bu kavramla kimi zaman ifade edilmiştir. Hz.Muhammed için daha ziyade resül'ün karşılığı olarak kullanılmıştır. Mesela Annemaria Schimmel Hz.Muhammed'in Müslüman kültüründeki yerini anlattığı eserinde başlık olarak Messenger kavramını seçmiştir.¹⁸

Diyalog Bağlamında Hz.Muhammed'in Peygamberliğinin Kabulü Meselesi

Doğu-Batı ilişkilerinde 20.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren dini unsur devreye konarak "dinlerarası diyalog" kavramı ortaya atıldı.Esasında bunun "dinlerarası" değil "dinmensuplarıarası" bir olması gerektiğini çoğu Müslüman çevreler ısrarla belirtmişlerdir. Bu arada Müslümanlar diyalogun olabilmesi için nebilerinin kabul edilmesi istediler. Uzun bir tartışma sürecinden sonra Batılı bazı bilim adamları, düşünürler, ilahiyatçılar ve ruhaniler Hz.Muhammed'in "nebiliğini" kabul edebileceklerini hata ettiklerini söylediler.Ancak ifadelere biraz yakından bakınca bu kabulün Müslümanların anladığı ve iman ettiği şekilde olmadığı anlaşıldı.Zira bu süreçte Hz.Muhammed adeta *Hıristiyanlaştırılıyor* başka bir ifade ile Hıristiyanların nübüvvet anlayışı çerçevesinde kabul ediliyordu. Diyalogculara göre Hz.Muhammed, tıpkı İsa Mesih'in geleceğini müjdeleyen önceki peygamberler (Ahd-i Atik peygamberleri) gibi, kıyamete yakın İsa Mesih'in yeryüzüne dönüşünü müjdeleyen ve ona tabi olan bir peygamber olabilirdi.Söz gelişi Watt ve benzerleri "Muhammed, Kitab-ı Mukaddes-Yahudi geleneğindeki gibi hata yapan bir peygamber olabilir" noktasına geldiler. Bu bağlamda onun Kur'an'ın bir bölümünün ilahi olması bir bölümünde hataların olması veya eklemeye bulunması da mümkündür. Nitekim, Ariuscu rahip Bahira'dan aldığı Kitab-ı Mukaddes'e ait bölümler vahiydir.¹⁹

Kavramlarla İlgili Bazı Mülahazalar

Müslümanlar yukarıda sıraladığımız kavramların hem kelime manası hem de terim manasıyla İslam dinindeki nebi ve resul inanç ve anlayışlarını karşılamadığı kanaatindedirler. Bununla Hz.Muhammed'i Batı'ya tanıtırken veya eserlerini batı dillerinde yazarken onların ilgili kavramlarını kullanmışlardır. Nitekim Oryantalistlerden İngiliz W. Muir "prophet", Fransız A.P.S. Perceval "prophete" ve Hollandalı R.P.A. Dozy "profeet" kavramlarını kullanmıştır. O "nebi" ve "peygamber" terimlerine karşılık olarak "prophet" kelimesini tercih etmişlerdir. Batı'ya Hz.Muhammed'i savunmacı bir üslupla tanıtmaya gayretiyle ilk oynatan Müslümanlardan Seyid Emir Ali'nin (1849-1928) *A Critical Examination of the Life and Teachings of Mohammed* (1873) adlı eseri (genişletilmiş versiyonu *The Spirit of Islam 1891*) yeni bir

¹⁶ <https://en.wiktionary.org/wiki/apostle>. (erişim 09.05.2018)

¹⁷ <https://en.wiktionary.org/wiki/messenger>. (erişim 09.05.2018)

¹⁸ Annemaria Schimmel, *And Muhammad Is His Messenger: The Veneration of the Prophet in Islamic Piety*, University of North Carolina Press, 1985.

¹⁹ William M. Watt, *Muhammad: Prophet and Statesman*, Oxford Uni press, 1961, s. 237-242.

çıgır açmıştır.Emir Ali de oryantalistlerce İslam ve Hz. Muhammed'le ilgili oluşturulan terimler, kavramlar ve literature dayanmıştır.²⁰

Prophet kavramı sözlüklerde, Hristiyan teolojisinde, Hristiyan halk kültüründe ve Oryantalist literatürde peygamber anlamışda yer almıştır. Ancak kelimenin asıl manalarından biri kahindir ki Kur'an-ı Kerim bunun şiddetle reddetmektedir: "Ey Resülüm, ... sen Rabbinin ihsanı sayesinde kafirlerin iddia ettikleri gibi kahin de değilsin, deli de değilsin" (Tur 52: 29), "O bir kahin sözü de değil! Ne az düşünüyorsunuz! O, Alemlerin Rabbinden indirilen bir derstir". (Hakka 69: 42-43)

Bunun yanında, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Müslümanlardaki nübüvvet anlayışı ile de uyuşmamaktadır.

Öte yandan hem *Arabian prophet* hem *Islamic prophet* kavramları indirgemecidir ve Hz.Muhammed için Kur'an-ı Kerim'de söylenen "*Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik*" (Enbiya 21:107) ifadesi ile de onun risaletinde bütün insanlığı muhatap alması gerçeğiyle ters düşmektedir. Bir başka ayette de Hz.Muhammed'in bütün insanlığa gönderildiği açıkça beyan edilmektedir: "*Biz seni ancak bütün insanlara bir müjde verici ve uyarıcı gönderdik. Ancak insanların çoğu bilmiyorlar.*" (Sebe 34:28)

Müslümanlar bu ayetler çerçevesinde 610 yılından kıyametede bütün insanlığın Hz.Muhammed'in ümmeti olduğunu belirtirler. Onun übüvvetini kabul edenler "İcabet ümmeti", henüz kabul etmeyenler de "davet ümmeti"dir. Hz.Muhammed de hatemü'l-enbiya" (son peygamber) başka bir ifade ile "ahir zaman peygamberidir; artık ondan sonra peygamber gelmeyecek, onun daveti kıymete kadar sürecektir.

Apostle kavramına gelince, görüldüğü gibi bu ifade daha ziyade Havariler için kullanılmaktadır.Hz.Muhammed için kullanılması durumunda da onu var olan bir dini otoritenin veya kişinin temsilcisi statüsüne koymaktadır.Bu da Hristiyanların ve Oryantalistlerin Hz.Muhammed'in dini öğretilerini seyahatleri sırasında karşılaştığı bazı Hristiyan rahipler veya din adamlarından aldığı, onların temsilcisi olarak risalet iddiasında bulunduğu algısını güçlendirmektedir.

Osmanlının Propheete Kavramına İtirazi Cevabı

20. yüzyıl başlarına kadar İslam dünyasını Batı karşısında her yönüyle temsil etmek ve gerektiğinde savunmak durumunda olan Osmanlı Devleti Oryantalizmin Hz.Muhammed ile ilgili kullandığı kavramlara, tutumlara ve iddialara da cevap vermekten kaçınmamıştır. Bunu, bazen Hz.Muhammed'e hakaretler içeren tiyatro ve sanat eserlerine verdiği tepki ile bazen ilmi cevaplarıyla, gerektiğinde de ekonomik alanda dolaylı yoldan ortaya çıkan oryantalist girişimlere karşı takıldığı tavırla göstermiştir.

İlmi Oryantalizme Cevabı

Osmanlı ulemasından *Mahmud Esad Seydişehri*"nebi" kavramınının "*prophet*" kavramı ile aynı olmadığını tam bir vukufiyetle, günümüze de ışık tutacak şekilde şöyle ortaya koymaktadır:²¹

²⁰ Yusuf Kabakçı, Hz. Muhammed'in Hayatına Savunmacı Yaklaşım: Seyyid Emir Ali Örneği, İstanbul, 2017.

²¹ Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki nübüvvet anlayışı farkı için bk. Khurram Murad, "Prophethood: Root Cause of Islam-West Conflict", *Tarjuman al-Quran*, July 1992. Avrupa'da Hz. Muhammed algısı hak.bkz. İbrahim Sarıçam, Mehmet Özdemir, Seyfettin Erşahin, İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2011; Norman Daniel, Islam and the West: The Making of an Image, Oxford, 1993; Minou Reeves,

“Fakat Nasara’nın Prophēte kelimesine verdikleri mana ve hüküm ile bizim “nebi ve resul” kelimelerine verdiğimiz mana ve hüküm arasında büyük fark vardır. Onlarıninancına göre **Prophēte** demek olacak bir şeyi olmadan evvel yani Mesih’in ortaya çıkışından evvel halka haber veren ve müjdeleyen zatlardır. Hz.Muhammed, Hz.İsa’dan sonra gelmiş olduğundan, “artık propheciler tamam olduktan sonra peygamber gelmesine lüzum kalır mı?” diye reddetmişler. Hıristiyanlardan Hz.Muhammed’i bir “Apostle” (Apostolos) yani havari diye kabule yaklaşanlar vardır. Ancak onlara göre de Hz.Peygamber’in Arabistana götürdüğü Hıristiyanlık, Arius mezhebinden ibaret olduğu ve o mezhep İznik Konsili’nde reddedildiği için havariliğini dahi iptal ederler.”²²

Konuya bir başka vesile ile Seydişehir, “Nübüvvet-Profesy” vurgusuyla şöyle eğilmektedir:

... Yukarıda özel yerinde beyan edildiği gibi Hıristiyanların kullandığı **profesi/profētie** kelimesiyle bizim **nübüvvet** kelimesi müteradif lafızlardan olmayıp aralarında büyük fark vardır. “Amme yetesâelun” “Birbirlerine neyi soruyorlar?” (78/Nebe’, 1) sual-i şerifinincevabı olan “ani’n-nebei’l-azim” “O büyük haberdendir mi?” (78/Nebe’, 2) kavli-i kerimindeki “nebe” kelimesinde Nasara’nın profesy kelimesinden kastettikleri manaya benzer bir mana var ise de Nasara nebe-i azimin yalnız Mesih’in gelişinden ibaret olduğunainanırlar. Hz.İsa’ya gelinceye kadar İsrail oğulları içinde çıkan peygamberlerin hep Mesih’in gelişi olan nebe-i azimi haber vermeye memur olduklarını iddia ederler. Hakikaten, Enbiyâ-yı Kiram’ın haber verdikleri azim nebeler meyanında Mesih’in gelişi meselesi de varsa da azim nebelerin neticesi hatemu’r-rusul efendimiz hazretlerinin gönderilmeleri olacağı hem Tevrat hem de İncil hakkında icra edilen derin incelemelerle sabit olur.”²³

Ekonomik Oryantalizme Cevabı

Ekonomik oryantalizm de Müslüman mahallesinde salyangoz satmaktır. Batı, dünden bugüne bunu yapmaktadır. İslam medeniyetine, Müslüman kültürüne uymayan, aykırı olan hatta bazen saygusuzluk ve hakaret içeren ürünlerini İslam dünyasında pazara sürebilmektedir. Bunu gıdadan giysiye her alnda görmek mümkündür.

Konumuzu Osmanlı Devleti’nde yaşanan bir olayla belirginleştirelim.²⁰ Yüzyıl başlarında Osmanlı coğrafyasına özellikle de İstanbul’a Avrupa’dan çikolata girmiştir. Ancak bu ürünlerden bazılarında **prophete** kelimesi yazılıdır. İtalyan *Chocolat du Nil* adlı markaürünlerinden bir kısmına reklam amaçlı *Le Crocodile Prophete* yani “Timsah peygamber” ibaresini koyarak satışa çıkarmıştır. Osmanlı hükümeti bunu sadece Hz.Muhammed’e değil peygamberliğe hakaret olarak görüp Rüsumat (gümrük) İdaresi grişine müsaade olunmaması ve piyasadakilerin toplatılması kararı almıştır. İncelemeler neticesinde Beşiktaş ve Boğaziçi’nde bazı şekerlemeci, bakkal ve attar dükkânlarında bu çikolatanın satılmakta olduğu tespit edilmiştir. Bu arada İtalyan Büyükelçiliği devreye girerek kararı durdurmaya çalışmıştır. Bu aşamada Maarif Vekaleti *lügatte prophete*

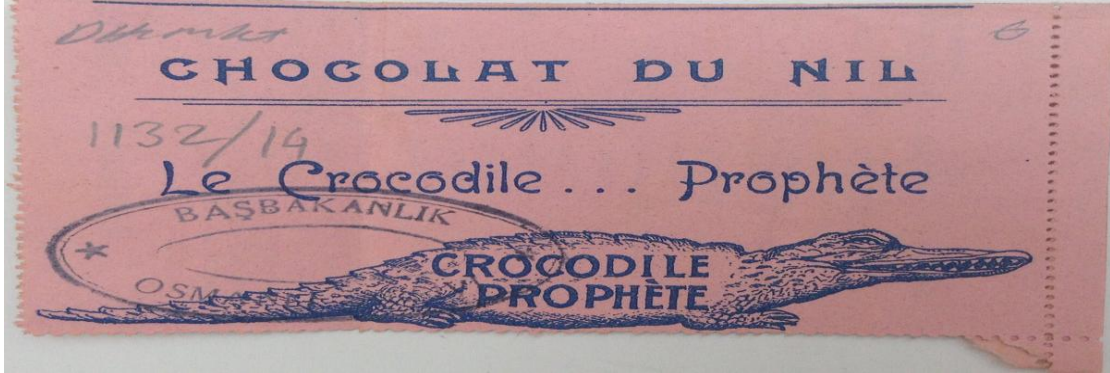
Muhammad in Europe. A Thousand Years of Western Myth-Making, London, Garnet pub. 2001, New York University Press, 2003.

²² Mahmud Esad Seydişehir, *Şeriat-ı İslamiye ve Mister Karlayl, İstanbul, 1310/1892*, s. 36; *İki Cihan Devleti Arasında Hz. Muhammed (sas)*, haz. Seyfettin Erşahin, Otto yay, Ankara, 2017, 77.

²³ Mahmud Esad, *Şeriat-ı İslamiye*, s. 207-208; *İki Cihan Devleti Arasında Hz. Muhammed*, 78.

peygamber değil kahin demektir diyerek olayı yumuşatmıştır. Ertesi sene aynıürün aynı cümle ile satışa çıkarılınca Osmanlı yönetimi “iki memuru çikolataları tek-tek açıp oradaki prophete kelimesinin üstünü boya ile kapatmakla görevlendirmiştir.²⁴

Bu olayın bir önemi de Osmanlı toplumunda prophete kelimesinin anlamı biliniyor olmalı ki yasak getirilmek isteniyor.

Sonuç Yerine

Aslında Hz. Muhammed'in doğru anlaşılması Watt'ında işaret ettiği gibi, Avrupa-İslam Dünyası ilişkilerine, hatta dünya barışına önemli katkılar sağlayacaktır. Günümüzde Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında daha önce benzeri olmayan şekilde gelişen ilişkiler sebebiyle acilen her iki tarafın Hz. Muhammed'in kişiliği hakkında daha nesnel bilgilere ulaşması gerekmektedir. Kimi Avrupalı çevrelerin onu indirgemesine karşın kimi Avrupalılar ve Müslümanlar onu romantik şekilde idealize ettirmekteler. Bu yaklaşımlar ise Hz. Muhammed'in doğru anlaşılmasını büyük oranda engellemektedir.

Batı Hıristiyan, dünyası esasen Hz. Muhammed'e teolojik ve kültürel geleneğinin penceresinden bakmıştır. Hıristiyanlıkta Hz. İsa Tanrı konumunda oluşu için bir yönüyle de dinin kurucusu idi. Zaten onun tebliğ etmiş olduğu din ve dinine inananlar da “İsa” sözünden türeme İsaçı veya İsa'ya mensup anlamında *İsevi* ve *İsevilik* veya Christ sözünden türeme *Christian* ve *Christianity* diye anılagelmiştir. Bu geleneğin bir tezahürü olarak Hz. Muhammed'e inananlara Muhammedi anlamında *Muhammedan* ve onun tebliğ ettiği dine de Muhammedilik manasında *Muhammadanizm* demişlerdir. Bu adlandırma Müslümanlar için kabul edilemez bir durumdur. Zira Müslümanlara göre Hz. Muhammed Allah'ın kulu ve resülü onun tebliğ etmiş olduğu din de Hz. Adem'den beri gelen İslam'dır.

Batı'nın İslam, Hz. Muhammed ve Müslümanlarla ilişkileri çoğu zaman ya ötekileştirici yada dönüştürücü/asimile edici olmuştur. Batı'nın tarihi boyunca özelde Hz. Muhammed genelde İslam ile ilgili yaklaşımlarının temel amaçlarını şöyle özetleyebiliriz:

- reddederek dinleri korumak ve misyonerlik faaliyetlerine alan açmak,
- kendi ilahiyat çalışmalarını desteklemek,
  - Müslüman ilminden ve kültüründen bilgi ve uygulama devşirip ihtiyaç duyulan alanlarda kullanmak,

²⁴Recep Kankal, “Çikolata Paketindeki Şüphe”, Yedikita Dergisi sayı 117, Mayıs 2018; <http://yedikita.com.tr/cikolata-paketindeki-suphe/> erişim 07.05.2018; <https://youtu.be/ix1QTcq6w3I>. (erişim 07.05.2018).

- Bilim ve sanat aşkına,
- Doğu'nun çekiciliğinden romantik tatmin sağlamak,
- İslam dünyasında siyasi nüfuz elde etmek,
- İslam dünyasından ekonomik çıkar sağlamak.

Avrupa'nın Hz. Muhammed algısı iç ve dış gelişmelerin ışığında gelişmiştir. Batı, genellikle kendini güvensiz hissettiği durumlarda Hz.Muhammed'e saldırmış, güvenli hissettiği veya yardımına ihtiyaç duyduğu durumlarda (Aydınlanma sonrasında ve Sovyet tehdidine karşı) ise dost ilan etmiştir.

Müslümanların Avrupa içlerine doğru ilerledikleri dönemlerde artan Muhammed düşmanlığı Rönesans ve Aydınlanma hareketi ile yavaş yavaş kesafetini kaybetmiş, İslam kaynaklarının Batı dillerini tercümesi ve bilimsel Oryantalizm çalışmaları ile daha nesnel algılar ortaya çıkmıştır.

Hz. Muhammed, çoğu zaman Batı'nın "ötekisi" olagelmıştır. O, bu yönüyle Batı kimliğinin oluşması ve tahkiminde vazgeçilemez bir unsur olmuştur. Avrupa, Mozarablar örneğinde olduğu gibi İslam karşısındaki zemin kaybını durdurmak için duygu istismarına dayalı bir "Muhammed düşmanlığı" üretmiştir.

Aslında Avrupa'nın din ve peygamber düşmanı olduğu söylenemez.Zira Kitab-ı Mukaddes'te zikredilen peygamberler yanında Budda, Zerdüşt ve Konfüçyüs gibi din kurucularına da olumlu yaklaşmıştır.Sorunun Hz. Muhammed ve İslam olduğu anlaşılmaktadır.Halbuki, Avrupa medeniyetine en büyük katkıyı Hz. Muhammed ve Müslümanlar yapmıştır.

İnsanlığın her zamankinden daha çok barışa, kardeşliğe, huzura ve güvenliğe ihtiyaç duyduğu şu günlerde kutsal şahıslar, değerler ve semboller hususunda "(Peygamberler) arasında hiçbir fark gözetmeyiz" (Kur'an 2/286) ve "Sizin dininiz size, benim dinim bana" (Kur'an 109/6) İlahi hitabına sarılmak en çıkar yol görünmektedir.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim

Daniel, Norman, *Islam and the West: The Making of an Image*, Oxford, 1993.

Harman, Ömer Faruk, "Yahudilikte Peygamberler ve Peygamber", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. 9, 1995, ss. 127-161.

<https://en.wiktionary.org/wiki/apostle>. (erişim 09.05.2018)

<https://en.wiktionary.org/wiki/messenger>.(erişim 09.05.2018)

<https://en.wiktionary.org/wiki/muhammad>. (erişim 09.05.2018)

<https://youtube/ix1QTcq6w3I>.(erişim 07.05.2018).

Hüseyin, Asaf, *Batı'nın İslamla Kavgası*, çev. Mesut Karaşahan, Pınar yay, Ankara, 2006.

Hüseyin, Taha, *Alâ Hâmis es-Sîre*, Kahire 1934.

Kankal, Recep, "Çikolata Paketindeki Şüpheli", *Yedikita Dergisi* sayı 117, Mayıs 2018;<http://yedikita.com.tr/cikolata-paketindeki-suphe/>. (erişim 07.05.2018).

Kabakçı, Yusuf, Hz. Muhammed'in Hayatına Savunmacı Yaklaşım: Seyyid Emir Ali Örneği, İstanbul, 2017.

Lindblom, J., *Prophecy in Ancient Israel*, Oxford, Basil Blackwell, 1963.

Mahmud Esad Seydişehri, *Şeriat-ı İslamiye ve Mister Karlayl*, İstanbul, 1310/189.

Mahmud Esad, *İki Cihan Devleti Arasında Hz. Muhammed (sas)*, haz. Seyfettin Erşahin, Otto yay, Ankara, 2017.

- Murad, Khurram, "Prophethood: Root Cause of Islam-West Conflict", *Tarjuman al-Quran*, July 1992.
- Revees, Minou, *Muhammad in Europe. A Thousand Years of Western Myth-Making*, London, Garnet pub. 2001, New York University Press, 2003.
- Seyid Emir Ali, *A Critical Examination of the Life and Teachings of Mohammed*, London, 1873 (genişletilmiş versiyonu *The Spirit of Islam*, 1891)
- Schimmel, Annemaria, *And Muhammad Is His Messenger: The Veneration of the Prophet in Islamic Piety*, University of North Carolina Press, 1985.
- Sarıçam, İbrahim, Özdemir, Mehmet, Erşahin, Seyfettin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2011.
- The American Heritage Dictionary of the English Language, 4th Edition, Houghton Mifflin Company, 2003.
- www.thefreedictionary.com/prophethood+prophethood+in+Christianity. (erişim 05.10.2017)
- Watt, William M., *Muhammad: Prophet and Statesman*, Oxford Uni press, 1961.

Oryantalizm ile Feminizm Arasında Türkiye'deki Kadın Yazarların Eserleri

Münire Kevser Baş*

ÖZ

Türkiye'de kadın modernleşmesi, Türk modernleşmesinin sancılı evrelerinden birisidir. İlk Türk feminist kabul edilen Halide Edib'in aksine sonraki yazarların feminist duyarlılıkları büyük oranda oryantalist bir perspektifte şekillenir. Halide Edib, bireysel yaşam tecrübesinde ve yazılarında belli dönemlerdeki çelişkilerine rağmen büyük oranda yerli kalmayı önemseyerek "aydınlanmış annelik" teorisini korumaya çalışırken, sonrasında feminist eğilimleriyle öne çıkan yazarların önemli bir bölümü mevcut toplumsal değerlerle mücadele hâlinde görünürler. Avrupa'da kadın yazarların ürettiği metinlerin öncelikli olarak feminizm eksenli ya da duyarlıkları olduğunu söylemek mümkün iken, Türkiye'deki kadın yazarların eserlerinde, kadınların yaşadığı sorunların büyük oranda oryantalist perspektifin şekillendirdiği bir yaklaşımla ele alındığı görülür. Söz konusu yazarların eserlerine genel olarak baktığımızda "içselleştirilmiş bir oryantalizm" dikkati çeker.

Kadın yazarların önemli bir kısmında dikkati çeken oryantalist perspektifi tartışmayı planladığımız bu çalışma bağlamında oluşturduğumuz 50 yazarlık bir listede kadın yazarların 20 tanesinin, yabancıların Türkiye'de eğitim veren okullarında lise eğitimi aldıkları görülmüştür. Bunlardan 25 tanesi İstanbul doğumludur. Tek başına bu veri bile kadın yazarların eserlerindeki Türkiye'deki kadınların sosyo-kültürel anlamda temsili konusuna şüpheli yaklaşmak gerektiği sonucuna sevk edecek niteliktedir. Nitekim kadın yazarların kadın sorunlarına ilişkin yaklaşımlarında büyük oranda indirgemeci ve elitist bir yaklaşım dikkati çeker.

Bu bağlamda çalışmamızda, Türkiye'deki kadın yazarların eserlerindeki oryantalist yaklaşım ve nedenlerine ilişkin bir tartışma ve değerlendirme hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Feminizm, Kadın, Kadın Yazar, Kültürel Mücadele.

Giriş

Türkiye'de kadın modernleşmesi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk modernleşmesinin geçirdiği başkalaşımardan doğrudan etkilenen bir alan olarak karşımıza çıkar. XIX.yy'ın ikinci yarısında Osmanlı toplumunda kadın konusunun bir sorunsal olarak gündeme gelmesinde, dönemin öne çıkan yazarlarından Şinasi'nin ve Namık Kemal'in eleştirileri akla gelse de Ahmet Midhat Efendi'nin kadın yazarlara desteği ayrı bir dikkat konusudur. Her ne kadar bu dönemdeki kadının *Batı'daki* entelektüel ve sosyal ortamlardaki konumundan ilham alınmış olduğu aşikâr olmakla birlikte Osmanlı'da kadın modernleşmesinde itidalli bir yolun benimsendiğini söylemek mümkündür. Nitekim "Osmanlı İmparatorluğu'nda Şemsettin Sami, Ahmet Ağaoğlu gibi birçok reformcu, İslam'ı kadın haklarıyla bağdaştır hâle getirmek için yorumlamaya çalışmıştır."¹

Tanzimat sonrası literatürde görünen ilk kadın olan Fatma Aliye Hanım'ın (1862-1936) Ahmet Midhat Efendi'den önemli destek gördüğü bilinir. Tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olan Fatma Aliye Hanım, kadın konusuna ilişkin birtakım sorunları inkâr etmemekle birlikte çözümün kadın ve erkeklerin birlikte çalışmalarına bağlı olduğunu

* Doç.Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mkbas@ybu.edu.tr.

¹ Ayşe Durakbaşı, *Halide Edib- Türk Modernleşmesi ve Feminizm-*, İletişim yay, İstanbul, 2000, s.91.

düşünmektedir. Osmanlı toplumu içerisindeki kadın erkek tartışmalarının bir çatışmaya dönüşmesinden endişe eden Fatma Aliye Hanım'ın Osmanlı kadınlarına, Avrupalı feminist kadınları değil İslam kadınlarını kendilerine örnek almaları yönünde tavsiyelerde bulunmakta olduğu görülür.

Fatma Aliye Hanım'dan yirmi yıl sonra dünyaya gelen Halide Edib (1882-1964) ise ilk Türk feminist kabul edilse de, bireysel yaşam tecrübesinde ve yazılarında belli dönemlerdeki çelişkilerine rağmen büyük oranda yerli kalmayı önemseyerek, "aydınlanmış bir annelik" teorisini korumaya çalışır.²

Fatma Aliye'nin ve Halide Edib'in feminist duyarlıkla birlikte sosyo-kültürel ortamla uyumlu bir yaklaşımı koruma çabası içinde oldukları görülür. Bu iki kuşaktan sonraki dönemlerde ise feminist eğilimleriyle öne çıkan yazarların önemli bir bölümünün feminist duyarlılıkları büyük oranda oryantalist bir perspektifte şekillenir ve mevcut toplumsal değerlerle mücadele hâlinde görünürler.

Bu çalışmada zaman içinde oryantalist bir perspektifle eser veren kadın yazarların eserlerinde söz konusu yaklaşımı şekillendiren saiklerin neler olabileceği üzerine edebiyat sosyolojisi bağlamında irdelemeler yapılması hedeflenmektedir. Söz konusu saikleri belirlemek üzere kadın yazarların mensup oldukları ailelerin sosyo-kültürel özellikleri, buldukları toplumsal tabaka, eğitim aldıkları okullar gibi dünya görüşlerinin şekillenmesinde etkili unsurlar ile oryantalist perspektif arasındaki bağıntının ayrıntıları açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

İçselleştirilmiş Oryantalizm

Batı menşeli bir hareket ve eğilim olarak feminizmin kadın sorunları merkezli ve büyük ölçüde modern birey olarak kadının kendini yeni şekillenen dünyada, ikincil değil birincil ve özne bir unsur olarak varetme motivasyonu ile sahici bir duyarlık ile ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Türkiye koşullarında ise, Batılılaşma/modernleşme paradigmasının yedeğinde bir gelişme göstermiştir. Dolayısıyla Türkiye'deki modernleşme çerçevesinde sürece eklenen tüm yaklaşımlardan doğrudan etkilenmiştir. Fatma Aliye Hanım'ın İslami duyarlılığı, Halide Edib'in milliyetçi yaklaşımları ve Cumhuriyet sonrasında resmî ideoloji ile uyumlu bir feminizm yaklaşımını bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Nitekim bundan sonraki süreçte feminizmin oryantalist bir ton kazanması onun bu karakteri ile ilgilidir.

Türk edebiyatının kamusal yazın alanında literatürde ismi geçen ilk kadın yazarı Fatma Aliye'nin torunu tiyatro oyuncusu Suna Selen'in, anneannesinin hiçbir kitabını okumadığını ifade etmesi³ doğal bir ilgisizlikten ziyade olumsuz bir yaklaşımın neticesi olarak değerlendirilmek durumundadır. Çok değil, bir asır önceki sosyo-kültürel hayatın kodlarına duyulan olumsuzlamanın nesiller arası bir yabancılaşma ve uzaklaşma ortaya çıkardığı açıktır. Dahası bu yaklaşım neredeyse kurumsallaşmıştır.

Hasan Bülent Kahraman, Türkiye'deki modernleşme paradigmasının oryantalist niteliğine odaklanan çalışmasında yerli oryantalist kökenlerini tartıştığı makalesinde reformist yaklaşımın meşrulaştırılması için oryantalist perspektifin işlevselleştirildiğini öne sürer. Halkın mesafeli duruşunu yumuşatmak üzere "Cumhuriyetin ilk yıllarında 'medeniyet' ile 'batı' özdeşliği kurulmuş olduğunu, böylelikle reformcu yaklaşımın topluma kabul ettirilmesi ve dolayısıyla meşrulaştırılması sağlanmasının" hedeflendiğini vurgular.⁴ Sonuçta kurumsallaşan bu yaklaşımı Kahraman "içselleştirilmiş oryantalistizm"

² Ayşe Durakbaşı, *Halide Edib- Türk Modernleşmesi ve Feminizm-*, s.192 vd.

³ Haber: Merve Erol, "En azından Başı Açık", <http://www.radikal.com.tr/hayat/en-azından-bası-acık-902850/> (Erişim tarihi:29.08.2018).

⁴ Hasan Bülent Kahraman, "İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm", *Doğu-Batı*, S.20, Doğu Batı Yayınları, Ankara,2002, s.167.

olarak adlandırır. Nitekim dönemin ileri gelen aydınlarından Yunus Nadi'nin yaklaşımı Kahraman'ın tezini örnekleyen ifadeler olarak dikkat çekicidir:

“1937’de Yunus Nadi, Avrupa’nın Rönesansla cehaleti aştığını ama Hristiyanî taassubundan kurtulamadığını yazar. Bu eleştiriyle söylenmek istenen odur ki, Hristiyanî ve dinî taassuptan azade olan Yeni-Türkler, böyle bir maluliyet taşıyan Batılardan daha arınmış, “daha Batılı”dırlar.”⁵

Dikkat edilirse “Batı=medeniyet” formülünü destekleyen bir söylem kurulmuş olduğu görülür. Bu yaklaşımın dolaylı bir neticesi olarak, reformist öncüler ya da başka bir ifadeyle genç cumhuriyetin elitleri kendilerini mevcut toplumsal yapının tüm unsurlarına uzak konumda bir kimlik oluşturmaya koyulmuşlardır.⁶ Tanıl Bora’ya göre, söz konusu kimliğin “öteki imgesi, Türkiye’nin tarihsel-toplumsal gerçekliğine içseldir. Öteki imgesinin, tikel Öteki-kimlikleriyle ilgili tasavvurlara da biçim veren somut kalıbı ise “Eski Türkiye”dir. Yani Osmanlı’dır; dinî dünya görüşünün çerçevelediği eski medeniyettir.”⁷ Böylelikle “Batı’yla/Batılılıkla özdeşleştirilerek, Doğu’nun ise ona atfedilen bütün özelliklerle kimlik kurgusundan ihraç edilerek inşasının bir başka sonucu; Doğu’yla da Batı’yla da kuramsal-kavramsal düzeyde eleştirel veya sentetik bir ilişki kurma kapısının kapanmasıdır.”⁸

Dolayısıyla süreç iki karşıt düşünsel kamp olarak yapılanmaya elverişli hâle gelmiştir. Bu yaklaşımın kurumsallaşması aynı perspektifin ilgili tüm alanlarda yeniden üretilmesi ve çoğaltılması şekline dönüşmüştür. Söz konusu süreçteki kadın konusuyla ilgili pek çok yasama ve uygulama faaliyeti devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. “1920-1935 arasındaki 15 yılda devlet eliyle kadınların statüsünde gerçekleştirilen altüst oluş, dünyada bilinen “devlet feminizmleri”nin en önde gelen örneklerinden birisidir.”⁹ Bu durum bir yandan sürecin devlet tarafından sahiplenilmesi olarak olumlu olarak algılanabileceği gibi, diğer yandan da konunun daha sivil ve yerli inisiyatifler tarafından sahiplenilmesini engelleyici bir işlev görmüş olduğu şekilde yeni tartışmalar başlatmaya elverişli bir durumdur. Türkiye’deki feminist hareketlerde biraz buyurgan tutumun nedenlerini burada aramak mümkündür.

Konunun edebî literatürde de benzer bir örneği söz konusudur. Avrupa’da kadın yazarların ürettiği metinlerin öncelikli olarak feminizm/kadın eksenli ya da duyarlılık olduğunu söylemek mümkün iken, Türkiye’deki kadın yazarların eserlerinde, kadın sorununun büyük oranda oryantalist perspektifin şekillendirdiği bir yaklaşımla ele alındığı görülür. Söz konusu durumu Kahraman’ın terminolojisiyle değerlendirmenin meseleye ufuk açıcı bir yaklaşım sağlayacağı kanaatindeyiz. Çünkü genel olarak baktığımızda kadın yazarların eserlerinde “içselleştirilmiş bir oryantalizm” dikkati çeker.

Oryantalist bakış açısıyla doğulu Müslüman kadınlar

Batı dünyasında Müslüman kadın imajının büyük oranda oryantalist bir perspektifle şekillendiğini söylemek mümkündür. Oryantalizm, yüzyıllar boyunca doğulu ve Müslüman kadını “harem” ve “cariye” kavramları dışında sahici bir ilgi ve

⁵ Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali- Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslâmcılık-*, Birikim Yay, İstanbul, 1999, s.40.

⁶ *Ankara* romanında İstanbul’dan gelen ve genç devletin elitleri olarak kurgulanan figürler Ankara halkına karşı ötekileştirici bir yaklaşım içindedirler. Bkz: Baş, M.Kevser, “Yakup Kadri’nin Romanlarını “Sosyal Kronik” Olarak Okumak Mümkün Müdür?”, *TURKISH STUDIES - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter 2013, s.1003-1032.

⁷ Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali- Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslâmcılık-*, s.41.

⁸ Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali- Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslâmcılık-*, s.43-44.

⁹ Şirin Tekeli, “Türkiye’de Feminist İdeolojinin Anlamı ve Sınırları üzerine”, *Feminizmi Düşünmek*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.196.

dikkatle incelemeye talip olmamıştır.¹⁰ Bu sebeple Batılı literatürde “Müslüman kadınlar” ezilen sömürülen nesnelere. “Batılı kadın” ise toplumsal yaşamın her alanında ilerlemiş, bağımsızlığına erişmiş diğer grubu temsil eder.

“Doğulu kadın” ile “kurtulmuş batılı kadın” konuları karşıt kutuplar olarak tanımlanırken gözden kaçırılan önemli bir eksiklik söz konusudur. Hukuksal, kültürel ve ekonomik açıdan kadının konumunun iyileştirilmesi konusunun, henüz bütün Avrupa ülkelerinde erişilmiş bir hedef olmadığı ve bu kıtada yaşayan kadınların çoğunluğu için somut bir sosyal yaşam gerçeği anlamına gelmediğidir.¹¹ Nesnel ve rasyonel bir yaklaşımla konunun evrensel ölçekte ve Türkiye ölçeğinde bulunduğu aşamaya odaklanmak yerine Türkiye’deki kadın hareketinin önemli isimlerinin de benzer bir tutumu sahiplendikleri sıklıkla görülür. Örneğin, Şirin Tekeli’nin, “Belli bir azınlığın dışındaki geniş kadın kitlelerini, daha çok İslami değerlerin biçimlendirdiği geleneksel inançlar harekete geçir[diği], bir başka deyişle onları hareketsizliğe it[tiği]”¹² şeklinde ifade ettiği üzere kadın yazarların büyük bir kısmı feminizmin sorunsallarının muhatabının İslami yaklaşım olduğuna ilişkin zımnî bir mutabakat içindedirler. Bu sebeple yerli tüm unsurların şekillendirici öznesi olarak İslami olana itham edici bir şekilde yaklaşılır.

Türkiye’nin de içinde bulunduğu -Orta doğu ve Akdeniz toplumları-sosyo-kültürel coğrafya ilgili ünlü araştırmasında Germaine Tillon, bu yörenin kadınları için “sömürgelerin sonucusu” olarak nitelemektedir.¹³

Türkiye’de İslam dininin yaygınlığı, Tillon’un tezine göre güçlü bir feminizm hareketi çıkmamasının nedeni olamaz.¹⁴

Cihan Aktaş bu yaklaşımın şekillendiren altyapı üzerinde durur:

“Modernleşme süreci kadınların buldukları konumdan yakındıkları ya da bu yakınma fırsatını buldukları bir süreçti. Bu süreçte modernist bir çizgide ilerleyen eşitlikçi feminizmin özne olarak ileri çıkan Beyaz Batılı Kadın Modeli’nin, özellikle Doğulu ve müslüman kadınlar üzerinde bir baskı oluşturduğu, bu kadınların kendilerine dönük keşifleri konusunda olsun üretimleri konusunda olsun ketleyici bir etkisi bulunduğu kanısındayım. Bu baskının nedeni, feminizmin şu paradoksunda aranmalı: Kurtuluşuna ilişkin ütopyaı, egemenlik biçimini ve oluşturduğu kültürü eleştirdiği Beyaz Batılı Erkeğin konumunu ele geçirme, o konuma yerleşme başarısına bağlayan Beyaz Batılı Kadın, bu süreçte yol alırken fetihlerde bulunmaya devam ediyor ve ‘kurtuluş götürme misyonunun yaslandığı fetihçi yaklaşımla’ ister istemez yeni egemenlik biçimleri oluşturuyor.”¹⁵

Bu bağlamda feminizmin özellikle Türkiye ortamında indirgemeci ve elitist bir perspektifi benimsediğini söylemek mümkündür. Söz konusu perspektifi oluşturan zemin üzerinde birtakım sorgulayıcı değerlendirmeler yapılabileceği kanaatindeyiz.

¹⁰ Irvin Cemil Schick, *Batının Cinsel Kıyısı-Başkalkıç Söylemde Cinsellik Ve Mekânsallık*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

¹¹ Meral Akkent, “Gerekli Bir Düzeltme”, *Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Haz. Şirin Tekeli, İletişim yay, 1993, İstanbul, s.10.

¹² Şirin Tekeli, “Türkiye’de Feminist İdeolojinin Anlamı ve Sınırları üzerine”, *Feminizmi Düşünmek*, s.197.

¹³ Aktaran Şirin Tekeli, “Türkiye’de Feminist İdeolojinin Anlamı ve Sınırları üzerine”, *Feminizmi Düşünmek*, s.181.; Germaine Tillon, *Le Harem et lescousins*, Seuil, 1966, s.199.

¹⁴ Şirin Tekeli, “Türkiye’de Feminist İdeolojinin Anlamı ve Sınırları üzerine”, *Feminizmi Düşünmek*, s.182.

¹⁵ Cihan Aktaş, “Feminizmin Beyaz Batılı Kadın Seçkinciliği”, s.10-11. <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/insanhaklari/253.pdf> (erişim tarihi: 08.07.2018)

Kadın Yazarların Edebiyat Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi

Toplumun edebiyatı şekillendirdiği gibi edebiyatın da toplumu dönüştürücü gücü dikkate alındığında, edebiyat ve toplum arasındaki çok boyutlu ilişkinin analiz edilmesinin önemi açıktır. Bu analizin hem nitel hem de nicel verilerden hareketle yapılmasının sağlıklı sonuçlara ulaşmak bakımından hayati önemini vurgulamak gerekir. İşte edebiyat sosyolojisi, söz konusu nicel verilerden hareketle edebiyat ve toplum arasındaki ilişki ve etkileşim biçimlerini inceler. Bir bildirinin sınırlı imkânları dahilinde bu çalışmamızda Türkiye'deki kadın yazarların sosyo-kültürel kökenleri ile eserlerindeki oryantalist-feminist yaklaşım arasındaki ilişkiye odaklanacağız.

Sosyolog Dilek Cindoğlu, 1970 ile 1985 arasında edebiyat sahnesine çıkan kadınları ele almış ve incelediği dönemde yapıtları yayımlanan kırk bir edebiyatçı kadından, on dokuzuyla kapsamlı görüşmeler gerçekleştirmiştir. İncelenen edebiyatçı kadınların babaları, "Cumhuriyetin ilk kuşağı" olarak adlandırılabilir, 1920'lerde dünyaya gelmiş, eğitim düzeyi yüksek, "memur, öğretmen ya da işadamı olduklarından, görece yüksek toplumsal konumda, siyasî merkeze yakın ve devletin resmî ideolojisinin taşıyıcıları" olan kişilerden oluşmaktadır.¹⁶

Cindoğlu'nun ilham veren çalışmasından yola çıkarak 50 yazarlık bir liste hazırlanmıştır. Nispeten çok okunan, eğitim müfredatlarında eserleri yer alan ve en az üç eseri bulunan kadın yazarlardan seçtiğimiz listeye göre ancak bir bildirinin imkânları çerçevesinde bir edebiyat sosyolojisi değerlendirmesi yapmaya çalıştık.¹⁷

Edebiyat Sosyolojisi adlı çalışmasında Robert Escarpit, yazarları toplum içinde konumlandırmak için ilk olarak yazarların kökenlerini incelemek gerektiğini belirterek, coğrafi kökenlerin araştırılması ve toplumsal uğraşının kökenlerinin araştırılmasının¹⁸ önemine vurgu yapar. Biz de kadın yazarların ebeveynlerinin etnik kökeni ve meslekleri, doğum yerleri, yaşadıkları şehirler, eğitim aldıkları orta ve yüksek eğitim kurumları, çalıştıkları kurumlar ve çalışma alanları ile veriler oluşturduk. Buna göre kadın yazarların, eğitim durumları ve yaşadıkları yerler hakkında dikkat çekici veriler elde edilmiştir:

İncelediğimiz 50 kadın yazardan 25 tanesi İstanbul doğumludur. Önemli bir bölümü Avrupa'nın farklı şehirlerinde bulunmuş ve İstanbul'da yaşamış olmasına rağmen sadece beş kadın yazar -Emine Işınsoy, Gülten Akın, Nezihe Araz, Halide Nusret, Nazan Bekiroğlu- lise eğitiminden sonra Anadolu şehirlerinde uzun süre yaşamışlardır.

50 kadın yazarın mezun olduğu liseler incelendiğinde; 2 tanesinin özel öğretmenlerle evde özel eğitim aldığı; 2 tanesinin Trabzon, 1 tanesinin Antakya, 1 tanesinin Manisa, 1 tanesinin Eskişehir, 1 tanesinin Afyon, 1 tanesinin İzmir, 3 tanesinin Ankara kolejlerinde; 7 tanesinin Ankara devlet liselerinde, 9 tanesinin İstanbul devlet liselerinde, 22 tanesinin İstanbul'daki yabancıların kolejlerinde okudukları görülmektedir.

Görüldüğü üzere, elli kadın yazarın %44 gibi önemli bir bölümünün yabancılar tarafından açılan kolejlerde, %26'sının devlet liselerinde, sadece yedi tanesinin yani %14'ünün İstanbul ve Ankara dışındaki Anadolu şehirlerinde lise eğitimi aldıkları görülmüştür.

Ebeveynlerinin eğitim durumuna odaklanıldığında sadece bir tanesinin-Latife Tekin'in babası- inşaat işçisi olduğu, onun dışındakilerin ebeveynlerinin -özellikle babaların- yüksek eğitim almış oldukları görülmüştür.

¹⁶ Dilek Cindoğlu, *Women writers and women's fiction in 1970-1985 period of Turkey*, Yayımlanmamış master tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1986, s.13.

¹⁷ Söz konusu listenin ayrıntılı dökümü ekte yer almaktadır.

¹⁸ Robert Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi*, Çev: Ali Türkay Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s.45.

Bu veriler, bir yandan kültürel düzeyi yüksek ailelerin edebiyata ilgisini göstermekle birlikte, diğer yandan kadın yazarların Türkiye koşullarını sınırlı bir bakış açısıyla görmeye sevk etmiş oldukları ve Türkiye genelindeki kadınların sorunlarının vakıf olma bakımından bir dezavantaj içinde olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye’deki kadın yazarlarının bireyci ve elitist yaklaşımlarla feminizm duyarlılığı içinde olmalarının sebeplerini burada aramanın mümkün olduğu söylenebilir.

“Biz” ve “ötekiler” söylemi

Yazar ile toplum arasında “yabancılaşma” demekten sakınarak “uzaklaşma” ifadesi kullanılsa bile dikkati çeken bir mesafe olduğu görülür. Oysa Escarpit, bir yazarı okuyucularına bağlayan şeylerin başında kültür birliği, tartışılmaz gerçekler birliği ve dil birliğinin önemine dikkat çeker.¹⁹ Türkiye’deki söz konusu mesafe, edebiyatı aydın ile toplum arasında bir kültürel mücadele alanına dönüştürmüştür. Nitekim Escarpit bu sorunun teorik zeminini şöyle analiz eder:

“Okumuşlar edebiyatının halk gerçeği karşısındaki bütün dramı buradadır. Edebi devrenin yaratıcı diyaloga katılması bahis konusu olamaz, zira diyalogun içindedir. Halktan okuyucular ise diyalogun dışındadır ve bu diyalogu kabul etmeye mecburdurlar.”²⁰

Türkiye’deki elit çevrelerinin çocukları olarak kadın yazarların Escarpit’in ifadesiyle “takım” oluşturduklarını söylemek mümkündür. Şöyle ki, Escarpit, “kuşak” kavramının önemini vurgulamakla birlikte içeriğinin yeterince “berrak” olmadığından onun yerine “daha yumuşak ve daha organik olan “takım” kavramını kullanmanın daha yararlı” olacağını öne sürer. Escarpit’e göre “Değişik, fakat ortak bir yaş ortalamasına sahip yazarlar topluluğunun bazı olaylar sebebiyle “söz alıp” edebiyat sahnesini işgal etmesi, bilerek veya bilmeyerek yeni kabiliyetlere bu sahneyi bir zaman için kapaması “takım”ı meydana getirir.”²¹ Türkiye şartlarında ise “kadın yazarlar takımının” uzunca bir süre teksesli bir söylemin temsilcisi olmayı benimsedikleri ve Türkiye’deki tüm kadınları kuşatıcı ve kucaklayıcı bir tutum geliştiremedikleri görülür. Bu elitist ve ötekileştirici tavır zaman içinde oryantalist feminizm olarak nitelenebilecek bir eğilime dönüşmüştür. Öyle ki, Türkiye’deki ana akım kadın yazarların Türkiye’deki kadınların sorunlarını kategorize ederek ilgi alanlarına dahil ettikleri farkedilir. Toplumun çok önemli sayıda kadını ilgilendiren konulara görmezden gelip, Batılı oryantalistlerin ilgi gösterdiği, örneğin erken yaşta evlilik ya da poligamik evlilik gibi konulara odaklanırlar. Dolayısıyla sorunların nedenlerini mevcut sosyo-kültürel değerlerle ilişkisine indirgeyerek mevcut toplumsal değerlere savaş açmış görünürler. Bu yaklaşım oldukça geniş bir literatür oluşturur ve kadın yazarların eserleri, bir kültürel savaş alanına dönüşür. Artık eski Türkiye ile bağlantılı görülen her şey “ötekiler”dir. Elbette söz konusu “ötekiler” yaklaşımının doğal olarak karşıt kutbunda artık “biz” olmak durumundadır.

Türkiye’deki feminizmin öne çıkmış ve sürecin uzunca bir zaman diliminde öncü ve etkin kabul edilmiş isimlerinden birisi olarak Duygu Asena’nın nihai söyleminde “biz” ve “ötekiler” ikilemini benimsemesi dışlayıcı bir tutum olarak dikkat çekicidir. Türk feminist literatürün önemli kitabı *Kadının Adı Yok*’un yazarı Asena’nın yayın yönetmenliği yaptığı *Kadınca* dergisinde “kadın sorunları ele alınırken dergi, kendini sorunların içine yerleştirerek “biz” demekten ziyade, sorunlara teşhis koyup “siz” kadınlar artık yeter deyin kendinizi ezdirmeyin, el ele verin diyerek kendini diğer

¹⁹ Robert Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi*, s.115.

²⁰ Robert Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi*, s.114.

²¹ Robert Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi*, s.43

kadınlardan ayırır.”²² Türkiye’deki hem feminist literatürde hem de kadın yazarların kurgusal eserlerinde söz konusu yaklaşımın örneğini çokça bulmak mümkündür.

Sonuç

Türkiye’deki modernleşme paradigmaları ile büyük ölçüde etkileşim içerisinde seyreden feminist hareket, mevcut toplumsal zemindeki kadın ile ilgili tüm sorunlara odaklanmak yerine oryantalist bir bakış açısı geliştirmiş ve kadın konusuna bu çerçevede kapsamında olduğu sürece ilgi göstermiştir. Ülke ölçeğinde tüm kadınları ayırtılmaksızın kuşatıcı ve kucaklayıcı bir tavır yerine ayrıştırıcı, indirgemeci ve elitist bir yaklaşımı benimsemiştir. Türk edebiyatındaki kadın yazarların da söz konusu yaklaşımın uzantısı olarak nitelenebilecek bir tutumu benimsediği görülür. Bu çalışmamızda söz konusu oryantalist yaklaşımın nedenleri üzerinde yazar ölçeğinde irdeleme yapabilmek üzere bir bildirinin imkânları dahilinde küçük bir edebiyat sosyolojisi analizi yapılmıştır.

Türk edebiyatında öne çıkan, en fazla okunan ve orta öğretim müfredatında yer bulan elli kadın yazar ile ilgili veriler oluşturulmuştur. Yazarların ebeveynleri ve meslekleri, eğitim düzeyleri ve öğrenim gördükleri eğitim kurumları, çalıştıkları kurumlar gibi buldukları sosyo-kültürel koşullar, doğdukları ve yaşadıkları şehirler ile ilgili veriler neticesinde kadın yazarların çok önemli bir oranının yabancıların eğitim verdiği ya da yerli özel okullarda, İstanbul ve Ankara’da eğitim aldıkları, hayatlarının önemli kısmını İstanbul veya yurtdışında Batı şehirlerinde yaşadıkları, sadece beş tanesinin lise eğitimden sonra Anadolu şehirlerinde yaşadığı görülmüştür. Bu durumun onları Anadolu ve Türk kadınına tanıma, sorunlarına vakıf olma ve onunla sağlıklı bir iletişim kurma imkânından yoksun bıraktığını söylemek mümkündür. Nitekim zaman içinde Türk feminizminin öncü isimlerinin “biz” ve “ötekiler” üslubuyla şekillenen elitist bir yaklaşım geliştirmiş olmalarının sebepleri hakkında bir fikir verebilir. Yeniden üretim mekanizması olarak edebiyat alanında da ana akım feminist söylemin geniş yer bulduğu literatür üzerinde geniş kapsamlı çalışmalar yapıldığında örneklenmiş olacaktır. Bu çalışma ile Türk edebiyatındaki kadın yazarların oryantalist perspektifle ürettiği metinlerdeki Türkiye’deki kadınların kültürel anlamda temsili konusuna şüpheli yaklaşmak gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- AKKENT, Meral, “Gerekli Bir Düzeltme”, *Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Haz. Şirin tekeli, İletişim yay, İstanbul,1993.
- BAŞ, M.Kevser, “Yakup Kadri’nin Romanlarını “Sosyal Kronik” Olarak Okumak Mümkün Müdür?”, *TURKISH STUDIES - International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory ofTurkishorTurkic*, Volume 8/1 Winter 2013, s.1003-1032.
- BORA, Tanıl, *Türk Sağının Üç Hali- Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslâmcılık-*, Birikim Yay, 1999, s.40.
- CİNDÖĞLU, Dilek, *Women writers and women’s fiction in 1970-1985 period of Turkey*,Yayımlanmamışmaster tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1986.
- DURAKBAŞA, Ayşe, *Halide Edib- Türk Modernleşmesi ve Feminizm-*, İletişim yay, İstanbul, 2000.
- ESCARPIT, Robert, *Edebiyat Sosyolojisi*, Çev: Ali Türkay Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968.

²² Ayşe Saktanber, “Türkiye’de Medya’da Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakar Anne”,*Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Haz: Şirin Tekeli, İletişim Yay, 1995 İstanbul, s.212-213. s.223.

- KAHRAMAN, Hasan Bülent, “İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm”, Doğu-Batı, Doğu Batı Yayınları, 2.baskı, Ankara,2002.
- SAKTANBER, Ayşe, “Türkiye’de Medya’da Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakar Anne”, *Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Haz: Şirin Tekeli, İletişim Yay, İstanbul, 1995.
- SCHICK, Irvin Cemil, *Batının Cinsel Kıyısı-Başkalıkçı Söylemde Cinsellik Ve Mekânsallık*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- TEKELİ, Şirin, “Türkiye’de Feminist İdeolojinin Anlamı ve Sınırları üzerine”, *Feminizmi Düşünmek*, İstanbul Bilgi Ünivesitesi Yayınları, İstanbul, 2017.
- AKTAŞ, Cihan, “Feminizmin Beyaz Batılı Kadın Seçkinciliği”, s.10-11. <http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/insanhaklari/253.pdf> (erişim tarihi: 08.07.2018)
- EROL, Merve, “En azından Başı Açık”, <http://www.radikal.com.tr/hayat/en-azindan-basi-acik-902850/> (Erişim tarihi:29.08.2018).

Adı - Soyadı	Doğum ve Ölüm Tarihi	Doğum ve Ölüm Yeri/ Yaşadığı Şehirler	Babasının ve Annesinin Etnik Kökeni/ Mesleği	Eğitim Aldığı Okullar	Çalıştığı Kurumlar	Eserlerinden Bazıları
1)Fatma ALİYE	9 Ekim 1862 / 13 Temmuz 1936	İstanbul / Halep, Yanya, Şam, Beyrut	Ahmet Cevdet Paşa - Lofça - Devlet Adami, Tarihçi / Adviye Rabia Hanım	Özel Öğretmen (Fransızca, Tarih, Edebiyat, Felsefe Dersleri)	--	Meram (Çeviri Roman) - Muhadarat - Hayal ve Hakikat
2)Halide Edip ADIVAR	1882 / 9 Ocak 1964	İstanbul / Londra, Beyrut, Şam, Mısır, Eskişehir, Ankara	Mehmet Edip Bey - Selanik - Katip / Bedrifem Hanım - İstanbul	Üsküdar Amerikan Koleji	Columbia Üniversitesi - İstanbul Üniversitesi - Tanin Gazetesi	Handan - Ateşten Gömlek - Sinekli Bakkal
3)Nezihe MUHİDDİN	1889 / 10 Şubat 1958	İstanbul / Ankara, İstanbul	Muhiddin Bey - İstanbul - Savcı / Zehra Hanım - İstanbul	Özel Öğretmenler (Farsça, Arapça, Fransızca, Almanca Dersleri)	Maarif Bakanlığı - Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği - Türk Kadınlar Birliği	Türk Kadını - Bozkurt - Sabah Oluyor
4)Müfide Ferit TEK	29 Nisan 1892 / 24 Mart 1971	Kastamonu - İstanbul / Trablusgarp - Paris - Sinop - Bilecik - Londra - Varşova - Tokyo	Şevket Bey - Erzincan - Yaver / Feride Hanım - Sırbistan, Niş	Saint Joseph Okulu (Trablusgarp)- Lycee Versailles (Paris)	Türkiye Soroptimist Kulübü	Aydemir - Pervaneler
5)Şükufe Nihal BAŞAR	1896 / 24 Eylül 1973	İstanbul / Şam, Beyrut, Manastır, Selanik	Miralay Ahmet Bey / Nazire Hanım	Lise: Selanik'te özel okul İstanbul Üniversitesi	İstanbul Kız Lisesi - Türk Kadınlar Birliği	Renksiz İstirap - Çölde Sabah Oluyor
6)Muazzez Tahsin BERKAND	1900 / 4 Ekim 1984	Selanik - İstanbul / Beyrut, İstanbul	Hasan Tahsin Bey - Selanik - Avukat / Ayşe Hanım	İstanbul Fevziye Lisesi - Kız Öğretmen Okulu	Refet Kadın Mektebi - Numune Mektebi - Osmanlı Bankası	Sonsuz Gece - Sen ve Ben - Aşk Fırtınası
7)Halide Nusret ZORLUTUNA	1901 / 10 Haziran 1984	İstanbul / Kerkük, Edirne, Kırklareli, Kars, Ardahan, Urfa, Ankara	Mehmet Selim - Erzurum - Gazeteci / -	Erenköy Kız Lisesi - İstanbul Üniversitesi	MEB- Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu - Türk Anneler Derneği	Bir Devrin Romani , Benim Küçük Dostlarım, Aşk ve Zafer
8)Safiye EROL	2 Ocak 1902 / 1 Ekim 1964	Edirne - İstanbul / Münih, İstanbul	Sami Bey Makedonya - Katip / Emine İkbal Hanım - Keşan	Alman Lisesi - Münih Üniversitesi	Cumhuriyet Halk Partisi	Çiğerdelen, Dineyri Papazı, Çölde Biten Rahmet Ağacı
9)Suat DERViŞ	1903 / 23 Temmuz 1972	İstanbul / Paris - Almanya - İstanbul	İsmail Vehbi Derviş - Tıp Profesör/ Hesna Hanım	Kadıköy Numune Rüştiyesi	Resimli Ay, Tan, Cumhuriyet, Son Posta Gazeteleri	Kara Kitap, Ankara Mahpusu, Fosforlu Cevriye

10)Samiha AYVERDİ	25 Kasım 1905 / 22 Mart 1993	İstanbul / Fransa, İtalya, İsviçre, Macaristan, İspanya	İsmail Hakkı - İstanbul - Asker / Fatma Meliha Hanım - Amasya	Süleymaniye Kız Numune Mektebi	Kubbealtı Akademisi - Türk Ev Kadınları Derneği - İstanbul Enstitüsü	İbrahim Efendi Konağı, Mesih Paşa İmamu, Ah Tuna Vah Tuna
11)Mükerrem Kamil SU	1906 / 24 Temmuz 1997	Bursa - İstanbul / Balıkesir, Ankara	--	Çapa Kız Öğretmen Okulu - Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü	Ankara Radyosu - Balıkesir Lisesi	Dinmez Su, Büyük Rüzgar, Bir Avuç Hatıra
12)Peride CELAL	10 Haziran 1916 / 15 Haziran 2013	İstanbul / İsviçre, İstanbul	Mehmet Celalettin Erem - Hakim / Zeliha Mirat Hanım	İstanbul Saint Pulcherie Fransız Lisesi	İstanbul Elektrik Şirketi - Bern Basın Ateşeliği	Üç Yirmi Dört Saat, Sönen Alev, Yıldıztepe
13)Kerime NADİR	5 Şubat 1917 / 20 Mart 1984	İstanbul / İstanbul	Nadir Azrak - Giresun - Maliyeci / Fatma Zehra Azrak	Saint Joseph Fransız Kız Lisesi	--	Yeşil Işıklar, Hıçkırık, Sonbahar
14)Nezihe ARAZ	11 Mayıs 1920 / 25 Temmuz 2009	Konya - İstanbul / Ankara - İstanbul - Konya	Rıfat Araz - Van - Milletvekili, Bankacı / Müzeyyen Hanım	Ankara Kız Lisesi - Ankara Üniversitesi	Ankara Üniversitesi - Adımlar Dergisi - Havadis Gazetesi	Kervankıran, Çocuk ve İslam, Anadolu Evliyaları
15)Nezihe MERİÇ	28 Şubat 1925 / 18 Ağustos 2009	Bursa - İstanbul / Eskişehir, İzmir, İstanbul, Antalya	Halis Bey - Edirne - Karayolları Mühendisi / Fatma Muattar Hanım - Edirne	Eskişehir Üniversitesi - İstanbul Üniversitesi	Dost Dergisi ve Dost Yayınları	Menekşeli Bilinç, Boşlukta Mavi, Korsan Çıkmazı
16)Adalet AĞAOĞLU	13 Ekim 1929 / *	Ankara - * / İstanbul - Ankara	Hafız Mustafa Sümer - Ankara - Tüccar / --	Ankara Kız Lisesi - Ankara Üniversitesi	Ankara Radyosu - TRT - Ankara Meydan Sahnesi	Ölmeye Yatmak, Romantik Bir Viyana Yazı, Hayır
17)Leyla ERBİL	12 Ocak 1931 / 19 Temmuz 2013	İstanbul / Zürih - Ankara - İstanbul	Hasan Tahsin - İstanbul - Kaptan / Emine Huriye Hanım	Kadıköy Kız Lisesi - İstanbul Üniversitesi	İskandinav Hava Yolları - Türkiye İşçi Partisi - Edebiyatçılar Birliği	Üç Başlı Ejderha, Tuhaf Bir Kadın, Cüce
18)Sevim BURAK	29 Haziran 1931 / 31 Aralık 1983	İstanbul / Afrika Ülkeleri, Nijerya, İstanbul	Seyfullah Mehmet Burak - İstanbul - Kaptan / Aysel Kudret - Bulgaristan	Alman Lisesi Ortaokul Bölümü	--	Yanık Saraylar, Afrika Dansı, Palyaço Ruşen
19)FÜRÜZAN	29 Ekim 1932 / *	İstanbul - * / Yalova, İstanbul, Berlin	--	Kadıköy Devlet Konservatuarı	Küçük Sahne - Nedim Otyam Korosu	47liler, Parasız Yatılı, Gül Mevsimidir
	23 Ocak 1933 /	Yozgat - Ankara	--	Ankara Atatürk	Türk Dil	Sevda

20)Gülten AKIN	4 Kasım 2015	/ Van, Giresun, Sinop, Kahramanmaraş		Anadolu Lisesi – Ankara Üniversitesi	Kurumu – Kültür Bakanlığı	Kalıcıdır, Kırmızı Karanfil, Rüzgar Saati
21)Sevgi SOYSAL	30 Eylül 1936 / 22 Kasım 1976	İstanbul / Berlin, Adana, Londra, Ankara	Mithat Yenen – Selanik – Bürokrat / Aliye Yenen – Alman	Ankara Kız Lisesi – Ankara Üniversitesi	TRT – Yeni Ortam Gazetesi – Politika Gazetesi	Yürümek, Şafak, Bakmak
22)Afet ILGAZ	2 Ocak 1937 / 16 Ocak 2015	Çanakkale, İstanbul / İzmit- İstanbul	--	Çapa Öğretmen Lisesi – İstanbul Üniversitesi	MEB – Yeni Şafak, Yeniçağ Gazeteleri Köşe Yazarlığı	Yolcu, Sorgu ve Derviş, Eşiktekliler
23)Ayla KUTLU	14 Ağustos 1938 / *	Antakya - * / Gaziantep, İstanbul, Antakya	Selahattin Kutlu – Antakya – Öğretmen/ Sabriye Hanım	Antakya Lisesi – Ankara Üniversitesi	İçişleri Bakanlığı, Ziraat Bankası, Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü	Cadı Ağacı, Islak Güneş – Kaçış
24)Emine İŞINSU	17 Mayıs 1938 / *	Kars - * / Urfa, Karaman, Kars, Ankara, Zahran	Aziz Vecihi Zorlutuna- Bulgaristan – Asker / Halide Nusret Zorlutuna – Erzurum – Yazar	TED Ankara Koleji – Ankara Üniversitesi	Sabah Gazetesi – Töre Dergisi	Küçük Dünya, Sancı, Tutsak
25)Oya BAYDAR	1940 / *	İstanbul-*/ İstanbul, Frankfurt, Moskova, Ankara	Babası- subay --	Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi- İstanbul Üniversitesi	İstanbul Üniversitesi- Hacettepe Üniversitesi- Yeni Ortam Gazetesi- Politika Gazetesi- Taraf Gazetesi	Kedi Mektupları, Sıcak Külleri Kaldı, Elveda Alyoşa
26)Ayşe Şasa	1941	İstanbul/İstanbul	--	Robert Kolej	--	Yeşilcam Günlüğü, Düş ve Gerçeklik ve Sinema, Şebek Romanı
27)Ayşe KULİN	26 Ağustos 1941/*	İstanbul-*/ Ankara, İstanbul, Roma, Paris	Muhittin Bey- Bosnalı- İnşaat mühendisi/ Hatice Sitare Hanım- Çerkes	Ankara Koleji- Arnavutköy Amerikan Koleji- İstanbul Üniversitesi	Cumhuriyet Gazetesi- Dünya Gazetesi- Milliyet Gazetesi	Güneşe Dön Yüzünü, Bir Tatlı Huzur, Adı: Aylin
28)Tomris UYAR	15 Mart 1941/ 4 Temmuz 2003	İstanbul- İstanbul/ İstanbul	Ali Fuad Gedik- Trabzonlu- Avukat/ Celile Hanım- Avukat	Arnavutköy Amerikan Kız Koleji- İstanbul Üniversitesi	Papirüs Dergisi- Boğaziçi Üniversitesi- TYS	Dizboyu Papatyalar, İpek ve Bakır, Aramızdaki Şey
29)İpek Ongun	1942-	İstanbul	Baba ataşe- anne öğretmen	Robert Kolej	Doğan Kardeş- Time and Life	Mektup Arkadaşları, Kamp Arkadaşları, Kendi Ayakları Üstünde, Adım Adım Hayata
30)Tezer ÖZLÜ	10 Eylül 1942/ 18 Şubat	Kütahya- İsviçre/ Kütahya, Bolu,	Sabih Bey- Kütahyalı- Öğretmen/	Avusturya Kız Lisesi- İstanbul	Türkiye Şeker Fabrikası-	Bir İntiharın İzinde, Yaşamın

	1986	İstanbul, Ankara, Berlin, Zürih	Nimet Hanım-Kütahyalı-Öğretmen	Erkek Lisesi	Goethe Enstitüsü-Türk- Alman Kültür Merkezi	Ucuna Yolculuk, Çocukluğun Soğuk Geceleri
31)Pınar KÜR	15 Nisan 1943/*	Bursa-*/ Bursa, Ankara, Sorbon, İstanbul, Zonguldak	Behram Kür- Azeri-Fransızca ve matematik öğretmeni/ İsmet Kür- edebiyat öğretmeni	Robert Koleji-Sorbon Üniversitesi	Ankara Devlet Tiyatrosu-İstanbul Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi	Akışı Olmayan Sular, Asılacak Kadın, Bir Cinayetin Romanı
32)Sevinç ÇOKUM	25 Ağustos 1943/*	İstanbul-*/ İstanbul	--	Beşiktaş Lisesi-İstanbul Üniversitesi	Acıbadem Özel Anadolu Lisesi- Varlık Dergisi- Hisar Dergisi- Cönk Yayınları-Türk Edebiyatı Dergisi	Karanlığa Direnen Yıldız, Deli Zamanlar, Çırpıntılar
33)Alev ALATLI	1944/*	İzmir-*/Ankara-Tokyo- Amerika-New Hampshire	Ertuğrul Alathı-Arnavut-Askeri ateşe/ annesi Rumelili	Amerikan Koleji- ODTÜ-Vanderbilt Üniversitesi-Dartmouth College	İstanbul Üniversitesi-Devlet Planlama Teşkilatı- Türk Yazarlar Kooperatifi	Yaseminler Tüter mi Hâlâ, Orda Kimse Var mı?, Schröndiger'in Kedisi
34)İnci ARAL	27 Kasım 1944/*	Denizli-*/ Denizli, Bolu, Manisa, Bursa, Samsun, Ankara, İstanbul	Şahabettin Aral-Denizlili-Orman mühendisi/ --	Manisa Kız Öğretmen Okulu- Gazi Üniversitesi	Samsun Kız Öğretmen Okulu	Ölü Erkek Kuşlar, Ağda Zamanı, Kıran Resimleri
35)Nazlı ERAY	28 Haziran 1945/*	Ankara-*/ Ankara, İstanbul, ABD	Lütfullah Bütün --	Arnavutköy Kız Koleji- İstanbul Üniversitesi	Turizm ve Tanıtma Bakanlığı-Lawa Ün.Güneş, Cumhuriyet Gazetesi	Yoldan Geçen Öyküler, Aşk Giyinen Adam, Pasifik Günleri
36)Duygu ASENA	1 Nisan 1946/ 30 Temmuz 2006	İstanbul-İstanbul/ İstanbul	Muhtar Asena --	Kadıköy Özel Kız Koleji-İstanbul Üniversitesi	Kadınca Dergisi-Hürriyet, Sabah, Milliyet, Cumhuriyet Gazetesi	Kadının Adı Yok, Kahramanlar Hep Erkek, Aşk Gidiyorum Demez
37)Erendiz ATASÜ	1947/*	Ankara-*/ Ankara, Londra	Faik Sayron-Trabzonlu Matematik Öğrt./ Hadiye Hanım-Selanikli-İng.öğrt.	Ankara Koleji Ankara Üniversitesi	Ankara Üniversitesi-Çağdaş Türk Dili Dergisi-Varlık Dergisi	Dağın Öteki Yüzü, Lanetliler, Kadınlar da Vardır
38)Feyza HEPÇİLİNGİRLER	1948/*	Balıkesir-*/ Balıkesir, İzmir, Trabzon, İstanbul	--	Lise İzmir/ İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu- İstanbul Üniversitesi	Galatasaray Üniversitesi-Dokuz Eylül Üniversitesi-Karadeniz Teknik Üniversitesi-Yıldız Teknik Üniversitesi	Yanlışlıklar, Sabah Yolcuları, Uçtu Uçtu Pelin Uçtu

39)Mine KIRIKKANAT	Aralık 1951/*	Ankara-*/ Ankara, İspanya, Paris, İstanbul	Kazım Bey- İstanbul- Subay/ Şadiye Hanım- İstanbul	Notre Dame de Sion Fransız Lisesi- İstanbul Üniversitesi	Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu- Pierre Loti İlkokulu- Cumhuriyet, Milliyet, Vatan Radikal Gazeteleri	Gülün Öteki Adı, Destina, Bir Hıristiyan Masalı
40)Buket UZUNER	3 Ekim 1955/*	Ankara-*/ Michigan, Kuzey Sahra Afrika, Kanada, Avrupa	Hayati Uzuner- Bankacı/ Rabia Özer- Öğretmen	Anafartalar Kız Lisesi- Hacettepe Üniversitesi- Bergen Üniversitesi- Michigan Üniversitesi-	Tampere Teknik Üniversitesi- ODTÜ- Rapsodi Dergisi- Alfa- Everest Yayınları- Remzi Kitabevi	Mor ve Ötesi, Balık İzlerinin Sesi, Kumral Ada Mavi Tuna
41)Lâle MÜLDÜR	1956/*	Aydın-*/ Floransa, İstanbul, Manchester, Brüksel	Kemal Bey- Öğretim üyesi/ Müzeyyen Hanım- Nakış öğretmeni	Robert Koleji- Odtü- Manchester Üniversitesi- Essex Üniversitesi	Radikal Gazetesi	Anne Ben Barbar Mıyım- Bizansiyya- Haller Leyla
42)Latife TEKİN	1957/*	Kayseri-*/ Kayseri, İstanbul, Muğla	Babası Kayserili- inşaat işçisi/ Annesi Kürt	Beşiktaş Kız Lisesi	Gümüşlük Akademisi, Sanat, Kültür, Ekoloji ve Bilimsel Araştırma Vakfı- İstanbul Telefon Başmüşavirliği	Sevgili Arsız Ölüm, Unutma Bahçesi, Gece Sesleri
43)Nazan BEKİROĞLU	3 Mayıs 1957/*	Trabzon-*/ Erzurum, Trabzon	Babası- gazeteci/ Annesi- Azeri	Atatürk Üniversitesi- Karadeniz Teknik Üniversitesi	MEB- Karadeniz Teknik Üniversitesi	Nun Masalları, Yusuf ile Züleyha/ Kalbin Üzerine Titreyen Hüzün- Lâ: Sonsuzluk Hecesi
44)Yıldız RAMAZANOĞLU	3 Mart 1958/*	Ankara-*/ Ankara, İstanbul	--	Ankara Kız Lisesi- Hacettepe Üniversitesi	Yeni Şafak Gazetesi- Karar Gazetesi	Derin Siyah, Bir Dünyanın Kadınları, Yol Hikâyesi
45)Cihan AKTAŞ	15 Ocak 1960/*	Erzincan-*/ İstanbul	Cemil Aktaş- Erzincanlı- Sendikacı/ Suna Hanım- ev hanımı	Beşikdüzü Öğretmen Lisesi- İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi	Yeni Devir, Yeni Şafak Gazetesi- Tahran Tabatabai Üniversitesi- İtibar Dergisi	Şirin'in Düğünü, Son Büyülü Günler, Bana Uzun Mektuplar Yaz
46)Perihan MAĞDEN	20 Ağustos 1960/*	İstanbul-*/ İstanbul, Hindistan, Japonya, ABD	Ethem Mağden- makine mühendisi/ Tülay Tuna	Robert Koleji- Boğaziçi Üniversitesi	Radikal, Yeni Akit, Taraf Gazeteleri	Haberci Çocuk Cinayetleri, İki Genç Kızın Romanı, Refakatçi
47)Fatma BARBAROSOĞLU	1962/*	Afyon-*/ Afyon, İstanbul	--	Afyon Lisesi- İstanbul Üniversitesi	Yeni Şafak Gazetesi- Türk Edebiyatı, Dergâh Dergileri	Gün Akşamsızdır, Senin Hikâyen, Acı Deniz
48)Aslı ERDOĞAN	1967/*	İstanbul-*/ Rio De Jenario, İstanbul, Almanya, Güney Amerika	Babası- Elektirik yüksek mühendisi/ Mine Aydoslu- müfettiş	Amerikan Robert Lisesi- Boğaziçi Üniversitesi	Radikal Gazetesi- Özgür Gündem Gazetesi- Katolik Üniversitesi	Tahta Kuşlar, Kırmızı Pelerinli Kent Romanı, Mahpus

49) Leyla İpekçi	1966	İstanbul	-	Saint Michel Fransız Lisesi	Kadınca, Aktüel, Tempo, Adam Dergileri Hürriyeti Radikal Gazeteleri	Şehrim Aşk, Ateş ve Bahçe, Maya
50) Elif ŞAFAK	25 Ekim 1971/*	Strazburg-*/ Ankara, Madrid, Amman, Köln, İstanbul, Boston, Michigan, Ankara, Berlin	Nuri Bilgin- Sosyal psikolog/ Şafak Atayman- diplomat	Atatürk Anadolu Lisesi- ODTÜ	Michigan Üniversitesi- Arizona Üniversitesi	Pinhan, Araf, Siyah Süt

Türk Dış Politikasında Bir Denge Unsuru Olarak Rusya Faktörü ve Astana Sürecinin Geleceği

Mehmet Seyfettin Erol¹, Mustafa Sıtkı Bilgin

ÖZ

27 Haziran 2016 tarihinde başlatılan “normalleşme süreci”; Türk-Rus ilişkilerinde 25 Kasım 2015 tarihinde vuku bulan “Uçak Krizi” ile savaşın eşiğine gelen iki devlet arasındaki gerginliğe son vermesinin ötesinde, Suriye-Irak merkezli yeni bir işbirliği sürecinin de önünü açmıştır. “Astana Süreci” olarak da adlandırılan bu yeni dönem, esas itibarıyla iki ülke arasında 11 Eylül 2001 saldırılarına müteakiben 16 Kasım 2001’de imzalanmış “Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı”nda yer alan ve “çok kutuplu dünya”yı hedefleyen sürecin yeniden revizesi şeklinde nitelendirilebilir. İran’ın da içinde etkin bir şekilde yer aldığı ve bundan ötürü “Türkiye-Rusya-İran” üçlüsü biçiminde işaret edilen sürecin geleceği, hiç kuşkusuz ilgili taraflar açısından olduğu kadar özellikle başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batı dünyası için de önem arz etmektedir. Dolayısıyla sürecin geleceği büyük bir soru işareti şeklinde önümüzde durmaktadır.

Bu tebliğde Osmanlı’dan günümüze Türk dış politikasında Batı’ya karşı önemli bir “denge unsuru” mahiyetinde ön plana çıkan “Rusya faktörü”ne değinilecek olup; bahsi geçen denge kaybının ne tür maliyetlere yol açtığı üzerinde durulacak ve buradan hareketle yeni uluslararası sistemin inşası sürecinde bu faktörün önemi analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Dış Politika, Denge Siyaseti, Astana Süreci.

Giriş

Osmanlı Devleti’nin uluslararası konumu ele alındığında; Akdeniz ve Karadeniz’i iç göllere çeviren bir deniz gücü niteliğine haiz ve Avrasya kıtasının içine doğru yayılan karasal güç mahiyetinde olduğunu görmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle bu kapsamda iki cephesi söz konusudur: bunlardan biri denizlere bakan diğeri ise Avrasya kıtasının içine açıldığı yüzüdür. Bahsedilen iki cephe konum, Osmanlı’nın genişleme döneminde bir avantaj şeklinde görülürken; gerileme döneminde dezavantaj haline gelmiştir. Bu kapsamda Avrasya’nın içinde yükselen Çarlık Rusya İstanbul’a baskı yaparken diğeri yandan denizlerde üstün bir konuma bürünen İngiltere ve Fransa’dan baskılar uygulanmaktaydı. Yine de Osmanlı Devleti’nin uzun ömrünü sahip olduğu jeopolitik konuma borçlu olduğu söylenebilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti dönemine gelindiğinde söz konusu ülkenin jeopolitik konumu, dış politikası ve özellikle Rusya ile ilişkilerinin belirlenmesinde temel dinamik olmuştur. 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra bu dinamik daha da belirgin hale gelmiştir. Bu bağlamda 27 Haziran 2016 tarihinde başlatılan Türkiye-Rusya ilişkilerinin normalleşme sürecini de Türkiye’nin jeopolitik konumunu göz önünde bulundurarak değerlendirmemiz gerekmektedir. “Normalleşme süreci”; Türk-Rus ilişkilerinde 25 Kasım 2015 tarihinde vuku bulan “uçak krizi” ile savaşın eşiğine gelen iki devlet arasındaki gerginliğe son vermesinin ötesinde, Suriye-Irak merkezli yeni bir işbirliği sürecinin de önünü açmıştır. “Astana süreci” olarak da adlandırılan bu yeni dönem, esas itibarıyla iki ülke arasında 11 Eylül 2001 saldırılarını müteakiben 16 Kasım 2001’de imzalanmış “Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı”nda yer alan ve “çok kutuplu dünya”yı hedefleyen sürecin yeniden revizesi olarak da nitelendirilebilir. İran’ın da içinde etkin bir şekilde yer aldığı ve bundan ötürü “Türkiye-Rusya-İran” üçlüsü biçiminde işaret edilen sürecin geleceği, hiç kuşkusuz ilgili taraflar açısından olduğu kadar özellikle başta ABD olmak üzere Batı dünyası için de önem arz etmektedir. Dolayısıyla sürecin geleceği büyük bir soru işareti şeklinde önümüzde durmaktadır.

¹ Prof. Dr.; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Öğretim Üyesi, mserol@gmail.com.

Bu tebliğde Osmanlı'dan günümüze Türk dış politikasında Batı'ya karşı önemli bir "denge unsuru" mahiyetinde ön plana çıkan "Rusya faktörü"ne değinilecek olup; bahsi geçen denge kaybının ne tür maliyetlere yol açtığı üzerinde durulacak ve buradan hareketle yeni uluslararası sistemin inşası sürecinde bu faktörün önemi analiz edilecektir. Bu kapsamda öncelikle Osmanlı Devleti-Türkiye'nin jeopolitik konumunun jeopolitik disiplin açısından ele alınması gerekmektedir.

Jeopolitik Yaklaşımlar

Klasik jeopolitik disiplini bağlamında Türkiye'nin jeopolitik konumu, kara gücü ile deniz gücü arasındaki kenar kuşak ülkesi konumuna uymaktadır. Buna göre mevzu bahis devlet, geleneksel olarak Avrasya kıtasında büyük güç niteliğindeki Rusya ile denizlerde üstün olan İngiltere veya ABD'nin arasında durmaktadır. Bu konumun nasıl bir dış politika gerektirdiğini anlamak için Alfred Thayer Mahan, Halford Mackinder ve Nicholas J. Spykman'ın jeopolitik düşüncelerine kısaca yer verilmesinde fayda vardır.

Küresel jeopolitik anlayışının temelini atan bilim adamları, ülkenin izlediği dış politika ile coğrafi konumu arasında bir bağın olup olmadığını anlamak istemişlerdir. Bu bağlamda özellikle büyük güçlerin dış politikalarında hangi coğrafyanın stratejik önemine sahip olduğunu anlamaya çalışmışlardır. İlk önce Alfred Thayer Mahan jeopolitik tezini *Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi* başlıklı kitabında ortaya koymuştur. Söz konusu eserde denizlerin önemine dikkat çekilmiş ve denizlerde üstünlük kuran ülkenin tüm dünya üzerinde üstünlük sağlayacağı tezi ortaya atılmıştır. Bu tez zaten uygulamada deniz gücüne sahip olan İngiltere'nin bütün dünyada üstünlük kurmasıyla kanıtlanmış bulunmaktaydı.² 19. yüzyıl sonlarında bu tezi ortaya atan Mahan'a göre deniz gücü bakımından ABD'nin İngiltere'yi değiştirmesi gerekmekteydi. Bunların akabinde bilindiği üzere 20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşından sonra ABD, deniz gücü olarak tüm dünyada İngiltere'nin konumunu değiştirmeyi başarmıştır. Mahan'ın jeopolitik tezinin özeti, "denizleri kontrol eden güç bütün dünyayı kontrol eder" şeklindedir. Ayrıca özellikle denizlerdeki ticaret yollarının önemine vurgu yaptığı görülmüştür.³ Alfred Thayer Mahan bu jeopolitik anlayışını *Asya Sorunu ve Onun Uluslararası Politikaya Etkisi* isimli kitabında daha da detaylandırmaktadır. Bahsi geçen kişiye göre Avrasya kıtası "karanın üstün olduğu kuzey" ve "denizin üstün olduğu güney" biçiminde bölünmektedir. Arasındaki bölge ise "tampon bölge" şeklinde tarif edilmektedir. Ayrıca öngörüsüne göre, asıl mücadele bu tampon bölge için verilecektir. Bununla birlikte Mahan jeopolitik tezinde boğazların önemine dikkat çekmektedir. Nitekim kara ve deniz güçlerinin rekabeti bağlamında üstünlüğü sağlamak için Çanakkale ve İstanbul boğazlarının stratejik öneme sahip olduğunu belirtmiştir.⁴

Mahan'ın jeopolitik sınıflandırmasında Türkiye tampon bölge ülkeleri arasında yer almaktadır. 19. yüzyılda Osmanlı toprakları, İran ve Hindistan kara gücü ile deniz gücü arasındaki asıl rekabetin yaşandığı tampon bölgeler kapsamında tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Avrupalıların "Şark meselesi" şeklinde nitelendirdikleri Osmanlı topraklarının paylaşımı, asıl olarak Asya'da Çarlık Rusya ile İngiltere arasında yaşanmakta olan "Büyük Oyun"un bir diğer adıdır. Böylece "denizlerin üstünlüğü" jeopolitik anlayışından bakıldığında, Türkiye'nin konumunun deniz güçleri açısından önemli olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde kıtanın önemini öne çıkartan jeopolitik düşüncelerde de Türkiye'nin konumu dikkate değerdir.

20. yüzyılın başında ortaya atılan ve Mahan'ın tezinin tam tersini iddia Halford Mackinder'in jeopolitik tezi, denizlerin değil Avrasya kıtasının önemine vurgu yapmaktadır. Ona göre bütün insanlık tarihi boyunca Avrasya kıtasının ortasını kontrol eden devletler, tüm dünyayı nüfuz altına almaktaydı. Örneğin; tarih boyunca Avrasya'nın ortasında hakimiyet sağlayan konargöçerler doğuda Çin'i, güneyde Hindistan'ı, güney batısında İran'ı, batısında ise

² Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History (1660-1783)*, Spectral Assoc, 2010, s. 10.

³ A.g.e. s. 14.

⁴ Alfred Thayer Mahan, *The Problem of Asia and Its Effect Upon International Policies*, Biblio Bazaar, 2009, s. 21.

Roma'yı güçlü bir biçimde etkilemişlerdir. Yazar öncelikle Avrasya'nın ortasına "tarihin coğrafik eksenini" (geographical pivot of history) adını vermektedir.⁵ Daha sonra bu tezini geliştirerek söz konusu önemli stratejik bölgeye "kalpgâh" (heartland) adını vermektedir. Bu çerçevede Mackinder'in tezini: "Kim Doğu Avrupa'yı kontrol ederse Avrasya kalpgâhını kontrol etmiş olur. Kim Avrasya kalpgâhını kontrol ederse o bütün Avrasya'yı kontrol eder. Kim Avrasya'yı kontrol ederse o bütün dünyayı kontrol eder." şeklinde söylemek mümkündür.

Her ne kadar Mahan ve Mackinder'in jeopolitik teorileri değişik coğrafik unsurlara dikkat çekmekteyse de kıtanın kenarında yer alan ülkeler açısından sonuç değişmemektedir. Bunun sebebi deniz gücü isterse kara gücü olsun her iki gücün de kenar bölgeyi kontrol etmeye çalışmasıdır. Dolayısıyla bu bölgede yer alan Türkiye gibi ülkeler hem kıtadan denize doğru yayılan devletler açısından hem de denizden kıtaya doğru açılmak isteyen imparatorluklar açısından vazgeçilmez bölge biçiminde değerlendirilmektedir. Bu jeopolitik gerçekler ABD'nin süper güç olmasıyla birlikte detaylı bir şekilde işlenmeye başlanmıştır.

Bilindiği üzere, 20. yüzyılda ABD dünyadaki başat güç olarak ortaya çıkmış ve küresel politikada iddialı olmaya başlamıştır. Bahsi geçen devletin bu yeni rolüne göre dış politika stratejisi yani jeopolitik ve jeostratejik doktrini Nicholas J. Spykman'ın *Dünya Politikasındaki Amerika'nın Stratejisi: Birleşik Devletler ve Güç Dengesi* eseriyle geliştirmişti.⁶ Bu kapsamda Spykman'ın teorisi Mackinder'in kalpgâh teorisinin daha da gelişmiş haliydi. Spykman Mackinder'in "iç hilal" (innercrescent) ve "dış hilal" (outercrescent) kavramlarını "kenar kuşak" (rimland) kavramıyla değiştirmişti. Spykman için "kenar kuşak" jeopolitik öneme sahipti. Kenar kuşağa ise Avrupa, Kuzey Afrika, Batı Asya, Güney Asya, Güney Doğu Asya ve Doğu Asya girmektedir. Deniz gücü olan ABD'nin kara gücü olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB) yenmesi için kenar kuşakta nüfuzunu artırması gerekmektedir. Spykman Mackinder'in sözünü şu şekilde değiştirmişti: "Kim kenar kuşağı kontrol ederse Avrasya'yı kontrol eder. Kim Avrasya'yı kontrol ederse o dünyayı kontrol eder."⁷ Buna ilaveten Amerika'nın Sovyetleri çevreleme politikasına bakıldığında Spykman'ın teorisinin uygulandığını görmek mümkündür. Avrupa'daki "Demir Perde", Kore Savaşı, Vietnam Savaşı, Marshall Planı; Spykman jeopolitik teorisinin yansımalarıydı. Kısacası, 19. yüzyılda İngiltere ile Rusya arasındaki rekabet "Büyük Oyun" şeklinde anılırken; 20. yüzyıldaki ABD-SSCB rekabetine "Soğuk Savaş" adı verilmekteydi.

Kenar Kuşak Devleti Dış Politikası

Jeopolitik anlayışta "deniz gücü" ve "kara gücü" uluslararası politikanın asıl aktörleri biçiminde değerlendirilmektedir. Ayrıca bir tarafı kıtaya diğer tarafı denize bakan kenar kuşak devletlerine az önem verildiği görülmektedir. Nitekim; Avrupa örneğinde hem kıta hem de deniz devleti olan Fransa, yalnızca deniz gücü olan İngiltere'ye ve sadece kara gücü olan Almanya'ya karşı hep mağlup olmuştur. Aynı şekilde Asya'nın deniz ve kara ülkesi olan Çin genellikle bir yandan deniz gücü olan Japonya'dan diğer yandan Asya'nın içlerinden gelen bozkır devletleri tarafından tarih boyunca yenilgiye uğratılmıştır. Bunun sebebi kıtanın içindeki düzlüklerin kara güçlerine geri çekilme ve yeniden toparlanma için manevra alanı oluşturuyor olmasıdır. Diğer taraftan açık okyanuslar ise deniz güçlerine kaçış alanı sağlamaktadır. Bunların tersine kenar kuşak ülkelerinin böyle bir kaçış alanı bulunmamaktadır.

İngiltere ve Japonya gibi ada devletleri için denizler, doğal korunma alanı muhtevasına sahiptir. Ayrıca bu devletler karadan gelecek herhangi bir tehdit unsuru olmadığı için tüm güçlerini deniz kuvvetlerini geliştirmek için ayırmaktadır. Böylece denizde daha üstün hale

⁵ H. J. Mackinder, "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, Cilt: 23, Sayı: 4, Nisan 1904, s. 434.

⁶ Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Paperback, 2007, s. 45.

⁷ Andrew Lynch, "Three Geostrategists and their Maps: Mahan, Mackinder, Spykman", *Doctor Pence*, 9 Ocak 2017, <http://doctorpence.blogspot.com.tr/2017/01/map-on-monday-three-geostrategists-and.htm>, (Erişim Tarihi: 15.06.2017).

gelmektedir. Buna karşın kıtanın içindeki devletler, denize çıkışları olmadığı için deniz tarafından bir tehditle karşı karşıya kalmamaktadır. Dolayısıyla bütün güçleri kara kuvvetlerinin gelişmesine ayrılmaktadır. Kenar kuşak devletleri az önce belirtilen kapsama giren devletlerle karşılaştırıldığında dezavantajlı durumda oldukları söylenmelidir. Çünkü hem kara hem de denizden tehdit altındalardır. Dolayısıyla kenar kuşak devletleri kaynaklarını kara kuvvetleriyle birlikte deniz kuvvetlerinin geliştirilmesine de ayırmaktadır. Bu şekilde kaynakları bölündüğü için her iki tarafta da istenildiği gibi güçlenememektedir.

Bu jeopolitik düşünceler göz önünde bulundurulduğunda, kenar kuşak devletleri “güç dengesi” politikasını izlemek zorundadır. Bunun sebebi kara gücü tarafından işgal edilmesi ya da kara gücü tarafından oluşturulan ittifakın bir parçası haline gelmesiyle deniz gücüne karşı büyük tehlike oluşturulmasıdır. Aynı şekilde kenar kuşak devletinin deniz gücü tarafından işgal edilmesi kara gücüne yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Örneğin, İç Asya’dan gelen Cengizhan torunları Çin’i işgal ettikten sonra Japonya’ya saldırmışlardır. Buna benzer bir şekilde İkinci Dünya Savaşı döneminde Almanya’nın İngiltere’ye saldırısı Fransa’nın işgalinden sonra gündeme gelmiştir. Bunun tersine İkinci Dünya Savaşı’nda denize sahili olan Fransa, İspanya ve İtalya’nın müttefikler tarafından kurtulmasından sonra Nazi Almanyası tehlikeye girmiştir. Dolayısıyla hem kara hem de deniz güçleri için kenar kuşak devletlerinin karşı tarafa geçmemesi önemlidir. Bu durum aslında kenar kuşak devletlerinin avantajlı yönünü oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin Denge Politikası ve Rusya Faktörü

Osmanlı yöneticileri ülkenin jeopolitik konumunun farkındaydı. Bununla birlikte 18. yüzyılın sonlarına doğru bir yandan Rusya’nın diğer yandan İngiltere ve Fransa’nın baskısını hissetmeye başlamışlardır. Osmanlı tarihi açısından “uzun yüzyıl” biçiminde adlandırılan 19. yüzyılda devletin ayakta kalmasına yönelik mücadele başlamıştır. Böylece Avrupa’nın karşısında artık Viyana’ya dayanan büyük güç değil gittikçe zayıflayan “Avrupa’nın hasta adamı” vardı. Başta Rusya ve İngiltere olmak üzere hiçbir Avrupa devleti “hasta adam”ın yeniden ayağa kalkmasını istemiyordu. Ancak, aynı şekilde hiçbir Avrupa devleti de özellikle Avusturya, Rusya ve İngiltere bu “hasta adam”ın ölmesini istemiyordu. Bu bakımdan Osmanlı Devleti’nin zayıflığına rağmen uzun yaşaması bağlamında “kenar kuşak devleti” olarak jeopolitik konumunun belirleyici olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti’nin jeopolitik konumunun ülkenin güvenliğini sağladığı ve Rusya faktörünün belirgin hale geldiği durum, 1830’lu yılların başında yaşanmıştır. Fransa’nın desteğini arkasına alan ve ordusunu da modernleştirmeyi başaran Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Osmanlı’ya karşı 1831 yılında isyan başlatmıştır. Anadolu’ya kadar ilerleyen Mısır Ordusu, Osmanlı Ordusu’nu mağlup etmiş ve böylece jeopolitik açıdan deniz gücüyle tehdit edilen Osmanlı’nın, Rusya’dan yardım istemekten başka çaresi kalmamıştır. Boğazları geçen Rus Filosu, Mehmet Ali Paşa saldırısını durdurmuş ve akabinde 8 Temmuz 1833 tarihinde Osmanlı ile Rusya arasında karşılıklı yardımlaşma ve saldırmazlık niteliği taşıyan “*Hünkâr İskelesi Antlaşması*” imzalanmıştır. Bu anlaşma, Osmanlı’nın Rusya ile birlikte Batı’ya karşı yaptığı ilk anlaşma olmakla beraber Osmanlı Devleti’nin denge politikasını yansıtan en önemli örnektir.

Jeopolitik konumunun Osmanlı Devleti’nin ömrünü uzattığı örnek savaşlardan biri de Kırım Savaşı’dır. Bu savaşta Rusya’nın İstanbul ve boğazlara inme stratejisi ile İngiltere’nin Akdeniz’in güvenliğini koruma hedefi çatışmıştır.⁸ Bu bakımdan mevzu bahis savaşın asıl sebebinin jeopolitik bağlamda kara gücü ile deniz gücünün kenar kuşak ülkesi için savaşı olduğunu belirtmek mümkündür. 1853 yılında Rus Donanması’nın Osmanlı’nın Karadeniz filosunu yok etmesi, İngiltere ve Fransa’nın endişe duymasına neden olmuştur. Çünkü hasta adamın ani ölümü, mirasının Rusya’ya kalacağı anlamına gelmekteydi ve bu Batı devletlerinin istemeyeceği bir durumdu. Böylece İngiltere ve Fransa donanmalarının Rusya’ya karşı

⁸ Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon Shuster, New York 1994, s. 93.

Karadeniz'e girmeleriyle dengeler değişmiştir.⁹ Kırım Savaşı'ndan alınan önemli ders, Osmanlıların artık Avrupa'daki dengenin kendileri açısından ne kadar önemli olduğunu daha da iyi anlamaya başlamasıdır. Daha sonra Osmanlı'daki yetkililer, jeopolitik konumu dolayısıyla ülkelerini diplomasi alanında daha iyi pazarlamaya başlamıştır.

1870'li yıllarda Avrupa'da Almanya ve İtalya şehir devletlerinin birleşmesi, Avrupa dengelerini değiştirme hususunda önem arz etmiştir. Osmanlı Devleti Almanya-Rusya, Almanya-Fransa, İngiltere-Rusya ve Almanya-İngiltere arasındaki rekabeti, çıkarlarını korumak amacıyla kullanmaktaydı. Avrupa ülkeleri arasında teknolojik anlamda geri kalmış ülkelerin modernleşmesi noktasındaki rekabet Osmanlıların işine yaramaktaydı. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında da gündemdeki yerini korumaktaydı. Hatta daha da ileri gidilirse günümüzde dahi Türkiye'nin yürüttüğü denge politikasının teknolojinin transferi bağlamında ne derece önemli olduğu daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Kırım Savaşı'ndan Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde Osmanlı Devleti'nin dış politikası deniz gücü olan İngiltere ile kara gücü olan Rusya arasındaki rekabet üzerinden şekillenmekteydi. Ancak 20. yüzyılın başına gelindiğinde, karşı ittifaklar kutuplaşma halinde görülmeye başladı. Burada Osmanlı için en elverişsiz durum deniz gücüne sahip İngiltere ile kara gücü bulunan Rusya'nın aynı ittifak içinde yer almaları olmuştur. Bu durum iki gücün rekabeti ve bunun üzerine denge politikası sayesinde ayakta duran Osmanlı Devleti'nin geleceğini tehlikeye atmaktaydı. 1907 yılında Rusya ile İngiltere arasındaki "Britanya-Rusya Antantı" ismi verilen anlaşma, Asya'daki Büyük Oyun'u sonlandırmaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin artık Birinci Dünya Savaşı'nda safını belirlemesi gerekmektedir. Bu sebepten ötürü çıkarlarına en az zararlı gördüğü İttifak Devletleri safında ve Almanya'nın yanında yer almak zorunda kaldı.

Teorik olarak Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmemesi en ideal durum olacaktı. Ancak Rusya ve İngiltere'nin Asya'da anlaşmaları bu iki ülkenin Osmanlı Devleti'nin aralarında paylaştığına dair kuşkuların artmasına sebep oldu. Nitekim daha sonra görüldüğü üzere bu kuşkular asılsız değildi. 29 Nisan 1916 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında yapılan ve Rusya tarafından onaylanan Sykes-Picot Anlaşması ya da diğer adıyla Sykes-Picot-Sazanov Anlaşması, Osmanlı topraklarını paylaşmaktaydı. Anlaşma sadece Osmanlı topraklarındaki Arapların yoğun olarak yaşadığı bölgeleri değil; aynı zamanda Türklerin de yoğunlukta olduğu Anadolu'yu büyük güçler arasında paylaşmaktaydı.¹⁰

1917 yılının Ekim ayında Rusya'da Bolşevik Devrimi'nin yaşanmasıyla Çarlık Rusya Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmiş oldu. Bu durum Türkiye'nin İngiltere'ye karşı Rusya ile işbirliği yapmasına; böylece denge politikasına dönmesine olanak sağladı. Çünkü Rusya Osmanlı'nın son toprakları Anadolu ve Türk boğazlarının İngiltere tarafından işgal edilmesine karşı çıkacaktı. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesini ve Anadolu'nun parçalanmasını öngören Sevr Anlaşması'nı¹¹ devrim sonrası kurulan Sovyet Rusya'sı desteklememişti. Bu bakımdan Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı Millî Mücadele ve Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasında Ankara'nın yürüttüğü denge politikasının öneminin büyük olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Denge Politikası ve Rusya Faktörü

1921 yılında yapılan Moskova ve Kars Anlaşmaları'na göre, Sovyet Rusyası Türklerin Misak-ı Milli topraklarını tanımaktaydı.¹² Böylece Sykes-Picot Anlaşması ve Sevr Anlaşması rafa

⁹ Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Unwin Hyman, Londra 1988, s. 174.

¹⁰ "Sykes-Picot Agreement", *WWI Document Archive*, https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Sykes-Picot_Agreement, (Erişim Tarihi: 08.08.2018).

¹¹ "Peace Treaty of Sèvres", *WWI Document Archive*, https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Peace_Treaty_of_Sèvres, (Erişim Tarihi: 08.08.2018).

¹² "Московский Договор Между Россией и Турцией 16 Марта 1921 Года (Rusya ve Türkiye Arasında Moskova Anlaşması, 16 Mart 1921)", *Amsi*, <http://www.amsi.ge/istoria/sab/moskovi.html>, (Erişim Tarihi: 30.06.2018).

kaldırılmış oldu. Buna ek olarak Bolşeviklerin Türklerin Kurtuluş Savaşı'na silah yardımı sağladığı da belirtilmelidir. Görüldüğü gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında ülkenin jeopolitik konumu ve bu bağlamda Rusya faktörü belirleyici rol oynamıştır. Bugün İstanbul'daki Taksim Meydanı'nda duran Cumhuriyet Anıtı'nda Atatürk'ün arkasındaki kişilerden birinin dönemin Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Semyon İvanoviç Aralov olması sembolik açıdan ele alındığında oldukça önem taşımaktadır. Kısacası, bir denge unsuru olarak Rusya Türk dış politikasının ilk sıralarında yer almaktaydı. Bu denge unsurunu Mustafa Kemal Atatürk Yunanlara karşı yapılacak olan Büyük Taarruzun öncesinde şu şekilde ifade etmiştir:¹³

“Yunanlılarla İtilaf Devletleri'nin ateşkes üzerinde böylesinde ısrar etmeleri, Türk Ordusu başarılarının birer kanıtıdır. İnönü'de ve Sakarya'da kazandığımız zaferler, yeni Milli Türkiye'nin gücünü göstermektedir. Cephe gerisinde, kuzeyde ve doğuda hüküm süren sükûnet tamamıyla Sovyetler Birliği'nin dostluğu ve onun hiçbir çıkar gözetmeden cömertçe sağladığı yardımları sayesinde elde edilmiştir. Bunlar bizim metanet ve gücümüzün kaynağıdır. Tabii bu, İngiltere ve öteki emperyalist devletlerin hiç de hoşuna gitmiyor. Onlar Rusya ile aramızı bozmak için birçok defa ajanlarını aramıza sokmuşlardır. Ancak onlar hiçbir zaman emellerine erişemeyeceklerdir. Bizim özgürlüğümüz ve gücümüz Sovyet Rusyası ile dostluğumuza bağlıdır. Bunu hiçbir zaman unutmamız gerekir.”

Burada dikkat çekildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk bu genç devletin ayakta kalması ve bağımsızlığını güçlendirmesi için Rusya'nın ne kadar önemli olduğunun farkındaydı. Bu dönemde iki ülke arasında güvensizlik sorunu da söz konusu değildi. Örneğin; daha sonra İçişleri Halk Komiserliği (NKVD) ve Devlet Güvenlik Komitesi (KGB) olarak şekillenecek olan Devlet Siyasi Müdürlüğü (GPU) isimindeki Sovyetler'in istihbarat kurumu ajanı Georgiy Ağabekov'un hatıralarında belirttiğine göre, “1930 yılına kadar Türkiye'deki GPU ajanlarının Türk Hükümeti aleyhine istihbarat çalışmalarını yürütmeme emri vardı. Sovyet Hükümeti Türkiye'yi dost bir ülke olarak görmekteydi. Bu bağlamda istihbarat paylaşımı da yapılabilirdi.”¹⁴Tüm bunlardan anlaşıldığı üzereo dönemlerde Atatürk ile Lenin arasındaki güvenintüm kurumlara yansıdığı söylenebilecektir.

Türkiye-Rusya dostluğu sadece iki ülkenin güvenliği açısından değil; aynı şekilde daha sonra “Ortadoğu” adını alacak olan Arap Dünyası için de önemliydi. Bu konuda Atatürk Türkiye'nin sorumluluğunun farkındaydı. Nitekim; Mustafa Kemal 1922 yılında verdiği bir demecinde “Sovyet Rusyası ile birlikte gücümüzü birleştirerek Arap ülkelerinin Batı emperyalizminden kurtulmalarına yardım edersek iyi olurdu.”¹⁵ ifadelerini kullanmıştı. Bu noktada aradan yüzyıl geçmesine rağmen Türkiye'nin yeniden Batı'ya karşı bir denge unsuru olarak Rusya'nın bölge üzerinde Ankara'nın manevra alanını genişlettiğini anladığına; dolayısıyla bu fırsatı Astana süreci bağlamında Suriye'de değerlendirmekte olduğuna dikkat çekilmelidir.

İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye'nin Denge Politikası

Türk dış politikasındaki Rusya ve Batıarasındaki denge, İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Türkiye'nin bağımsız bir politika izlemesine olanak sağlamıştır. Bahsi geçen savaşa giden süreçte yine Ankara açısından Rusya önemli bir denge unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kez Türkiye Almanya, İngiltere ve Rusya arasında denge sağlamaya çalışmaktadır. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı'nda iki kutuptan birinde yer alan Osmanlı Devleti, bu politikasının bedelini oldukça ağır ödemişti. Dolayısıyla bu facia Türklerin hafızasında hala canlılığını korumaktaydı. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya safında yer alması

¹³ С.И. Аралов (Semyon İvanoviç Aralov), *Воспоминания советского дипломата 1922-1923* (Sovyet Diplomatının Hatıraları 1922-1923), Институт международных отношений, Москва 1960, s. 91.

¹⁴ Г.С. Агабеков (G.A. Agabekov), Г. П. У. (Записки чехкиста) (GPU: Ajan Notları), Издательство – Стрела, Берлин 1930, s. 218.

¹⁵ Aralov, a.g.e. s. 109.

hem İngiltere hem de Rusya için büyük sorunlar yaratmıştı. Her ne kadar İngiltere, Rusya ve Almanya açısından Osmanlı Devleti ve onun varisi Türkiye Cumhuriyeti askeri güç bakımından önemli bir devlet değildiyse de bu kapsamda ülkenin jeopolitik konumu belirleyici rol oynamaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte ve savaş esnasında ne Almanya ne Rusya nede İngiltere Türkiye'nin savaşa girmesini istemekteydi. Her ne kadar müttefik ve mihver devletler Ankara'nın kendi safında savaşta yer alması için Türklere baskı yapsa da sonuç itibariyle Türkiye'nin tarafsızlığı herkesin işine gelmekteydi. Özellikle müttefikler bağlamında değerlendirdiğimizde, Türkiye'nin Nazi Almanya'sına karşı savaşa girmesi ülkede Sovyet askerleri ya da İngiliz ve ABD askerlerinin bulunmasına olanak sağlayacaktı. Böyle bir senaryo savaş sonrası Türkiye'de askerleri bulunan ülkenin konumunu güçlendirecekti. Dolayısıyla Türkiye'nin jeopolitik konumundan ötürü ne Sovyet Birliği ne de İngiltere/ABD Ankara'nın tarafsızlığını bozmak istemedi. Bu bakımdan Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda denge politikasını başarılı bir şekilde uyguladığını söyleyebiliriz.

Soğuk Savaş "Dengesizlik" Dönemi

Ne var ki İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet Rusyası'nın üzerinde uzlaşılması mümkün olmayan talepleri, Türkiye'yi Batı'ya doğru itmiş oldu.¹⁶Ancak SSCB bir süre sonra Türkiye'yi kaybetmenin ne anlama geldiğini anlayacaktır. Nitekim Türkiye konusundaki bu pişmanlık Stalin'in ölümünden hemen sonra Sovyetler Birliği Hükümet Başkanı Nikita Kruşçev tarafından yönetime gelişinin neredeyse daha ilk günlerinde Ankara'ya iletilen bir nota ile belirtilecek; fakat Moskova bu konuda fazlasıyla geç kalmış olacaktır. Çünkü Türkiye artık bir Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyesidir. Nitekim sonraki yıllarda -1959 yılı sonu gibi-NATO'ya imza atan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı, Demokrat Parti (DP) lideri merhum Adnan Menderes, ABD'nin ve NATO'nun gerçek yüzünü görünce Kruşçev'in bu notasını hatırlayacak ve Sovyetler ile yeni bir başlangıç için harekete geçecektir. Bununla birlikte taraflar, Temmuz 1960 tarihinde Moskova'da bir araya gelmek için mutabakata varacak; fakat bu görüşme hiçbir zaman için gerçekleşmeyecektir. Çünkü Türkiye'de 27 Mayıs 1960 tarihinde bir darbe gerçekleşmiştir. Darbenin gerekçeleri her ne kadar iç siyasetle ilişkilendirilmeye çalışılsa da zaman içerisinde bunun dış politika boyutu; özellikle de Sovyetler boyutu daha net bir biçimde anlaşılacaktır. Bu darbeye Türk dış politikasında beliren radikal anlamdaki denge arayışları akamete uğratılacak; 1920-1938 yılları aralığındaki Sovyet dengesi tesisinin önüne geçilecektir. Soğuk Savaş dönemi sonuna kadar her ne kadar Sovyetler Birliği ile birtakım işbirlikleri gerçekleştirilse de 1960 yılınınbir hayalet gibi her zaman için kendisini hissettirmesinden ötürü bu işbirliği arayışları hiçbir zaman için 1959-1960 yılları aralığında beliren düşüncenin yerini alamayacaktır.

Türk dış politikasında "Rusya Dengesi"nin kaybolmasıyla birlikte Türk-Batı ilişkilerinde "yarı bağımlı" bir dönem başlamıştır. Bunu aşmaya yönelik her bir hamlenin 27 Mayıs 1960'daki bir darbe ile engellenmesi, Johnson Mektubu Krizi sonrası "*Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye de orada yerini alır*" diyen İnönü ile Sovyetlere "*gereğinden fazla yakınlaşan*" Demirel hükümetlerinin düşürülmesi, Özal'ın bir "faili meçhule" gitmesi gibi örnekler bu kapsamda değerlendirilebilir. Dolayısıyla her iki devlet, Soğuk Savaş sonrası dönemde daha kurumsal bir ilişkinin temellerini atmayı kaçınılmaz görmüştür.¹⁷

¹⁶ Mehmet Seyfettin Erol, "Putin'in Deklare Edilmemiş Stalin Pişmanlığı: Türkiye'yi Kaybetmek!", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/putinin-deklare-edilmemis-stalin-pismanligi-turkiyeyi-kaybetmek/>, (Erişim Tarihi: 20.07.2018).

¹⁷ Mehmet Seyfettin Erol, "16 Kasım 2001'den 24 Kasım 2015'e Türk-Rus İlişkileri: "Avrasya'da İşbirliği'nden Yakın Çevrelerde Güç Mücadelesine Analitik Bir Bakış", Murat Ercan, der., *Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi 12-13-14 Ekim 2016*, Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Osmaneli Meslek Yüksek Okulu Müdürlüğü, Bilecik 2016, s. 168.

Soğuk Savaş Sonrası Rusya Dengesi

SSCB'nin dağılması Türk dış politikasında Rusya'nın yeniden Batı'ya karşı bir denge unsuru olarak değerlendirilmesini gündeme taşımıştır. Çünkü Soğuk Savaş'ın sona ermesi iki ülkenin düşmanlık ilişkilerini terk etmesi ve işbirliğine yönelmesi için bir fırsat meydana getirmiştir. Ancak 1990'lı yıllar bu fırsatın değerlendirilebilmesi için uygun bir konjoktüre sahip olmamıştır. Soğuk Savaş dönemi sona erse de Ortadoğu'daki güvenlik sorunları devam etmiş ve bu bölgedeki stratejik konumu nedeniyle Türkiye, kendisini ABD kampında daha güvenli hissetmiştir. Böylece Türk dış politikasında Batı Dünyası öncelikli konumunu korumuştur. Diğer yandan Orta Asya ve Kafkasya'da Türkiye ile Rusya arasında bir nüfuz mücadelesi baş göstermiştir. Balkanlar ve Kafkasya'daki bölgesel ve yerel çatışmalarda iki ülkenin genelde farklı tutumlara sahip olmaları da ikili ilişkilerin gelişmesini engellemiştir.

Tüm bunlarla birlikte Türkiye'nin Avrasya ülkeleri ile etkileşimi ilerledikçe, Ankara bu yeni dönemde Türkiye'nin tek bir büyük güçle kurulan ittifak üzerine inşa edilen dış politikayı benimsemesi yerine çok boyutlu ve denge üzerine kurulu dış politika izleyebilmesi için tarihi bir fırsat elde ettiğini anlamaya başlamıştır. Yukarıda tartıştığımız üzere, Türkiye iki dünya savaşı arasında da buna benzer bir fırsatı elde etmiş ve bunu başarılı bir şekilde değerlendirmiştir. Ancak günümüzde uluslararası sistem çok kutupluluğa doğru evrildikçe Türkiye daha güçlü bir şekilde denge politikasını izlemenin ülke çıkarlarını daha iyi koruyacağı kanaatine varmıştır. Bu bağlamda Ankara'nın manevra alanını genişletmek ve seçeneklerini çeşitlendirmek zorunda olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla böyle bir ortamda önemli kutup olarak Rusya ortaya çıkmaktaydı.

Türk dış politikası açısından somut olarak Rusya'nın Batı'ya karşı bir denge unsuru mahiyetinde değerlendirilmiş olduğu belge, 16 Kasım 2001 tarihinde imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa" başlıklı belgedir.¹⁸Bu belgeyi İkinci Dünya Savaşı öncesindeki Atatürk'ün yürüttüğü denge politikasına dönüşün başlangıcı şeklinde görmek mümkündür. Moskova açısından da bu dönem, Rusya'nın bölgede inisiyatifi yeniden ele aldığı bir döneme rastlamıştır.¹⁹Bununla birlikte 1990'lı yıllarda Türkiye'nin bu coğrafyaya gösterdiği yoğun ilgi Rusya'nın tepkisiyle karşılaşmış; fakat 2001 yılında imzalanan belge, Türkiye ile Rusya arasında işbirliğinin öne çıktığı yeni bir dönemi başlatmıştır. Dolayısıyla Atatürk-Lenin ikilisi tarafından başlatılan Türkiye-Rusya arasındaki işbirliğinin Erdoğan-Putin ikilisi tarafından devam ettirilmekte olduğu vurgulanmalıdır.

Taraflar, belge çerçevesinde Avrasya'daki diyalog ve işbirliklerinin bölgedeki ihtilaflara barışçı, adil ve kalıcı çözümler getirerek anlaşmazlıklarda oluşan siyasi engellerin kaldırılmasına olumlu katkıda bulunacağını ve sınır aşan tehditler olarak algıladıkları uluslararası terörizm, organize suçlar ve aşırıcılığın yanı sıra uyuşturucu, psikotropik maddeler ve silah kaçakçılığı olgusu ile mücadelede işbirliğini geliştirme niyetinde olduklarını ortaya koymak suretiyle, bölgesel sorunların bölge devletleri arasında çözülmesi gerekliliğine dikkatleri çekmektedir. Bu husus, bölge dışı aktörlerin bölgeye müdahalesine sıcak bakılmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca taraflar, bu maddeyle uluslararası terör üzerinden bölgeye yönelik dolaylı bir müdahale ya da savaş durumunda, işbirliği noktasında da kararlılıklarını deklare etmiş görünmektedirler. Burada ABD'nin asıl tepkisini çeken husus, Türkiye ve Rusya'nın tek kutuplu bir dünya karşıtlığı ve çok kutuplu bir uluslararası sisteme yaptıkları vurgudur. Söz konusu madde, doğrudan doğruya ABD hegemonyasına meydan okumakla eşdeğer görülmüştür. ABD, bu tarihten sonra Türkiye'ye yönelik baskılarını arttırmış ve 2001 ekonomik krizini, siyasi kriz takip etmiştir.

¹⁸ "Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı (İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa)", *Rusya Federasyonu'nun Türkiye Büyükelçiliği*, http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html, (Erişim Tarihi: 22.08.2016)

¹⁹ Mehmet Seyfettin Erol-Aidarbek Amirbek, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Dış Politikasında Yakın Çevre ve Orta Asya", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2014, s. 155-178.

Fakat, tüm bu dizayn girişimlerine rağmen Türk-Amerikan ilişkilerindeki bunalım atlatılmamış ve Türk-Rus yakınlaşmasının önüne geçilememiştir. Ankara-Moskova ilişkilerinin, Türkiye-ABD arasındaki 1 Mart 2003 Tezkere Krizi ve akabinde yaşanan Çuval Krizi sonrası daha da derinleşme eğilimi göstermesi de bu gelişmelerin bir sonucudur. Türk-Rus ilişkilerindeki hızlı yükseliş “24 Kasım 2015 Uçak Krizi”ne kadar devam etmiştir.²⁰

Türkiye-Rusya ilişkileri güçlendikçe Ankara, Soğuk Savaş dönemi esnasından kendisine Batı tarafından biçilen rolün ülke bağımsızlığını ne denli kısıtladığının farkına varmaktaydı. Ayrıca Türk dış politikasında Rusya ile dengenin yeniden kurulması, Türkiye'nin uluslararası toplumdaki saygınlığını da arttırmaktaydı. Bu kapsamda Türkiye Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinde sıkıntı yaşarken; doğuda Rusya, Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki işbirliği Ankara'nın jeopolitik önemini bir kez daha ön plana çıkarmaktaydı. Dolayısıyla Erdoğan'ın Şanghay İşbirliği Örgütü ve Avrasya Ekonomik Birliği'ne ilgisi, ABD ve AB karşısında önemli bir denge unsuru olarak değer kazanmaktaydı.

Rusya'nın sadece Avrasya'da değil Ortadoğu'da da Türkiye tarafından ABD'ye karşı bir denge mahiyetinde kullanılabilmesi için Moskova'nın bu bölgede etkin olması gerekmektedir. ABD'nin askeri açıdan etkin olduğu Ortadoğu'da Türkiye'nin Batı'dan ayrı bir politika izlemesi oldukça zordu. Bundan ötürü 2010 yılının son aylarında başlayan Arap Baharı'nda Ankara, Avrupa değerleri olan demokrasi ve insan hakları gibi söylemler doğrultusunda ayaklanan halk tarafında yer almıştır. Halkın taleplerini olumlu karşılayan ve siyasal reform çağrısı yapan Türkiye, bu süreçte model ülke niteliğinde ön plana çıkmış ve bu tutumunu Suriye'de de sürdürmüştür. Esad rejiminin muhaliflere karşı uzlaşmadan yoksun tavırları sonucunda Türkiye muhaliflerin yanında yer almıştır. Buna karşın Rusya'nın Esad rejimini desteklemesi, Türkiye-Rusya ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Buna rağmen söz konusu iki ülke birbirleriyle ilişkilerine önem vermiş ve Ortadoğu'daki çıkar çatışmalarına rağmen işbirliğini sürdürme hedefinde olmuşlardır.²¹ Çünkü küresel ve bölgesel jeopolitik durum, mevzu bahis iki ülkenin işbirliği içerisinde olmalarına işaret etmektedir. Bundan dolayı 24 Kasım 2015 tarihinde yaşanan uçak krizi, altı ay gibi kısa bir sürede aşılmış ve 27 Haziran 2016 tarihindeki uzlaşıyla birlikte işbirliği ortamı sağlanmıştır.

Bu kapsamda Batı'nın kirli oyununu bozan bir gelişme olarak karşımıza çıkan 27 Haziran 2016 tarihi, oyun içinde oyun olarak da adlandırılabilir. Bir diğer ifadeyle, 27 Haziran tarihli mektup, sadece Türk-Rus ilişkilerinin geleceği açısından değil, “Genişletilmiş Avrasya” merkezli “Yeni Büyük Oyun”un geleceği açısından da bir milat olarak değerlendirilmelidir. Bu mektuba Rusya'nın çok hızlı bir şekilde olumlu cevap vermesi de oldukça dikkat çekicidir. Moskova yönetimi, ABD'nin oyununu görmüş ve Türkiye'nin Rusya açısından vazgeçilmez bir “güvenlik sigortası” olduğunu bir kez daha anlamıştır. 8-9 Temmuz 2016'da Rusya'yı hedef alan Varşova Zirvesi'nde Ankara'nın takındığı tutum, hiç kuşkusuz Rusya'yı bir kez daha ve fazlasıyla rahatlatmıştır. “Türkiyesiz NATO” görüntüsü de birçok başkenti fazlasıyla hareketlendirmiştir. Nitekim, Ankara'nın dış politikada “Rusya Dengesi”ni bir kez daha ön plana çıkaran bu hamlesi karşısında, Türkiye'ye 15 Temmuz ile adeta bir gözdağı verilmiştir. Başarısız darbe girişimi sonrası Türkiye'nin “en büyük müttefiki” olan ABD Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'yi NATO açısından riskli bir ülke olarak ilan etmesi bu kapsamda bir tesadüf olarak nitelendirilememektedir.²² Böylece Türk dış politikasındaki dengeler de yeniden değişmektedir.

Astana Süreci

Eylül 2015 tarihi itibarıyla Rusya'nın askeri olarak bölgedeki varlığı, Türk dış politikası açısından Rusya'nın ABD'ye karşı bir denge unsuru mahiyetinde kullanılmasının yolunu

²⁰ Erol, a.g.m., 2016, s. 171.

²¹ Memduh Karakullukçu-Dmitri Trenin, *Exploring the Prospects for Russian-Turkish Cooperation in a Turbulent Neighborhood*, Carnegie Moscow Center Working Group, 28 Eylül 2018, https://carnegieendowment.org/files/CP_Turkey2014_web_Eng.pdf, (Erişim Tarihi: 25.7.2018).

²² Erol, a.g.m., 2016, s. 172.

açmıştır. Nitekim; ABD'nin Demokratik Birlik Partisi (PYD) ve Halk Koruma Birlikleri (YPG) terör örgütlerini desteklemesi, bölge üzerinde Türkiye'nin çıkarlarını korumak amacıyla denge politikası uygulamasını gerektirmiştir. Bu politikanın hayata geçirilmesi için Suriye bağlamında etkin bir biçimde yer alan Rusya ile koordineli bir şekilde hareket edilmesi gerekmiştir. Bu süreçte Türkiye, Rusya ve İran'ın aralarındaki rekabetten vazgeçerek etkin işbirliğitercihinde buldukları görülmüştür.²³ Bu kapsamda Rusya ve İran ile ilişkilerini normalleştiren Türkiye hedeflerine ulaşmış; Suriye'nin kuzeyini terörden arındırmıştır. Ayrıca bununla da kalmamış Rusya ile koordinasyonu siyasal platformlarda da sürdürerek Suriye'de kalıcı çözümün paydaşlarından biri haline gelmiştir. Bu kısa vadeli işbirliği zamanla Astana süreci ve Soçi Zirvesi ile kurumsal bir yapıya kavuşturulmak istenmiştir.

Bu bildiri de her ne kadar İran'ın jeopolitik konumundan bahsedilmese de genel hatları itibarıyla İran da Türkiye gibi "kenar kuşak devleti" tanımına uymaktadır. Bundan dolayı tarih boyunca bahsi geçen devlet de aynı Türkiye gibi kara devleti ile deniz devleti arasındaki rekabetten kendi payını almıştır. Bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı sonrası toprak bütünlüğünü korumasının jeopolitik konumuyla bağlantılı olduğu söylenebilecektir. Dolayısıyla Tahran açısından bakıldığında da Rusya ABD'ye karşı bir denge unsuru biçiminde değerlendirilmektedir. Bu gerekçeden ötürü Astana üçlüsünün bir sac ayağını oluşturmakta olduğu belirtilmelidir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin denge politikası açısından Türkiye-Rusya-İran üçlüsü ile özdeşleşen Astana ve Soçi'deki zirveler; sadece Suriye merkezli mutabakat arayışlarının birer adresi değil; bu belgedeki söylem ve kararların hayata geçirilmesi, bir üst iradenin kurulması, daha doğrusu kurumsallaşma sürecinin birer parçası olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçlerde açıkça ortaya konulan çok kutupluluk, Türk dış politikasının Avrasya ile Atlantik arasındaki denge politikasının bir yansıması şeklinde yorumlanmalıdır.

Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini giderek kurumsal bir zemine taşıyor olması, Astana sürecinin yanı sıra S-400 anlaşması ve nükleer enerji alanındaki işbirliğibölge jeopolitiği açısından önem taşımaktadır. Türkiye Ortadoğu'da ABD'nin tek taraflı politikalarına itiraz etmektedir. Bugün söz konusu coğrafyada gelinen nokta, ABD'nin tek kutuplu dünya düzeni hedefinin ve tek taraflı politikalarının karşısında çok kutupluluğu savunan yeni bir eksenin ortaya çıktığını göstermektedir. Rusya bu eksenin merkez ülkelerinden biridir.²⁴ Diğer yandan Suriye ve Irak merkezli krizlerde takındığı tutumla Türkiye, bu eksenin önemli aktörlerinden biri olduğunu göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında Atatürk'ün başlattığı denge politikasına geri dönmekte olduğu ileri sürülebilecektir.

Türkiye, Batı ile kurduğu ittifaka dayanan tek yönlü dış politikasını terk etmekte, Rusya ve dünya politikasının diğer güç odakları ile ilişkilerini ihmal etmeden çok yönlü bir dış politika hedeflemektedir. Bu hedef ise Türkiye'nin iki büyük savaş arası dönemde izlediği dengeli dış politikasıyla uyumludur. Bahsedilen dönemde Türkiye hem Batı ile sorunlarını çözmek hem de SSCB ile işbirliğini sürdürerek dış politikasında denge sağlamak istemiş ve bu hedeflerine büyük oranda erişmiştir. Soğuk Savaş dönemi ise dış politikanın tamamen ABD eksenine girdiği bir dönem olmuştur. Günümüze gelindiğinde, dış politikasını tek boyutluluktan kurtarmak için önemli bir fırsatla karşı karşıya olduğu söylenebilecektir. Ancak Türkiye ile Rusya arasındaki yakınlaşmanın hala birçok belirsizlik taşıması söz konusudur.²⁵ Bu noktada Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde SSCB ile kurulan işbirliği modelinin kalıcı olmadığı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşananlar hatırlandığında, Türkiye'nin denge üzerine kurulu bir politika izlemesi

²³ Hossein Aghaie Joobani-Mostafa Mousavipour, "Russia, Turkey, and Iran: Moving Towards Strategic Synergy in the Middle East?", *Strategic Analysis*, Cilt: 39, Sayı: 2, 2015, s. 141-155.

²⁴ Roland Dannreuther, "Understanding Russia's Return to the Middle East", *International Politics*, 2 Mayıs 2018, <https://link.springer.com/article/10.1057/s41311-018-0165-x>, (Erişim Tarihi: 25.07.2018).

²⁵ Pavel K. Baev-Kemal Kirişçi, "An Ambiguous Partnership: The Serpentine Trajectory of Turkish-Russian Relations in the Era of Erdogan and Putin", *Turkey Project policy paper*, Sayı: 13, Eylül 2017, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/09/pavel-and-kirisci-turkey-and-russia.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.07.2018).

gerektiği anlaşılacaktır. Bu kapsamda ABD eksenindeki dış politikanın yerini Rusya ekseninde bir dış politika değil dengopolitikası almalıdır.

Sonuç: Astana Sürecinin Geleceği

23 Ocak 2017 Astana süreci, Türkiye'nin ABD-Rusya denge politikasının diğer bir adıdır. Her ne kadar bu müzakerelerde gündemde Suriye meselesi olsa da daha geniş bir perspektiften bakıldığında, deniz gücü ABD ile kara gücü Rusya arasında yaşanmakta olan "Yeni Büyük Oyun"un bir yansıması olduğu görülmektedir. Bu oyunda Rusya daha önce Soğuk Savaş'ta Batı'ya kaptırdığı kenar kuşak devletlerini, kendi etrafında birleştirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte son dönemde geliştirdiği yeni silahlarla kendisini yeni bir ittifak sisteminin hamisi şeklinde inşa etmeye çalışmaktadır. Ayrıca Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün yanı sıra Suriye, İran, Kuzey Kore, Çin ve Türkiye'nin Rusya'nın müttefikleri olduğunu, bu ülkelere karşı herhangi bir nükleer saldırı tehdidi halinde Moskova'nın harekete geçmeye hazır olduğunu söyleyerek ABD/NATO'ya meydan okumaktadır.²⁶Buna ilaveten Rusya, sahip olduğu bu yeni nesil caydırıcı silah sistemleriyle birlikte yeni dünya düzeninin de şeklini belirlemeye çalışmaktadır. Söz konusu devletin bu tutumu Ankara açısından Batı'ya karşı bir denge unsuru mahiyetinde değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Türkiye, ABD/NATO ile yollarını ayırmaya karar verdiği takdirde nükleer bir tehditle karşı karşıya kalırsa; Rusya'nın buna cevap vereceği düşünülmektedir. Türkiye, Rusya'nın bu taahhüdünü/güvencesini Suriye'de bir süredir test etmektedir. Dolayısıyla Suriye, taraflar açısından bir test/güven inşa süreci mahiyetinde karşımıza çıkmaktadır.²⁷

Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan tecrübeye dayanarak Astana sürecinin geleceğine dair bir öngöründe bulunacak olunduğunda, bu sürecin geleceğinin jeopolitik gerçekleri doğru bir biçimde okumaktan geçtiği belirtilebilecektir. Halihazırda Türkiye bölgede dengeleyici bir rol oynamaya çalışmaktadır. Ancak ABD'nin Türkiye üzerindeki baskısı arttıkça Ankara'nın manevra alanı daralmakta ve gittikçe Rusya merkezli oluşumlara daha etkin bir şekilde katılmaktadır. Dolayısıyla Astana sürecinin geleceği, ABD ve Rusya'nın Ankara'nın çıkarlarını dikkate alarak bölge politikasını geliştirmelerine bağlıdır. Her iki taraftan birinin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi "Stalin'in hatası"na düşmesiyle bu hatayı yapan taraf açısından büyük kayıp yaşayacağı hem tarihi tecrübeden hem de Türkiye'nin kritik jeopolitik konumundan dolayı net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Türk dış politikası açısından Batı ile Rusya arasındaki oluşmakta olan bu denge kaybının sadece ülke geleceği için değil; bölge güvenliği ve dünya barışı için de onarılması zor bir gelişim olacağı unutulmamalıdır.

Kaynakça

- "PeaceTreaty of Sèvres", *WWI Document Archive*, https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Peace_Treaty_of_Sèvres, (Erişim Tarihi: 08.08.2018).
- "Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı (İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa)", Rusya Federasyonu'nun Türkiye Büyükelçiliği, http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html, (Erişim Tarihi: 22.08.2016)
- "Rusya, Türkiye'ye NATO'ya Alternatif Koruma Teklifi Sunuyor", *Sputnik Türkiye*, 2 Mart 2018, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201803021032476500-rusya-turkiye-nato-alternatif-koruma-teklifi-nukleer-saldiri-gorus/>, (Erişim Tarihi: 13.07.2018).

²⁶ "Rusya, Türkiye'ye NATO'ya Alternatif Koruma Teklifi Sunuyor", *Sputnik Türkiye*, 2 Mart 2018, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201803021032476500-rusya-turkiye-nato-alternatif-koruma-teklifi-nukleer-saldiri-gorus/>, (Erişim Tarihi: 13.07.2018).

²⁷ Mehmet Seyfettin Erol, "Köpek Laika'dan 'İblis'inGelinine'ne Türk-Rus İlişkileri...", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/kopek-laikadan-iblisin-gelinine-turk-rus-iliskileri>, (Erişim Tarihi: 20.07.2018).

- "Sykes-Picot Agreement", *WWI Document Archive*, <https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Sykes-Picot-Agreement>, (Erişim Tarihi: 08.08.2018).
- "Московский Договор Между Россией и Турцией 16 Марта 1921 Года (Rusya ve Türkiye Arasında Moskova Anlaşması, 16 Mart 1921)", *Amsi*, <http://www.amsi.ge/istoria/sab/moskovi.html>, (Erişim Tarihi: 30.06.2018).
- BAEV Pavel K.-Kemal Kirişçi, "An Ambiguous Partnership: The Serpentine Trajectory of Turkish-Russian Relations in the Era of Erdogan and Putin", *Turkey project policy paper*, Sayı: 13, Eylül 2017, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/09/pavel-and-kirisci-turkey-and-russia.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.07.2018).
- DANNREUTHER, Roland, "Understanding Russia's Return to the Middle East", *International Politics*, 2 Mayıs 2018, <https://link.springer.com/article/10.1057/s41311-018-0165-x>, (Erişim Tarihi: 25.07.2018).
- EROL, Mehmet Seyfettin, "'Köpek Laika'dan 'İblis'in Gelini'ne Türk-Rus İlişkileri...", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/kopek-laikadan-iblisin-gelinine-turk-rus-iliskileri>, (Erişim Tarihi: 20.07.2018).
- EROL, Mehmet Seyfettin, "Putin'in Deklare Edilmemiş Stalin Pişmanlığı: Türkiye'yi Kaybetmek!", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/putinin-deklare-edilmemis-stalin-pismanligi-turkiyeyi-kaybetmek/>, (Erişim Tarihi: 20.07.2018).
- EROL, Mehmet Seyfettin-Aidarbek Amirbek, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Dış Politikasında Yakın Çevre ve Orta Asya", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2014, s. 155-178.
- EROL, Mehmet Seyfettin, "16 Kasım 2001'den 24 Kasım 2015'e Türk-Rus İlişkileri: Avrasya'da İşbirliği'nden Yakın Çevrelerde Güç Mücadelesine Analitik Bir Bakış", Murat Ercan, der., *Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi 12-13-14 Ekim 2016*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Osmaneli Meslek Yüksek Okulu Müdürlüğü, Bilecik 2016, s. 163-178
- JOOBANİ, Hossein Aghaie-Mostafa Mousavipour, "Russia, Turkey, and Iran: Moving Towards Strategic Synergy in the Middle East?", *Strategic Analysis*, Cilt: 39, Sayı: 2, 2015, s. 141-155.
- KARAKULLUKÇU, Memduh-Dmitri Trenin, *Exploring the Prospects for Russian-Turkish Cooperation in a Turbulent Neighborhood*, Carnegie Moscow Center Working Group, 28 Eylül 2018, https://carnegieendowment.org/files/CP_Turkey2014_web_Eng.pdf, (Erişim Tarihi: 25.7.2018).
- KENNEDY, Paul, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Unwin Hyman, London 1988.
- KİSSİNGER, Henry, *Diplomacy*, Simon Shuster, New York 1994.
- LYNCH, Andrew, "Three Geostrategists and their Maps: Mahan, Mackinder, Spykman", 9 Ocak 2017, <http://doctorpence.blogspot.com.tr/2017/01/map-on-monday-three-geostrategists-and.htm>, (Erişim Tarihi: 15.06.2017).
- MACKİNDER, H. J., "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, Cilt: 23, Sayı: 4, Nisan 1904, s. 434.
- MAHAN, Alfred Thayer, *The Influence Of Sea Power Upon History (1660-1783)*, Spectral Assoc, 2010.
- SPYKMAN, Nicholas J., *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Paperback, 2007.
- АРАЛОВ, С.И. (Semyon İvanoviç Aralov), *Воспоминания советского дипломата 1922-1923* (Sovyet Diplomatının Hatıraları 1922-1923), Институт международных отношений, Moskova 1960.
- АГАБЕКОВ, Г.С. (G.A. Agabekov), *Г. П. У. (Записки чекиста)* (GPU: Ajan Notları), Издательство – Стрела, Berlin 1930.

Küreselleşmenin Güvenlik Boyutu: Hibrit Savaş ve Yeni Nesil Tehditler

A. Gökhan YAŞA

ÖZ

Küreselleşme çağımızda üzerine en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Bu bağlamda küreselleşmenin getirdiği önemli etkileri göz ardı etmek de olası değildir. İçinde bulunduğumuz coğrafyada önemli değişiklikler olmakta, devlet altı gruplar güç kazanmakta, istikrarsızlık artmakta yapısal değişiklikler yaşanmaktadır. Bu bildiri de başlıca amaçlanan ise meydana gelmiş ve devam etmekte olan dönüşümlerin ruhunu anlamak – küreselleşme ve iletişim devrimi ekseninde – bununla birlikte de hibrit savaş ve yeni nesil tehditlerin bir tanımlayıcı tartışmasını yürütmektir. Hibrit savaş olarak adlandırılan ve yapısı itibariyle tek boyutlu olmaktan uzak, konvansiyonel niteliğinden çok esnekliği ön plana çıkararak yeni bir güç mücadelesi dönemi başlamıştır. Çok boyutlu bir şekilde mücadele sahasında düşman iradesini kırmaya yönelik birçok yeni efektif araç da bu yolla bu doktrini benimseyenler tarafından kazanılmıştır. Özellikle günümüzde iletişim ve haberleşme devriminin de getirdikleri ile birlikte bunun sahada etkileri de katlanarak artmıştır. Söz konusu gelişmeler ve Türkiye'nin jeopolitik konumu dikkate alındığında var olan istikrarsızlık ve güven bozucu unsurların yükselişi konunun önemini daha da arttırmaktadır. Bu bağlamda tanımlayıcı şekilde hibrit savaş kavramına yaklaşmak ve gelişimini anlayabilmek önem taşımaktadır. Hibrit tehditlerin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve zamanında karşı koyma iradesi üzerinde durulması gereken bir konu olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hibrit Savaş, Küreselleşme, İletişim Devrimi, Küyerel, Risk Toplumu

1. GİRİŞ

Küreselleşme günümüzde oldukça sıkça kullanılan kavramlardan biridir. Günümüz dünyası globalleşmenin etkilerini oldukça fazla hissetmektedir. İnsanlar gerek siyasal, gerek kültürel, gerek sosyal gerekse de ekonomik olarak birbirlerine daha bağlı bir durumda bulunmaktadır. Yaşanan toplumsal değişimler ve yapısal dönüşümlerin etkilerinin neler olduğunun incelenmesi önem taşımaktadır.

Çalışmada amaç küreselleşmenin etkilediği alanlardan biri olan güvenlik boyutuna odaklanarak güvenlik boyutunda yaşanan değişimlerle birlikte hibrit savaşın doğuşu ve gelişimini incelemektir. Bu şekilde küreselleşmenin getirdiği dönüşümle birlikte yeni güç mücadelesinin hangi unsurları kapsadığı, hangi yöntemleri kullandığı ve nasıl karşı koyulabileceği soruları aranmaktadır.

Yeni güç mücadelesi sahası iletişim devrimi ve bütünleşmeden oldukça etkilenecek yapılanmıştır. Konvansiyonel orduların varlığını devam ettirdiği fakat tek güç olmadıkları artık açıktır. Yan araçların efektif kullanımları artmış, mücadele spektrumu savaş alanının oldukça dışını da kapsamaya başlamıştır. Güçler kendilerini daha esnek bir şekilde yeniden dizayn etmiş önemli olan gri bölge içerisinde duruma uyum sağlayabilmek olmuştur. Aynı zamanda psikolojik harp, beşinci kol faaliyetleri ve bilgi harbi de önem kazanmıştır.

Makale temel bir çalışmaya dayanmaktadır. Aynı zamanda çalışma nitel bir yaklaşıma sahiptir. Araştırma da tarama süreci de nitel yaklaşıma uygun şekilde gerçekleştirilmiştir.

Basında çıkan haberler de çalışma kapsamı içerisine alınmıştır. Literatür taramasıyla ulaşılan bulgular nitel bir şekilde değerlendirilmiştir. Söz konusu makale aynı zamanda yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımına uygun bir çalışmadır. Çalışma inceleyici bir şekilde yapılandırılmıştır. Bu bakımdan daha geniş bir çalışmanın referans noktası olabilmekle birlikte “ne” sorusuna cevap vermeyi amaçlamaktadır.

Çalışma ilk olarak küreselleşme literatürüne değinmekle birlikte küreselleşmenin getirdiklerine odaklanmaktadır. Yaşanan dönüşüm alanında ise özellikle ulus devlete yönelik etkilerine odaklanılmıştır. Buradan hareketle güvenlik boyutunda yaşanan değişim tartışılmıştır. Bununla birlikte de yeni bir kavram olan hibrit savaş tanımlanmaya çalışılmış örnekleri ile beraber incelenmiştir. Aynı zamanda daha önemli bir konu olarak değerlendirilen şekilde karşı koyma stratejileri ve taktiksel uygulamalarına cevap bulunmaya çalışılmıştır.

2. KÜRESELLEŞME VE GETİRDİKLERİ

Küreselleşme ile başlayan değişim ve dönüşüm dünyada oldukça fazla şeyi değiştirmiş ve birçok alana da nüfuz etmiştir. Bu bakımdan önce küreselleşmeyi net bir şekilde tanımlayabilmek ardından ise getirdikleri üzerine tartışabilmek efektif görünmektedir.

2.1 Küreselleşmeyi Tanımlamak

Küreselleşmeyi bir kavram olarak tanımlamak gerekirse kısaca, dünya ölçeğinde ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşmenin sağlanması ile birlikte fikirlerin, görüşlerin, pratiklerin, teknolojilerin küresel düzeyde kullanılması ve yaygınlaşması, sermaye dolaşımının evrenselleşmesi, serbest piyasanın yaygınlaşması, ulus-devlet algısını değiştiren ve aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkması, mekânların yakınlaşması, mekândan bağımsızlaşma, dünyanın küçülmesi, sınırsız rekabet, serbest dolaşım, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması ve buna bağlı olarak da dünyanın tek ve benzer bir pazar haline gelmesidir. Bununla birlikte zevk, beğeni ve ilgilerin de benzeşmesi durumudur.¹

Küreselleşme literatürüne baktığımızda karşımıza bu alana katkı sağlamış bazı isimler çıkmaktadır. Bu isimler öncelikli olarak: Anthony Giddens, Robertson, Wallerstein ve Zygmunt Bauman olarak sıralanabilir.

Anthony Giddens üzerinden küreselleşme kuramlarını incelemeye başlayacak olursak bu alandaki ilk önemli çalışmasının “Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi” adlı eseri olduğunu görebiliriz. Kapitalist ekonomik sistemin işleyişi ve ulus devletlerin dünya üzerinde bir olgu haline gelmesinin de hegemonik bir sürecin sonucu olduğu değerlendirilmesini yapar.²

Anthony Giddens aynı zamanda postmodernizm eleştirisi olarak da yorumlanabilecek ve küreselleşmeyi işlediği kitabı “Modernliğin Sonuçları” adlı eserinde de modernliğin gelişimi ile küreselleşme arasında bir bağ kurar. İlerlemeciliğe olan inancın zayıflaması, pozitivizme yönelik artan eleştiriler ve temelciliğin çöküşü gibi olgulardan hareketle söz konusu dönemin postmodern değil “radikalleşmiş bir modernlik” olduğunu söylemektedir. Giddens aynı zamanda üç karakteristiktan bahsetmektedir. Bunlar; zaman-uzam uzaklaşması, toplumsal sistemlerin yerinden çıkarılması ve düşününsel olarak düzenleme ve yeniden düzenleme olarak sıralanabilir. Söz konusu modernliğin küreselleştirici etkisi ile ilgili olan karakteristikler daha sonra ki bölümlerde daha detaylı olarak açıklanacaktır. Bunun yanı sıra Giddens küreselleşmeyi dört temel unsura bağlamaktadır. Bunlar da ulus devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, askeri dünya düzeni ve uluslararası iş bölümü olarak açıklanabilmektedir.³Giddens aynı zamanda modernleşme kuramının yanlış önermeler üzerinde temellendirildiğini söylemekle

¹Refik Balay, “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 37/2 (2004): 62-63.

²Cevat Özyurt, “Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma” 2. (İstanbul: Açılım, 2012), 27-44.

³Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, 5. (İstanbul: Ayrıntı, 2012).

birlikte bir bakımdan da bunun Batı kapitalizminin dünyanın geri kalanı üzerinde egemenliğine meşrulaştırıcı bir etki vazifesi gördüğünü söylemektedir.⁴

Robertson ilk olarak küreselleşmeyi “dünyanın küçülmesi” ve “dünya bilincinin güçlenmesi” süreçleri olarak görmekte ve tanımlamaktadır. Giddens’tan ayrıldığı nokta ise küreselleşmeyi modernliğin bir sonucu olarak görmemesidir. Robertson küreselleşme ile birlikte bir dünya barışı veya bütünleşme eğilimleri içerdiğini düşünmenin hatalı olacağını söylerken aynı zamanda önemli olan sonuçlarından birinin de anlatıların görecelileşmesi olacağına dikkat çekmektedir. Uygarlıklar, toplumlar ve toplumsal anlatılar arasındaki çatışmalar bu söz konusu “dünyanın küçülmesi” sürecinde daha da şiddetlenme eğilimi göstermektedir. Bir diğer önemli noktası ise küresel davranış ve kültür kalıplarının yayılması ile birlikte ulusal ve yerel kültürlerin ve davranış kalıplarının da küresel çapta yeniden üretimi ile birlikte yeniden canlılık kazanması olarak tarif edilebilir. Buna küyerelleşme (glocalization) adı verilmektedir.⁵ Özellikle küyerel kavramı gittikçe daha önem kazanan bir kavram olmaktadır.

Wallerstein ise kapitalizmin başarısını merkez ve çevre ülkeler arasındaki işbirliğinde görmektedir. Modern sistemde tek bir dünya imparatorluğundan bahsetmek mümkün olmasa da yine de bir siyasal üst yapının varlığını vurgular. Buna “hükümran devletler ağı” adı vermektedir. Wallerstein’in kuramı daha çok dünya üzerindeki ekonomik ve siyasal ilişkileri açıklamaya yöneliktir.⁶

Zygmunt Bauman’ın küreselleşme kuramı da önemli bir yer tutmaktadır. Bu konu hakkında ki en detaylı bilgi “Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları” isimli eseridir. Bauman küresel belirsizliklere vurgu yapmaktadır. Bu da mevcut olan ulus devlet sistemlerinin zayıflaması ve uluslararası sistemin güçlenmesi ile ilgilidir. Bu da devletler üzerinde toplumsal düzen kurma yeteneklerini azaltan bir olgu olarak görülmelidir. Devlet üstü oluşumların güçlenmesi Bauman için oldukça önem taşıyan bir unsurdur. Günümüzde iktidarın belli bir mekânsal ve zamansal kısıtlamalardan kurtulup siber mekânsal bir özellik kazanması da önemli bir olgu olarak görülmelidir. Bununla birlikte Giddens küreselleşmenin iki yüzüne de vurgu yapar. Küreselleşme bazılarını küreselleştirir iken bazılarını ise bundan uzak tutmaktadır. Küreselleşen gelişmişliğin sembolü haline gelirken küreselleşmenin dışında kalmak ise toplumsal sefalet ile eşdeğer görülür.⁷

Küreselleşmenin önemli etkilerinden birinin de yerel kültürlerin baskın unsur altında benzeşmesi olarak görülmektedir. Arjun Appadurai ise ilişkiler ve etkileşim ağı ile politik bir değişim doğuran sosyo kültürel mekânlar üzerinde durmuştur. Bunları ise kısaca etno mekan, tekno mekân, finans mekân, medya mekan ve fikri mekân olarak adlandırmıştır. Arjun Appadurai aynı zamanda bu durumu global kültürün görece özerkliği olarak görmektedir. İleride bu ayrımlar ile ilgili ayrıntılı olarak daha çok bilgi verilecektir.⁸

Held ve McGrew’e göre küreselleşmeye yaklaşım temel olarak 3 kategoride incelenebilmektedir;⁹

- 1-) Aşırı Küreselleşmeci Yaklaşım (Hiperglobalist)
- 2-) Kuşkucu Yaklaşım (Sceptic)
- 3-) Evrimsel-Dönüşümsel Yaklaşım (Transformationalist)

⁴ Anthony Giddens, *Sosyoloji: Eleştirel Bir Giriş*, 1. (Ankara: Phoenix, 2001): 130-139.

⁵ Özyurt, *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, 27-44.

⁶ Özyurt, *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, 27-44.

⁷ Zygmunt Bauman, *Küreselleşme*, 5. (İstanbul: Ayrıntı, 2014).

⁸ Ali Yaşar Sarıbay, *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, 4. (Ankara: Sentez, 2014) 178-180.

⁹ Duygu Dumanlı Kürkçü, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication* 3/2 (2014): 5-7.

Buna göre aşırı küreselleşmecilere göre eski çağlar “ön-küreselleşme (pre-globalisation)” dönemi olarak adlandırılmaktadır. Önemli gelişmeleri inkâr etmemek ile birlikte küreselleşmeyi ortaya çıkaran önemli tarihsel kırılma noktalarını belirtirler. Kuşkuca yaklaşımında ise küreselleşmenin yeni ortaya çıkan bir konu olmadığı vurgulanmaktadır. Buna göre küreselleşme yıllardır süren ve devam eden bir olgu olarak görülmelidir. Tek devinim noktası olarak küreselleşmeyi kabul etmezken buna bağlı olarak da sosyal, politika, ekonomik vb. alanlarda ise evrimsel bir yaklaşıma sahip oldukları görülür. Dönüşümsel yaklaşımda ise küreselleşme toplumları ve dünyayı yapılandıran temel güç olarak görülmektedir. Aşırı küreselci yaklaşımın radikal hali olduğu söylenebilir.¹⁰

Küreselleşmenin ivmelenmesi tam olarak tarih verilmesi mümkün olmasa da soğuk savaşın sonra ermesi ile Sovyetler Birliği'nin dağıldığı döneme denk gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile dünyada var olan iki kutuplu denge durumunun bozulduğu görülür. Birçok ülkede bu dönemde serbest pazar ekonomisine geçildiği görülmüştür. Serbest Pazar küreselleşmenin hem sonucu hem de daha sonra ivmeleyicilerinden biri olmuştur.¹¹

2.2 Küreselleşen Dünyanın Dönüşümü

Küreselleşme dünya üzerinde büyük çapta değişimleri ve dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Bu yeni değişimlerin ulus devletin zayıflaması ve aşınması gibi bazı sonuçları da olmuştur. Bununla birlikte ulus devlete olan bağlılığın azalışı ve büyük ideolojilerin de kitle desteklerini kaybetmesi ile birlikte kimlik siyasetinin daha etkin bir kullanım alanı bulmuş olduğu görülmektedir. Bu da küreselleşmenin yerel üzerindeki dönüşüm gücünü göstermekle birlikte yerelin yeniden keşfedilmesi sonucunu doğurmuştur.

Küreselleşmenin temel olarak beş alanda yaşandığı ileri sürülmektedir. Bu alanlar ise ekonomik, siyasi, kültürel, bilişim ve ekolojik alanlardır. Küreselleşmenin ulus devleti aşındıran ve güvenlik açıkları meydana getiren yönlerini de bu bağlamda ele aldığımızda altıncı bir alan olarak güvenlik alanından bahsetmek mümkün hale gelecektir. Bu süreç içerisinde sermayenin de küreselleşmesi ekonomik açıdan ulus devleti kısıtlayan bir gelişme olmuştur. İktidar blokları arasında kalan bağımsız devlet giderek egemen hüviyetinden taviz vermeye başlamıştır. IMF, Dünya Bankası, BM gibi uluslararası kuruluşlar gittikçe daha çok güç kazanmış ve sorunları çözme konusunda yetkileri ulus devletlerden devralmıştır. Bu aynı zamanda küreselleşmeyi de besleyen bir gelişmedir. Küresel gelişmelerin daha da hız kazanması ile birlikte gittikçe iç ve dış politika ayrımı da ortadan kalkmış gözükmektedir¹² Söz konusu gelişmeler de bunu yaşayan uluslararası aktörler için güvenlik açığı tehlikelerini getirmekte daha da önemlisi bu sorunları kendi başlarına egemen bir devlet olarak çözme yetilerinin kaybına neden olmaktadır.

Küreselleşmenin güvenlik alanında yarattığı dönüşümlere baktığımızda süreci anlamak daha kolay olacaktır. Öncelikli olarak yaşanan gelişmelerin zaman, mekân ve güç kavrayışını değiştirdiği vurgulanmalıdır. Güvenlik alanında dinamik belirsizliklerin artışı dikkat çekmektedir. Aynı zamanda bu alandaki aktörlerin de sayısı artmakta ve yapıları değişmektedir. Askeri alanların ve operasyonların toplumsal, bilişimsel, ekonomik ve bilgi temellerini kapladığı görülmekte yeni doktrinler ve planlar ortaya çıkmaktadır. Savaş dışı operasyonlar önem kazanmakta ve bilgi harbi gittikçe daha çok tartışılan bir konu haline gelmektedir.¹³

3. YENİ NESİL TEHDİTLER

Küreselleşmenin getirdiği dönüşümün güvenlik boyutuna olan etkileri oldukça kapsayıcı bir şekilde kendini hissettirmektedir. Bu bakımdan yeni nesil tehditler başlığı altında yaşanan

¹⁰Duygu Dumanlı Kürkçü, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar, 5-7.

¹¹Mevlüt Karabıçak, “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler”, *SDÜ İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi* 7/1 (2002): 117-120.

¹²TASAM, “Küreselleşmenin Boyutları Ve Etkileri”, erişim: 7 Haziran 2018, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etikeleri.

¹³TASAM, “Küreselleşmenin Boyutları Ve Etkileri”.

değişim dikkate alındıktan ortaya çıkan önemli bir kavram olan hibrit savaştan bahsedilmesi gereklidir. Bu kavramın getirdiklerinin güvenlik alanında önümüzdeki dönemde farklı adlandırmalarla da olsa oldukça etkili olacağı görülmektedir.

TDK savaş kavramını öncelikli olarak “devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele, harp” olarak tanımlarken¹⁴, savaş kavramı Stanford Felsefe Sözlüğü tarafından ise “silahlı gruplar arasında maksatlı ve genel bir çatışma hali” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵ Savaş kavramı Carl Von Clausewitz tarafından ise “düşmanı irademizi kabule zorlamak için bir kuvvet kullanma eylemi¹⁶” olarak tanımlanmaktadır.

Modern savaşın 30 Yıl Savaşlarını sona erdiren Westphalia Anlaşmasından sonra doğduğu kabul edilmektedir.¹⁷ Günümüzde birçok farklı açıdan aklaşan uluslararası ilişkiler bazlı ekol bulunmaktadır. Söz konusu yaklaşımların ve ekollerin uluslararası düzenin işleyişine ve aynı zamanda da güvenlik siyasetine bakış açısı sunmakta oldukları görülmektedir. Günümüzde ulusal güvenlik oldukça önem verilen ve sıklıkla başvurulmuş bir kavramdır. Ulusal güvenlik kavramı köken olarak ulus devlet anlayışından hareketle geliştirilmiştir. Ulus devletler genellikle yurtaş ve etnik ulusçuluk üzerinden yapılanmış ve ortak duygular üzerinden bir ortak bağ anlayışı geliştirmişlerdir. Patrimonyallik ve kısmi totaliterlik ulus devlet yapısının doğasında bulunmaktadır. Genellikle bu kavramla birlikte realist bir bakış açısı vurgulanmaktadır. Teritoryal güvenlik yaklaşımı da ulusal güvenlik için temele yerleştirilmiştir.¹⁸ Küreselleşmenin ulus devleti aşındırıcı etkisi göz önüne alındığında göz önüne alındığında yaşanan değişimler daha önemli bir hale gelmektedir.

3.1 Hibrit Savaş Nedir?

Hibrit Savaş kavramı düzenli kuvvetler, gayri nizami yarı askeri kuvvetler, sivil unsurlar, terör örgütleri, suç örgütleri ve diğer unsurların bir arada bulunduğu bir çatışma şekli olarak tanımlanmaktadır.¹⁹ Hibrit Savaş kavramı “melez savaş” veya “Gerasimov Doktrini” olarak dabilinmektedir.

Kavramın diğer bir adı daha önce de bahsedildiği gibi “Gerasimov Doktrini” olarak geçmektedir. İsmi 1955 yılında Kazan’da doğmuş, ülkenin birçok yerinde görev yapmış bir subay olan ve 2012 yılından itibaren Rusya Federasyonu Genelkurmay Başkanı olan Valery Gerasimov’dan almaktadır.²⁰ Valery Gerasimov “hibrit savaş” ile ilgili düşüncelerini “27 Şubat 2013’te Military-Industrial Kurier Dergisi’nde yayınlanan “*The Value Of Science In Prediction*” adlı makalesinde ortaya koymuştur.

“The Value Of Science In Prediction” isimli makaleyi incelediğimizde ise savaş durumunu beyaz savaş ise siyah kabul ettiğimizde arada karar gri bölgenin kullanımı esasına dayanmaktadır. Gri bölgede konvansiyonel olmayan askeri araçların kullanımı ile başarılı neticelerin alınması ve bunların sonucunda ise düzenli güçlerin ise bu başarıyı korumak üzere kullanılması planlanmıştır. Gri bölge harekâtında en önemli olan muhalif/ayrılıkçı unsurların desteklenmesidir. Bundan sonra ise resmi olmayacak şekilde söz konusu harekât bölgesine özel kuvvetler sevk edilmesi ile yapılacak olan yönlendirme ve koordinasyon faaliyetleridir.²¹

¹⁴ TDK, “Savaş”, erişim: 8.6.2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=275149.

¹⁵Stanford Felsefe Sözlüğü, War, erişim: 8.6.2018, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2002/entries/war>.

¹⁶Carl Von Clausewitz, “Savaş Üzerine”, 1. (İstanbul: Doruk Yayınları, 2015), 30.

¹⁷William Lind, “Understanding Fourth-Generation War”, *Military Review*, (Eylül-Ekim, 2014): 12-16.

¹⁸Fikret Birdişi, “Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik”, 2. (Ankara: Seçkin Yayınları, 2016), 27-28.

¹⁹ War On The Rocks, “On Not -So- New Warfare: Political Warfare Vs Hybrid Threats” erişim: 7 Haziran 2018, <https://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats>.

²⁰Ministry of Defence of the Russian Federation, “Valery Gerasimov”, erişim: 8 Haziran 2018, http://eng.mil.ru/en/management/info.htm?id=11113936@SD_Employee.

²¹ Uğur Ermiş/SiberBülten, “Hibrit Savaş ve Siber Uzay”, erişim: 8 Haziran 2018, <https://siberbulten.com/makale-analiz/hibrit-savas-ve-siber-uzay>.

Dünyada ulus devlet egemenliğinin azalması ve farklı aktörlerin de sahada güç kazanması ile birlikte farklı mücadele yolları da açığa çıkmıştır. Bunlardan biri de “vekâlet savaşı” (proxy war) olarak adlandırabileceğimiz doğrudan olmayan ve vekiller aracılığı ile yürütülen savaştır. Bu da aynı zamanda küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte tercih edilen bir yol olmakla birlikte sorunları daha da derinleştirmiş ve çözüm yollarını daha da zora sokmuştur.

Hibrit Savaş kavramı özellikle 2000 yılından sonra tartışılan konulardan biri olmuştur. Buna rağmen söz konusu kavram ABD Savunma Bakanlığı birimlerince veya NATO tarafından da kullanılmamaktadır. NATO’da çalışmalar yapılmakla birlikte “hibrit savaş” üzerine bir kavramsallaştırma da bulunulmamıştır.²² Hibrit savaş kavramının batılı kurumlarca kullanılmıyor oluşu hibrit tehditlere karşı duyarsızlığı göstermemektedir. NATO veya diğer Batılı savunma kurumları hibrit tehditler karşısında önlem alma çabalarına devam etmektedir. NATO tarafından kavramsallaştırma yapılmamasına rağmen hibrit tehditler belirlenmiştir. Bunlar ise siber savaşında dâhil edildiği içeren düşük yoğunluklu kinetik ve kinetik olmayan tehditler, asimetrik tehditler, deniz korsanlığı, sınırı aşan suçlar, kitle imha silahlarının yayılımının hızlanması, küreselleşmenin getirdiği dönüşüm, demografi kaynaklı sorunlar, küresel terör tehdidi, kaynak paylaşım sorunları olarak sıralanabilmektedir.²³ Hibrit savaşın ayırıcı unsurlarından biri ise konvansiyonel vasıtalarla ek olarak NBC silahları, El yapımı patlayıcılar ve bilgi harbinin yüksek bir öneme sahip olmasıdır. Bununla birlikte siber tehditler de yoğun olarak kullanılmaya potansiyeli taşımaktadır. Hibrit savaşın etki alanları içerisine toplumsal fay hatları veya ekonomik kırılmalıklar da dâhil olabilmektedir. Psikolojik üstünlük yine bu safha da önem taşımaktadır.

3.2. Hibrit Savaşın Spektrumu

Hibrit Savaşın toplumsal düzeyde etki doğuracak sonuçlara ulaşabilmesi için ortamın da uygun olması gerekmektedir. Bu nedenle hibrit bir strateji ile düşmanı mağlup etme amacı güden taraf ilk olarak toplumsal dinamikleri hedeflemekte ve buralara saldırmaktadır. Bu şekilde toplum ve devlet giderek daha çok operasyona açık hale gelmektedir. Bu durum da uygulanan stratejinin başarılı olma ihtimalini giderek yükseltmektedir.

Hibrit savaş sahası için bazı toplumsal hassasiyetler önem taşımaktadır. Toplumsal bir kutuplaşma ve bölünme içerisinde olan toplum giderek hibrit savaş taktiklerine karşı daha açık bir durumda kalmaktadır. Bu toplum giderek bilgi savaşına açık bir hale gelmekte bunun sonucunda da devlete duyulan güvende erozyon yaşanmaktadır. Bun tehditlere karşı konulabilmesi için gerek siyasi elitlerin gerekse de askeri elitleri uyum içerisinde çalışabilmesi gerekmektedir. Yönetici olan elitler başlıca sorunlar konusunda hassas olmalı ve çözüm yolları konusunda uzlaşma yolları açık tutulmalıdır. Bunun doğru bir şekilde işleyebilmesi için siyasi elitler, bürokrasi ve askeri yönetim arasında karşılıklı güven ilişkileri önem taşımaktadır. Toplumsal olarak ortak kimlik önemli bir payda meydana getirmektedir. Bunun sağlanması ile birlikte ulusal bilinç önemli derecede buna karşı etkili olma potansiyeli taşımaktadır. Bu bakımdan gerek medyanın gerekse de sivil toplumun önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Ekonomi ve dış ilişkiler de önemli belirleyen konumundadır. Uluslararası veya bölgesel olarak yalıtılmış bir devlet olmak sorun yaratırken özellikle çevre ülkeler ile de ilişkiler hassas değere sahip olmaktadır. Ekonomik anlamda da asimetrik ilişkiler önemli bir etki silahına dönüşebilme potansiyeline sahiptir.²⁴

²²Damien Van Puyvelde, “Hybrid war – does it even exist?”, *Nato Review Magazine* (Mayıs,2015):<https://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN>.

²³Sascha-Dominik Bachmann, “Hybrid Wars: The 21st-Century's New Threats To Global Peace And Security”, *Scientia Militaria* 43/1, (2015):77-98.

²⁴Oktay Bingöl, “Hibrit Savaş: Rusya ve Türkiye”, *Merkez Strateji Enstitüsü*, (Kasım,2015): 1-5. http://merkezstrateji.com/assets/media/151129-bn-05-hibrid-savas-rusya-s2_3.pdf

Savaşı hibrit olarak tanımlamak için kuvvetin uyum yeteneğinin ve esnekliğinin de üst düzeyde olması gereklidir. Bu durumda yıpratma üzerine yoğunlaşabilecek ve uzun süre yayılabilecek bir çatışma durumunun sürdürülebilir olması mümkün olabilecektir. Yukarıda bahsedilen sorunlara sahip bir toplum üzerine uygulanan hibrit harekâta var olan toplumsal fay hatlarının aşınmasının daha da çabuk gerçekleşebileceği görülmektedir. Bahsi geçen sorunların neticesinde ise çözüm amaçlı aşırı güvenikleştirme, hukukun yok sayılması ve özgürlüklerin askıya alınması durumlarında ise bu süreç daha da hızlı olacaktır.

Hibrit savaşın karma taktiklerden oluştuğu görülmektedir. Bu şekilde gücün yapılanması için konvansiyonel ordu, gerilla harbi ve yarı otonom birlikler amaç için ortak kullanılabilir. Bu güçlerin esnek ve koşullara çabuk uyum sağlayabilmeleri de önemli bir noktadır. Abartılı ve görsel terörizm de kirliliği bir yol olarak küresel toplumu yönlendirmek ve etkilemek için önemli ölçüde kullanılabilir. Sahada güç mücadelesinin yanı sıra gerek uluslararası gerekse de ulusal alanda propaganda ve bilgi savaşı kullanımı artmakta sosyal medya gibi yollarla da çeşitlenmektedir. Kriminallik suçlar da amaca yönelik olarak araçsallaştırılabilir ve uluslararası hukuk dâhil olmak üzere devletin sorumlu tutulamayacağı olaylarda ihlal edilebilir.²⁵ Hibrit savaş içerisinde sosyal medyanın kullanımı da önemli bir yer kaplamaktadır. Sosyal mühendislik hem bilim hem sanat hem de psikolojinin bir karışımıdır. Bu bakımdan sosyal mühendislik uygulamaları ile birlikte amaca yönelik kullanım mümkün hale gelmektedir. Bu insanlara bazı eylemleri gerçekleştirmek, gizli bilgileri ifşa etmek, bilgi manipülasyonu, bilgi toplama, sisteme erişim gibi geniş bir katmanı kapsamaktadır.²⁶

Hibrit savaşın ilk kullanım örneklerine SSCB döneminde rastlamak mümkün gözükmektedir. Bu dönemde “örtülü savaş” olarak adlandırabileceğimiz bir konsept geliştirilmiştir. Bu konsept ile birlikte kaçırma, suikast, sabotaj ve gerilla harbi vasıtaları kullanılmıştır. SSCB yine 1924 yılında ise Estonya’da hükümeti devirmek için içeride bir ayaklanma organize etmiş ve daha sonra ise ordusu ile de yardıma gitmiştir. Başarısız bir girişim olmasına karşın tarihi bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Buna karşın NATO kapsamında da Avrupa’da kurulan ve SSCB’nin yayılımını önlemek için özel dizayn edilen örgüt ve teşkilatlanmalar da bu yöntemlerin içerisinde değerlendirilebilmektedir.²⁷

Hibrit savaşın uygulanması ile ilgili bazı örnekler bulunmaktadır. Bunlardan ilki Estonya’ya Rusya tarafından yapıldığı düşünülen siber müdahaledir. Estonya’da siber alanın hayatta oldukça önemli bir yer kapladığı unutulmamaktadır. 2005 yılında dünyada ilk defa Estonya devleti elektronik oy kullanma imkânını vatandaşlarına vermiş bunun yanı sıra halkın yüzde 60’a yakını günlük ihtiyaçlarının önemli bir kısmı için internete muhakkak ihtiyaç duyan bir durumdadır. Ülkedeki gerçekleştirilen bankacılık işlemlerinin neredeyse yüzde 96’sı ise internet üzerinden sağlanmaktadır.²⁸ Bu kapsamda devlete ait olan internet sayfaları ele geçirilmiş, ufak çaplı DDoS saldırıları yapılmıştır. Ulusal e-posta sunucularına ve haber portallarına spam saldırıları düzenlendiği görülmüştür. Ulusal bilgi sistemleri, internet hizmet sağlayıcıları ve bankalara siber yolla büyük zararlar verilmiştir.

İlk olarak resmi sayfaları ve siteleri hedefleyen saldırganlar bunların devre dışı kalmasını sağlama konusunda başarılı olmuşlardır. Daha sonra ise asıl darbe olarak ekonomik bir vuruş gerçekleştirilmiştir. Ülkenin en büyük bankası olan Hansabank’a gerçekleşen çok yoğun

²⁵Ralph D. Thiele, “Hybrid Threats – And How To Counter Them”, *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*, 448, (Eylül,2016): 3-4.

²⁶Thomas Elkjer Nissen, “Social Media’s Role in ‘Hybrid Strategies’”, *NATO Strategic Communications Centre Of Excellence*, erişim: 8.6.2018, <https://www.stratcomcoe.org/social-medias-role-hybrid-strategies-author-thomas-elkjer-nissen>.

²⁷Oktay Bingöl, “Hibrit Savaş: Rusya ve Türkiye”, 1-5.

²⁸SiberBülten/Yavuz Yener, “8. yılında Estonya Saldırılarına Çok Boyutlu Bir Bakış”, erişim: 8.6.2018, <https://siberbulten.com/siber-saldirilar-2/8-yilinda-estonya-saldirilarina-cok-boyutlu-bir-bakis>.

saldırıları karşısında banka sistemlerini kapatmak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda Estonya hükümeti de bu saldırıları önleyebilmenin bir yolu olarak var olan erişimi dışarıya kapatma yoluna gitmiş ve bir anlamda kendisinin dış dünya ile olan bağı kesmiştir.²⁹

Ukrayna'da gerçekleşen ve Rus yanlısı lider Yanukoviç'in devrilmesi ile sona eren "Meydan Olayları" sadece yeni krizlerin başlangıcı olmuştur. Bunun sonucunda ülke de Batı ve Rus yanlıları arasında yaşanan sürtüşme toplumsal fay hatlarını da alevlendirmiştir. Ukrayna'da iktidarda bulunan Yanukoviç hükümetinin Avrupa Birliği ile anlaşmaya imza atmak yerine Rusya ile yeniden daha sağlam ilişkiler geliştirmeyi tercih etmesi ülkede geniş çaplı protesto gösterilerine neden olmuştur.³⁰Toplumsal gösteriler üzerinden şekillenen ve yaşanan kutuplaşma sonucunda önemli bir ayrışma meydana gelmiştir. Aynı zamanda donmuş durumda bulunan sorunlar da aktif hale gelmiştir. Tüm bunların sonucunda ise Ukrayna ordu ile konvansiyonel müdahale de bulunmak zorunda kalmış, Ukrayna'nın doğusunda Rus yanlısı bir Novorossiya Federal Devleti de facto olarak kurulmuş Kırım ise Rusya tarafından ilhak edilmiştir.

Kırım'da özellikle Avrupa ve ABD basınında tartışılan ve akılda kalan önemli bir kavram "Little Green Man" (Küçük Yeşil Adamlar) kavramıdır. Bu kişiler silahlı ve askeri üniformaya sahip olmalarına rağmen üzerlerinde herhangi bir aidiyet simgesi de taşımayan oldukça profesyonel askerler olarak dikkat çekmişlerdir. Akıcı bir Rus aksanına sahip olan bu askerlerin resmiyette bir bağı gözükme de Rusya'ya ait özel kuvvetler oldukları öne sürülmektedir. Doğu Ukrayna ve Kırım'da gözlemlenmiş ve varlıkları oldukça efektif bir rol oynamıştır.³¹

4. SONUÇ

Küreselleşme dünya ölçeğinde büyük çapta değişim ve dönüşüm meydana getirmiştir. Küreselleşme genel olarak ekonomik, siyasi ve kültürel bütünleşmenin sağlanması yoluyla dünyayı birbirine yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma benzerlik eğiliminin artmasını da meydana getirirken büyük ideolojilerin de etkisini kaybetmesiyle birlikte yereli ve kimlik siyasetini de güçlendirici bir etki göstermiştir. Bu şekilde küyerel olarak kavramlaştırılan durum ortaya çıkmış gözükmektedir.

Küreselleşmenin genellikle birçok düşünür tarafından ekonomik, siyasi, kültürel, bilişim ve ekolojik alanlar temel alınarak incelendiği görülmektedir. Bunlara karşın küreselleşmenin önemli dönüşüm getirdiği bir alan daha bulunmaktadır. Bu da güvenlik alanı olarak tarif edilebilir. Bu alanda yaşanan değişim ulus devlet yapısının küreselleşmenin gücü karşısında yaşadığı aşınmadan kaynaklanmaktadır. Burada özellikle vurgulanmak istenen egemen devlet rolünün gittikçe daha çok ulus üstü kurumlara bağımlı hale gelmesi, kendi sorunlarını çözme yetisinin kaybolmasıdır. Aynı zamanda kimlik siyasetinin de yükselişi ile birlikte ulus devlet yapısının dayandığı etnik veya yurttaşlığa dayalı yapı gittikçe çözülme belirtileri göstermeye başlamaktadır.

Yeni dönemde ortaya çıkan önemli bir kavram da hibrit savaştır. Bu kavram aynı zamanda "düşmanı irademizi kabule zorlamak için güç kullanma eylemi" olarak çalışmada tanımlanmış olan savaşın yeni bir yüzü olarak da değerlendirilebilmektedir. Hibrit savaş kavramsallaştırılması Rusya Federasyonu Genelkurmay Başkanı olan Valery Gerasimov'un yazdığı bir makalesine dayanmaktadır. Bu makale de Gerasimov savaş alanındaki gri bölgeye odaklanmakta ve savaş spektrumu genişleterek güç araçlarını çoğaltmaktadır. Bu bakımdan hedef ülke birçok yönden baskı altına alınabilecektir. Özellikle söz konusu doktrin siyasi anlaşmazlıklardan, siyasi ve askeri elitler arasındaki fikir ayrılıklarından, toplumsal kamplaşma ve bölünmeden oldukça fazla yararlanmaktadır. Bu durumlar hibrit savaş için doğal bir habitatın

²⁹SiberBülten/Yavuz Yener, "8. yılında Estonya Saldırılarına Çok Boyutlu Bir Bakış".

³⁰BBC, "Beş soruda: Ukrayna'da neler oluyor?", erişim: 8.6.2018, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140123_ukrayna_soru_cevap.

³¹BBC/Vitaly Shevchenko, "'Little green men' or 'Russian invaders'?", erişim: 8.6.2018, <http://www.bbc.com/news/world-europe-26532154>

oluşması anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra bilgi harbi gittikçe önem kazanmakta, konvansiyonel orduların yanı sıra vekâlet savaşı yoluyla gölge güçler de kullanılmaktadır.

Hibrit savaş özellikle Rusya tarafından Kırım, Doğu Ukrayna, Suriye gibi bölgelerde kullanılmış ve kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra bilişim alanında da yürütülen faaliyetler sonucunda manipülasyon veya yönlendirici enformasyon elde edilebilmesi mümkün olmaktadır. Özellikle Estonya'ya gerçekleştirilen siber müdahale veya Amerikan başkanlık seçimleri sırasındaki hack skandalları bilgi harbinin ve bilgi güvenliğinin önemini ortaya koyan olaylardır. Bu yolla hem kamuoyunu yönlendirmek hem dezenformasyon yayabilmek hem de manipülatif şekilde bilgiyi kullanabilmek mümkündür. Siber alana bağımlı ülkelerin hem devlet hem de kişisel bilgilerin güvenliği anlamında hem de ekonomik etkilere maruz kalmamak amacıyla siber güvenliği dikkatli bir şekilde ele almaları ve bu yatırım yapmaları gerektiği görülen bir durumdur.

Hibrit savaş önemli bir tehdit olarak günümüzde artık varlığını gösterir durumdadır. Buna önlem almak amacıyla yol haritalarının benimsenmesi, bilgi güvenliğinin sağlanması ve toplumsal fay hatlarının olumsuz etkilerinin azaltılması önem taşımaktadır. Hibrit savaşa karşı koyma stratejilerinin ve taktiksel mücadele şekillerinin belirlenmesi uluslararası aktörler için özellikle önem taşımaktadır. Ulus altı yapıların gittikçe önem kazanmaya başladığı günümüzde buna karşı tek başına mücadele etmek de olanaksız bir hal almaktadır. Bu yüzden kapsamlı ve katmanlı mücadele stratejilerinin geliştirilmesine gerek olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak günümüzde küreselleşmenin etkileri her geçen gün daha çok hissedilmektedir. Hissedilen etkiler direkt olarak mevcut uluslararası yapıyı etkilemekte ve dönüştürücü bir etkiye sebep olmaktadır. Bu şekilde de mevcut ulus devlet yapısı bundan oldukça etkilenmekle birlikte yeni güç mücadelesi alanlarının doğmasına da neden olmaktadır. Bu güç mücadelesinde stratejik ve taktiksel hamlelerin belirlenmesi ve sorun yaşamaya neden olabilecek sorunların çözülmesine gerek duyulduğu aşikârdır.

Kaynakça

- Bachmann, S.-D. (2015). Hybrid Wars: The 21st-Century's New Threats To Global Peace And Security. *Scientia Militaria*, 43(1), 77-98. Haziran 7, 2018 tarihinde alındı
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim . *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 61-82.
- Bauman, Z. (2014). *Küreselleşme*. İstanbul: Ayrıntı.
- BBC. (2014, Ocak 23). *Beş soruda: Ukrayna'da neler oluyor?* Haziran 8, 2018 tarihinde BBC:
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140123_ukrayna_soru_cevap adresinden alındı
- Bingöl, O. (2015, Kasım). Hibrid Savaş: Rusya ve Türkiye. *Merkez Strateji Enstitüsü*, 1-8. Haziran 8, 2018 tarihinde http://merkezstrateji.com/assets/media/151129-bn-05-hibrid-savas-rusya-s2_3.pdf adresinden alındı
- Birdişli, F. (2016). *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik* (2. b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Clausewitz, C. V. (2015). *Savaş Üzerine* (1 b.). (S. Koçak, Çev.) İstanbul: Doruk Yayınları.
- Ermış, U. (2015, Mayıs 6). *Hibrid Savaş ve Siber Uzay*. Şubat 8, 2017 tarihinde SiberBülten:
<https://siberbulten.com/makale-analiz/hibrid-savas-ve-siber-uzay/> adresinden alındı

- Giddens, A. (2001). Modernleşme Kuramı ve Eleştirisi. A. Giddens içinde, *Sosyoloji: Eleştirel Bir Giriş* (s. 130-139). Ankara: Phoenix.
- Giddens, A. (2012). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı.
- Hoffman, F. (2014, Temmuz 28). *On Not -So- New Warfare: Political Warfare Vs Hybrid Threats*. Haziran 7, 2018 tarihinde War on the Rocks: <https://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/> adresinden alındı
- Karabıçak, M. (2002). Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler. *SDÜ İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi*, 115-131.
- Kürkçü, D. D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*.
- Lind, W. (2004). Understanding Fourth-Generation War. *Military Review*, 12-16. Haziran 8, 2018 tarihinde <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/lind.pdf> adresinden alındı
- Ministry of Defence of the Russian Federation. (2012). *Valery Gerasimov*. Şubat 8, 2017 tarihinde <http://eng.mil.ru>:
http://eng.mil.ru/en/management/info.htm?id=11113936@SD_Employee adresinden alındı
- Nissen, T. E. (tarih yok). Social Media's Role in 'Hybrid Strategies'. *NATO Strategic Communications Centre Of Excellence*. doi:<https://www.stratcomcoe.org/social-medias-role-hybrid-strategies-author-thomas-elkjer-nissen>
- Özyurt, C. (2012). Küreselleşme Kuramları. C. Özyurt içinde, *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma* (s. 27-44). İstanbul: Açılım Kitap.
- Puyvelde, D. V. (2010, Eylül 10). Hybrid war – does it even exist? *Nato Review Magazine*. Haziran 7, 2018 tarihinde Nato.int: <https://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/> adresinden alındı
- Sarıbay, A. Y. (2014). Kültürel :Globalleşme veya Glokalizasyon. A. Y. Sarıbay içinde, *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji* (s. 178-180). Ankara: Sentez.
- Shevchenko, V. (2017, Mart 11). "Little green men" or "Russian invaders"? Haziran 8, 2018 tarihinde BBC: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26532154> adresinden alındı
- Stanford Felsefe Sözlüğü. (-). *War*. Haziran 6, 2018 tarihinde plato.stanford.edu: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2002/entries/war/> adresinden alındı
- TDK. (-). *Savaş*. Haziran 8, 2018 tarihinde Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelime=275149 adresinden alındı
- Thiele, R. D. (2016, Eylül). Hybrid Threats – And How To Conter Them. *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*(448), 3-4. Haziran 8, 2018 tarihinde http://www.ispsw.com/wp-content/uploads/2016/09/448_Thiele_Oslo.pdf adresinden alındı
- Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. (2006, Aralık 14). *Küreselleşmenin Boyutları Ve Etkileri*. Haziran 7, 2018 tarihinde TASAM: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etekleri adresinden alındı
- Yener, Y. (2015, Nisan 26). *8. yılında Estonya Saldırılarına çok boyutlu bir bakış*. Haziran 8, 2018 tarihinde siberbulten.com: <https://siberbulten.com/siber-saldirilar-2/8-yilinda-estonya-saldirilarina-cok-boyutlu-bir-bakis/> adresinden alındı

Ekolojik Hareketten Siyasi Popülizme

Alman Yeşil Parti Örneği

M. Akif Özer* Reha Bayansar**

ÖZ

Ekolojist partiler hem amaçları hem de örgütlenme biçimleri bakımından diğer siyasi partilerden ayrılırlar. Geleneksel siyasi parti tanımına uymayan bu partilerin, baskı grubu ve siyasi parti sınıflandırmasına giren yönleri de bulunmaktadır. Dünyada ilk yeşil parti 1972'de Yeni Zelanda'da kurulmuştur. Avrupa'da ise ilk yeşil parti Halk Partisi adıyla Birleşik Krallıkta 1973 yılında faaliyete geçmiştir. Bu parti 1987'de adını Yeşil Parti olarak değiştirmiştir.

Çalışmada bu kapsamda incelenen Alman Yeşil Parti ise 1980 yılında kurulmuştur. Parti dünyada ekolojik hareket içinde çok önemli yeri olmasına rağmen ülkede yapılan son seçimlerde bir türlü beklenen başarıyı elde edememiştir. Bu seçimde %9,4 oy oranına ulaşılmış ve 631 üyeli Almanya'da Federal Meclis'te 61 üyelik kazanılmıştır. Son yıllarda temel ekolojik ilkelerden ve yeşil politikadan ödün verilerek siyasi popülizme kayılması sonucu bir türlü hükümete giremeyerek ülke yönetiminde söz sahibi olamayan Parti'nin tüm yapısında, işleyişinde ve faaliyetlerinde politik bilgelikten uzaklaşıldığı ifade edilmektedir. Bu çalışmada Alman Yeşil Parti ayrıntılı incelenecek ve özellikle son yıllarda temel ekolojik ilkelerden ve yeşil politikadan kopup siyasi popülizme sürüklenmesi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, Yeşil Politika, Alman Yeşil Parti, Popülizm, Başarısızlık

GİRİŞ

Bilindiği gibi özellikle radikal ekolojik akımlar çerçevesinde şekillenen çevre hareketi, en geniş tanımı çerçevesinde 20. yüzyılın son bölümünde, kapitalist ve sosyalist ekonomik gelişmenin hakimiyetine karşı, içten muhalefeti yürüten tek politik hareket olarak gündeme gelmiş ve bu paralelde ilgi görmüştür.¹ Bu süreçte radikal ekolojik akımlar günümüzde ekolojik sorunları, ulusal sınırların ötesinde uluslararası hatta küresel işbirliğine zemin oluşturacak şekilde kamuoyu gündemine taşımayı başarmışlardır. Artık ekosistemin yok edilmesi sosyo-politik sınırların aşılması, her kademedeki yönetim organlarını toplumsal ve ekonomik sorumluluk taşıma konusunda yeni görevlerle karşı karşıya getirmektedir.² Siyasal liderler halâ eski klasik kuramların dar kalıplarını aşamamakta, devlet kuruluşlarının ve politik disiplinlerin tipik bir özelliği olan parçalı yaklaşım egemenliğini sürdürmektedir. Ancak bu tür yaklaşımın hiçbir soruna çözüm getiremeyeceği de görülmüştür. Ayrıca bu durum, sorunların yanlış biçimde ele alınmasına da

* Prof. Dr., Gazi Ün. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (ozer@gazi.edu.tr)

**Öğr. Gör., Doktora Öğrencisi, SBE, Siyaset Bil. ve Kamu Yön. A.B.D., Gazi Üni. (rbayansar@gmail.com)

¹ Bill Devall; "Ekoloji Politikası", Derin Ekoloji, Der. G. Tamkoç, Ege Yay., İzmir, 1994, s.18.

² Ralph Metzner; "Ekoloji Çağı", Derin Ekoloji, Der. Günseli Tamkoç, Ege Yay., İzmir, 1994, s.25.

neden olmaktadır.³ İşte bu çıkmazlar içinde radikal ekolojik akımların gündeme getirdiği yeşil düşünce, söz konusu bu sorunlara çözüm bulabilmek için ortaya çıkmıştır. Mevcut ekolojik sisteme ve değerlere eleştirilere ağırlık vererek, çevre korumacılığı değil, insanların içinde yaşadıkları doğal ve kentsel toplumsal çevrenin ve bu çevreyle ilişkilerin niteliğinin geliştirilmesini savunmuş ve özgürleştirici bir çerçeveyi sorgulayarak bütünlükçü bir eleştiri yapmaya başlamıştır.⁴

Bu çerçevede şekillenen yeşil eleştiri, 1970'li yıllarda kapitalist batı ülkelerinde yükselmeye başlamıştır. Bu eleştiri, kapitalist sanayi düzeninin doğayı kentsel ve toplumsal hayatı, dolayısıyla insan ilişkilerini bozan, yıpratıcı, yabancılaştıran etkilerine dönük tepkilerle birleşerek siyasallaşmaya yönelmiştir.⁵ Zamanla yeşil eleştiri, bu düşünceyi paylaşanların organize olması ile "Yeşiller" diye anılan gruplar tarafından savunulmaya başlanmıştır. Bir grubu nitelendiren yeşiller kavramı, öncelikle çevre kavramına göre, hem farklı anlamları hem de farklı işlevleri ortaya koymaktadır. Kavram, Alman Yeşillerinin 1983 yılında yapılan seçimlerde federal parlamento temsilci sokma başarısını elde etmesinden sonra moda olmaya başlamıştır. Bu çerçevede kurulan yeni partilere isim babalığı yaptığı gibi, önceden kurulmuş benzeri partilerin de ismini bu yönde değiştirmesine neden olmuştur.⁶

Bu çalışmada yukarıda belirtilen kapsamda Alman Yeşil Parti özelinde ekolojik harekette Yeşillerin durumu incelenecek ve son yıllarda yeşil ideolojiden siyasi popülizme olan yolculukları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. EKOLOJİK HAREKETİN PARTİLEŞMESİ VE YEŞİLLER

İlgili literatürde ekolojist partiler hem amaçları hem de örgütlenme biçimleri bakımından diğer siyasi partilerden ayrılırlar. Geleneksel siyasi parti tanımına uymayan bu partilerin, baskı grubu ve siyasi parti sınıflandırmasına giren yönleri de bulunmaktadır. Günümüzde kendilerini siyasi yelpazenin hiçbir tarafına yakıştırmayan ekolojistleri, seçmenlerinin ve kurucularının ideolojik yönelimleri ve politikalarını dikkate alarak solcu-özgürlükçü partiler olarak da nitelendirildikleri görülebilmektedir.⁷ Ekolojik hareketlerin örgütlenmesi sürecinde, ekolojik partiler, ekoloji biliminin gelişimine paralel bir şekilde, mevcut partilerin sorunlara çözüm bulamaması üzerine, benzer örgütlenme yollarını kullanarak kurulmuşlardır.

Bu süreç, genellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında doğup Vietnam Savaşı'nı da yaşayan gençlerin, mevcut değer sistemine başkaldırımları ile başlamıştır. Sisteme başkaldırış, Amerika'da, müzikle başlamış, üniversite işgallerinden sokak yürüyüşlerine uzanan eylem türleri ile Avrupa'ya

³ Fritjof Capra; "Sistem Açısından Dünyamız", Derin Ekoloji, Der. Günseli Tamkoç, Ege Yay., İzmir, 1994, s.38.

⁴ Tanıl Bora; "Reel Sosyalist Sistem Çözülürken Çevre Sorunları ve Çevreci Hareket", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, S.20, Haziran 1990, s.39.

⁵ Aynı Kaynak; s.39.

⁶ Esat Öz; "Dünya'da ve Türkiye'de Ekoloji Hareketi'nin Gelişimi: Çevre Koruma Derneklerinden Siyasi Partilere", Türkiye Günlüğü, S.3, Haziran 1989, s.28.

⁷ Burhan Aykaç - Esat Öz; "Fransa'da Ekoloji ve Siyaset: Ekolojik Partinin Doğuşu ve Gelişimi", AİD, C.21, S.4, Aralık 1983, s.115.

yayılmıştır. Bu yayılda yeşil hareketin gelişimini; Uzakdoğu felsefesi, savaş karşıtlığı, doğa sevgisi gibi unsurlarla gündeme gelen, “çiçek çocukları” olarak da bilinen hippileri önemli bir şekilde etkilemiştir.⁸ Hippilerin düşünceleri, siyasal yaşamda önemli bir değişime neden olmuş, bu alanda görülen değişim, 1980’lerde ABD’de yuppiliğe, Doğu Avrupa’da Perestroykaya, Batı Avrupa’da ise yeşil hareket ve kısmen de komünal yaşama dayanmıştır.⁹ Ardından sorunlarını parlamentolarda daha iyi çözebileceğini düşünen şiddet yanlısı bu gruplar, ılımlaşarak parlamentolara girmişler ve siyasal yaşamın birer parçası haline almışlardır.

1968 öğrenci hareketinin ardından, öğrenci kitlelerinin büyük ölçüde, ekolojik mücadeleye katılmaları, 1970’lerin başında dünya çapında bir enerji bunalımının yaşanması, mevcut siyasal partilerin ve iktidarların artan çevre sorunları karşısında başarılı olamamaları, başka bir ifade ile ekolojik dengenin bozulmasına göz yumulması bunun sonucunda da olumsuzluklarının gündelik hayatın bir parçası haline gelmesi, ekolojik hareketinin ve çevrecilerin geçmişe oranla daha fazla toplumsal destek kazanmasına yol açmıştır.¹⁰ Zamanla bu durum, parlamentolardaki durumlarını da güçlendirmelerine neden olmuş ve yeşil hareket bazı ülkelerde, çok önemli bir güç olarak hükümetlerin kuruluşunu bile etkileyebilecek bir konuma ulaşmıştır.

Esasında bu şekilde partileşen yeşil hareket oy ve parlamentoda temsil oranı olarak, geleneksel partilere göre oldukça güçsüz bir konumda olsalar da, kamuoyunun ilgisini eski siyaset konularından yeni siyaset konularına çekmeleri ve var olan sistemin sorgulanmasını gündeme getirmeleri açısından siyasal alanda oldukça önemli bir rol oynamaya başlamışlardır.¹¹ Tarihsel süreçleri ise oldukça yenidir. Dünyada ilk yeşil parti 1972’de Yeni Zelanda’da kurulmuştur. Avrupa’da ise ilk yeşil parti Halk Partisi (daha sonra Ekoloji Partisi) adıyla Birleşik Krallıkta 1973 yılında faaliyete geçmiştir. Bu parti 1987’de adını Yeşil Parti olarak değiştirmiştir. 1989’daki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde İngiltere’deki oyların %15’ini kazanmasına rağmen İngiliz seçim sistemi sebebiyle Avrupa Parlamentosu’na temsilci gönderememiştir. Belçika’daki 1981 seçimlerinde %5 oy alarak Avam Kamarası’nda 4, Senatoda 5 sandalye kazanması, bir yeşil partinin ilk önemli başarısıdır. Almanya’da ise 1980 yılında kurulan Yeşil Parti 1980–1982 arasında altı eyalet parlamentosunda temsil edilmiş ve 1983 genel seçimlerinde de %5,6 oy alarak Meclis’te 27 sandalyeye sahip olmuştur.¹² Parti’nin siyasetteki başarısı, temel ideolojisinden kopmadan yapacaklarıyla şekillenmiş ve iniş ve çıkışlarıyla günümüze kadar gelmiştir.

---

⁸ Melda Cinman Şimşek; Yeşiller, Der Yay., İstanbul, 1993, s.19.

⁹ Aynı Kaynak; s.18.

¹⁰ Esat Öz; a.g.e., s.28.

¹¹ Aylin Özman; “Yeşiller Partisi ve ÖDP Üzerine”, Birikim, S.110, Haziran 1998, s. 4–5.

¹² Ramazan Kaya; Bir Ekoloji Hareketi Olarak Yeşiller ve Türkiye’de Yeşiller Partisi, Yeşil Düşünce Broşür Dizisi-2, A4 Ofset, Ankara 2011, s.3.

2. YEŞİLLERİN TEMEL İDEOLOJİSİ

Genel olarak Yeşillerin temel düşünceleri, toplumun yerelleştirilmesi ve tabana dayalı bir demokrasiyle yönetilmesi esası üzerinedir. Yeşil toplumda sosyal sorumluluğa ve karşılıklı yardımlaşmaya özen gösterilir ve şiddete karşı çıkılır. Bu toplumda doğaya saygı ve yaşamın kutsallığı önemlidir. İnsanların kendilerine güvenleri yüksektir ve sade bir yaşam sürerler.¹³

Yeşil hareketin ana teması, emek-sermaye çelişkisinin yerine geçen, her şeyin üzerinde odaklaştığı ana sorunlar değil, kapitalizmin çelişkilerini görmek ve bunların üzerinde yoğunlaşmaktır. İnsanlar yeşil hareket ile bu düşünce etrafında bütüncül bir eleştiri geliştirmeye çalışırlar. Ekolojiyi de sadece kirlilik sorunu olarak değil, insan-toplum ilişkilerini her alanda sorgulama aracı¹⁴ olarak görürler. Harekette amaç, parlamenter demokrasi yoluyla iktidara gelip program uygulamak değil, “yurttaş inisiyatiflerine dayalı” yeni bir siyasi anlayışın geliştirilmesini sağlamaktır. Sivil toplum içinde ve devlet denetimi dışında yeni bir ilişkiler ağı kurup, parlamentoya da bunu ortaya koyma işlevini verme düşüncesindedirler.¹⁵

Yeşillere, sol akımların bakış açıları da çok farklıdır. Sol akımlar yeşil hareketi, burjuvazinin kitleleri ayartmak için yeni bir araç olarak değerlendirmektedirler. Yeşiller bu yönleri ile batıda kapitalizmin, doğuda komünizmin “asi çocukları” olarak nitelendirilmiş¹⁶ ve bu şekilde değerlendirilmişlerdir. Yeşil hareketle ilgili olarak neo-faşist düşünce ile bağlantı kuranlar ve otoriter-muhafazakâr düşüncelerin Yeşiller içinde bulunduğunu da iddia edenler vardır. Bu kesimler, Alman Yeşillerinin “ormanlar” değil, “Alman Ormanları” üzerindeki tahribatın geçerli olduğunu iddia etmektedirler. Yeşillerin disiplin ve program karşıtı eğilimleri, bu şekilde içlerinde farklı düşüncelere ve bakış açılarına sahip unsurların da yer almasına neden olmaktadır.¹⁷

Yeşil hareketin manevi değerlerinde, kültürün üç özelliği olarak kabul edilen; hümanizmanın, modernliğin ve babaerkil toplumun yansımaları bulunmaktadır. Yeşil politika hümanizmanın insanı en üstün tutan yönünü eleştirmektedir. İnsanların dünya yüzündeki yaşamın en üstünü olduğunu ve kontrolün kendisinde olduğunu savunması aşırı bir kendini beğenmişliktir, çünkü uzun süreçte her şeyi kontrol eden doğadır.¹⁸ Bunun yanında yeşil hareket modernlik denilen değerler sistemini de eleştirmektedir. Modernizm insanı da içeren tüm doğal sistemin denetimi üzerine kurulmuştur. Bundan dolayı da geleneksel değerlere karşı bir isyan olarak değerlendirilmektedir. Modernlik taraftarları bireysel özgürlük savunucusu olarak insanları birbirine yaklaştıran geleneksel toplumun kurumlarını önemsemezler. Yeşil hareket ayrıca babaerkil değerlere de karşı çıkar. Babaerkil değerler, dar anlamda erkeklerin kadınları sömürmeleri anlamına gelirken, geniş anlamda feminist ortamlarda sadece kadınlara yapılan

¹³ Arne Naes; “Derin Ekolojinin Temelleri”, Derin Ekoloji, Der. Günseli Tamkoç, Ege Yay., İzmir, 1994, s.12.

¹⁴ Rudolf Bahro; Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Ne İçin Sanayi? (Çev. Tanıl Bora), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1989, s.47.

¹⁵ Melda Cinman Şimşek; a.g.e., s.20.

¹⁶ Aynı Kaynak; s.22.

¹⁷ Aynı Kaynak; s.23.

¹⁸ Charlene Spretnak; “Yeşil Politikanın Vaatleri”, Derin Ekoloji, Der. Günseli Tamkoç, Ege Yay., İzmir, 1994, s.86.

haksızlıklar değil, doğadan kopma, ona egemen olma, hiyerarşik bir yapıyı destekleme, rekabet, her şeyde egemenlik ve alt etme duygusunu taşıma ve genel bir güvensizlik ifade etmektedir.¹⁹

Zamanla bu fikirler yeşil hareket içinde benzer amaçlara farklı yollardan gitmeyi amaç edinmiş, tali hareketlerin doğmasına yol açmıştır. Bu farklı hareketler içinde, en kalıcı ve toplumdaki ilgi gören hareket, Yeşiller olarak adlandırılan gruplarca gerçekleştirilmiştir. Bu gruplar özellikle partileşme sürecinin ve seçimlerde elde edilen başarının ardından diğerlerine göre daha siyasal bir içerik kazanmış, giderek kitleleşen ekolojistlerinin politik arenadaki konumlarını sembolize eden ortak bir hareket haline gelmiştir. Buna ek olarak, yine büyük ölçüde Alman Yeşilleri'nin etkisiyle diğerlerine göre daha geniş anlamlar taşımışlardır. Ekolojik denge, çevre sorunları, silahsızlanma gibi konuları kapsayan ve bunlar karşısında yeni tavır, anlayış ortaya koyan bir içeriğe sahip olarak,²⁰ siyasal platformlarda yerlerini almaya başlamışlardır.

3. ALMAN YEŞİL PARTİ

Yeşil Hareketin siyasallaşma sürecinde dünya genelinde en önemli gelişmeler Almanya'da görülmüştür. Özellikle 2. Dünya Savaşının sona ermesinden sonra 1970'lerde hız kazanan ve günümüzde de özellikle Alman Parlamentosunda temsil edilen önemli bir parti olan Alman Yeşil Partisi'nin faaliyetleri ile şekillenen Yeşil Hareket, bu ülkede tüm dünyaya örnek olabilecek gelişim süreci geçirmiştir. Şimdi bu sürece daha ayrıntılı bakalım.

3.1. Tarihsel Gelişim

Yeşil Hareket'in siyasallaşma ve dolayısıyla da partileşme sürecinde en önemli örnek Batı Almanya'da görülmüştür. Almanya özelinde ve Avrupa genelinde ekolojik hareketin partileşmesinde, çevrecilerin hızlı ekonomik büyümeye ve onun bir sonucu olan çevre sorunlarına karşı yapılan protestolarda ön planda yer almaları rol oynamıştır. Ancak genel olarak hareketin siyasallaşması 1960'ların öğrenci hareketleri, 1970'lerin çevre hareketleri ve 1980'lerin barış hareketleri²¹ ile olmuştur. Özellikle Almanya'da kitle partilerin çevre sorunları karşısındaki ilgisizliği, "Yeşil" veya "Ekoloji" partilerinin kuruluşunda önemli ölçüde etkili olmuştur. Bunun yanında Almanya'da 1968 öğrenci hareketinin etkisi ve nükleer sorunların öneminin artması, bu hareketlerin güçlenmesine neden olmuştur.²²

Almanya'nın siyasal tarihinde 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ekolojik parti, ülkenin geçirdiği hareketli tarihi gelişmelerdeki iniş ve çıkışların da bir sonucu olarak gündeme gelmiştir. Bu alanda İngiltere'de görülen uyumlu ve istikrarlı gelişme Almanya'da görülmemiştir. Almanya, örneğin Fransa'da olduğu gibi, birleşmiş ve merkezleşmiş bir yönetim örgütünün

---

¹⁹ Aynı Kaynak; s.88.

²⁰ Esat Öz; a.g.e., s.28.

²¹ David P. Conradt; "Green Party of Germany", <https://www.britannica.com/topic/Green-Party-of-Germany> (10.01.2018), s.1.

²² Burhan Aykaç - Esat Öz; a.g.e., s.115.

üstünlüklerinden veya kişi hürriyetleri konusunda uzun bir uygulamadan yararlanmış da değildir.²³ Siyasal partilerin gelişimi de bu özellikten doğrudan etkilenmiştir.

Almanya'da kurulan partilerin işleyişini iyi anlayabilmek için 1871 tarihli Alman Krallığına kadar gitmek gerekmektedir. Bu dönemde ilk nüveleri görülen partiler, Sol-merkez ve sağ olarak üç blokta gruplanmıştır. Özellikle Weimar Cumhuriyeti döneminde komünistler, sosyal demokratlar (liberal demokrat programlarıyla) solda yer almışlardır. Katolik Merkez Partisi Bavyera Halk Partisi ile birlikte merkezde yer almıştır. Sanayiciler, sağduyulu Alman milliyetçileri ve tepkili Alman sosyalistleri ise, politikanın sağ kanadında bulunmuşlardır.²⁴ Bu temel siyasal yelpaze, kısmi değişikliklere uğrasa da, uzun yıllar genel yapısını koruyarak sürmüştür.

Alman Anayasasına göre siyasi partiler, milletin siyasi iradesinin belirtilmesine katılan kuruluşlar olarak görülmektedir. Kurulmaları tamamen serbestlik ilkesine dayanır. İç düzenleri demokratik esaslara uygun olmak zorundadır. Maddi gelirlerinin kaynağı hakkında açıkça hesap vermeleri gerekmektedir.²⁵ Politika ile ilgili temel kurallar arasında demokrat kurallara göre hareket etme, mali imkânlarının kaynağını açıklama gibi hususlar, her zaman ön planda yer almıştır. Ayrıca ülkede demokratik düzenin ve Federal Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürecek her türlü faaliyet yasaklanmıştır.²⁶ Amaçlarına veya taraftarlarının davranışına göre hür demokratik temel düzeninin sınırlamak, ortadan kaldırmak veya Alman Cumhuriyetinin varlığını tehlikeli bir duruma sokmayı hedef edinen siyasi partiler anayasaya aykırı sayılırlar²⁷ ve siyasal arenada faaliyette bulunmalarına izin verilmez.

Almanya'da Yeşil Parti, bu anayasal düzen içinde yer almak için uzun mücadeleler vermiştir. Oldukça yoğun çabaların harcandığı, direnişlerin yapıldığı protesto hareketleri, zamanla organize hareketler haline dönüşmüş, uzun bir süreçten geçilerek önemli bir siyasal parti haline gelmiştir. Yeşil Parti'nin bugünkü halini almasında, çok önemli payı olan yeşil protesto hareketleri ilk olarak, 1968 yılında, sol kanatta yer alan öğrenciler tarafından başlatılmıştır. İnsan bilimciler, bu dönemde özellikle Alman üniversitelerindeki protestoculara tepki gösteriyorlardı. Bu durumları kısmi karşı çıkışlara yol açtı. Çünkü nasyonel sosyalist düşünceleri ve kendi otoriteryen eğilimleri ile protestocuların görüşleri bağdaşmıyordu.²⁸ Bu şekilde güç kazanmaya başlayan Yeşil Hareket'e; yaşanan hızlı ekonomik gelişme ve sanayileşme nedeniyle çevre sorunlarının artması, milliyetçiliğe ve militarizme karşı tavır takınılması, nispi temsil sistemi²⁹ gibi uygulamalar önemli ivmeler kazandırmıştır.

²³ Nermin Abadan; Federal Batı Almanya'nın Siyasi Partileri, TODAİE Yay., Ankara, 1962, s.6.

²⁴ Elmer Plischke; Contemporary Governments of Germany, Houghton Mifflin Co., Boston, USA, 1969, s.139.

²⁵ Nermin Abadan; a.g.e., s.12.

²⁶ Elmer Plischke; a.g.e., s.140.

²⁷ Nermin Abadan; a.g.e., s.12.

²⁸ Anna Bramwell; Ecology in the 20 th Century, Yale University Press, USA, 1989, s.219.

²⁹ Ruşen Keleş; "Çevre ve Siyaset", İnsan, Çevre, Toplum, Ed. R. Keleş, İmge, Ankara, 1992, s.161.

Almanya'da ekolojik sorunlarla ilgili siyasal hareketler, 1960'larda başlamasına rağmen, diğer Avrupa ülkelerine oranla daha çabuk gelişmiştir.³⁰ 2. Dünya savaşı sonrasında, savaşa karşı protesto hareketleri, barış ve silahsızlanma hareketleri, öğrenci hareketleri, vatandaş inisiyatifleri ve alternatif hareketin gelişmesi gibi gelişmeler, Almanya'da çevre sorunlarının siyasallaşması sürecini hızlandırmıştır.³¹ Bu yönüyle Alman Yeşil Hareketi, Amerika ve Avustralya'daki yeşil harekete kökenleri ve ideolojileri açısından çok benzemektedir. Hareket 1970'lerde çiftçilerin, çevrecilerin, komünistlerin, yeni sol akımların, sol liberallerin (Marksizm'in geleneksel ideolojik formülasyonlarını benimsemeyenler) koalisyonları ile özellikle nükleer denemelere karşı protestolarla başlamıştır. Bu durum ilk kez 150 hanelik Wyle isimli Güney Almanya'nın bir köyünde görülmüş ve buradan Baden Württemberg eyaletine yayılmıştır.³² Ardından, ilk organize protesto hareketleri, Rhine Vadisi'nin sanayileşmesi ve bunun sonucunda aşırı kirlenme görülmesi sonucu gerçekleşmiştir. Yöre balıkçıları ve doğayı sevenler çok uzun süre protestolarda bulunmuşlar ve bunun sonucunda yerel ve yöresel de olsa, çevre bilinci oluşmaya başlamıştır.³³ Zamanla çevre duyarlılığının gelişmesine öncülük eden organize protesto gösterileri yapılmış, nükleer enerji karşıtlığı etrafında birleşen gruplar güçlerini ispat etmeye çalışmışlardır. Ülkede nükleer enerji santrallerinin önemli çevre sorunları yaratacağı inancında olan bazı gruplar, daha 1970'lerde santrallerin yapımına karşı direnmeye başlamışlar³⁴ bu durum özellikle Çernobil'de yaşanan nükleer kazadan sonra şiddetini artırarak devam etmiştir. Çevreye olan duyarlılık, sadece nükleer santrallere karşı gösterilen tepkilerle sınırlı kalmamış, ülkenin farklı bölgelerinde çevreye zarar verecek nitelikteki projeler de gösterilere hedef olmuştur. Özellikle 1970'lerde başlayıp 1973'e kadar süren Nordhorn ve Frankfurt Havaalanları protestoları bu olaylardan en kapsamlı olanlarıdır.³⁵ Zamanla bu eylemler toplum tabanında da taraftar sayısını artırmaya başlamıştır.

Almanya'da görülen bu hareketler, 1978 yılında 38.000 kişi tarafından desteklenirken, 1980 yılına gelindiğinde 11.300'ü bölgesel, 130'u bölgeler üstü olmak üzere yaklaşık 5 milyon insanın desteklediği örgütler aracılığı ile sürdürülen³⁶ önemli bir ekolojik hareket halini almıştır. Alman Yeşil Hareketi'nin bu hali almasında ülkede çeşitli düzeyde çevresel kamuoyu oluşumunda etkili olan yurttaş inisiyatifinin varlığı çok etkili olmuştur. Yaklaşık 5 milyon insanın çalıştığı belirlendiği bu girişimlerin harekete katkısı çok büyük olmuştur.³⁷ Hareketin ilk örgütlenişinde, ön plana çıkan yurttaş girişimlerinin 1977 yılında 15.000 olan üye sayısı, kısa sürede artarak 300.000'ni bulmuştur.³⁸ Bu haliyle yurttaş girişimleri, yerel ve bölgesel sorunlarla ilgilenen, bu

³⁰ Kemal Görmez; Türkiye'de Çevre Politikaları, Gazi Büro, Ankara, 1991, s.66.

³¹ Şevket Özdemir; Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık, Palme Yay., Ankara, 1988, s.63.

³² Christopher Mones; Greenrage, Little Brown and Company, USA, 1990, s.29.

³³ Şevket Özdemir; a.g.e., s.64.

³⁴ Aynı Kaynak; s.64.

³⁵ Aynı Kaynak; s.69.

³⁶ Aynı Kaynak; s.71.

³⁷ Tanıl Bora; "Çevre-Demokrasi İlişkisi ve Almanya'da Bir Yurttaş Örgütlenmesi", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, S.77, Şubat-Mart 1985, s.70.

³⁸ Ruşen Keleş; a.g.m., s.159.

doğrultuda yetkili organları harekete geçiren ya da kendi çabalarıyla çözüm üretmeye çalışan, kısa süreli oluşturulmuş, gevşek yapılı örgütlerdi. Birçok konu ile ilgilenmişler ancak asıl başarılarını nükleer enerji santrallerinin engellenmesine yönelik eylemlerde sağlamışlardı. Bu mücadelelerinde küresel düşünen ve yerel hareket eden örgütler, gerçekleştirdikleri eylemlerde taban demokrasisini ve alternatif yaşam biçimlerini geliştirerek, mevcut demokrasi anlayışını eleştirmişlerdir.³⁹ Yeşil Hareket'in partileşmesine de önemli katkı sunmuştur.

Tüm bu girişimler, ülkede mevcut partilerin ekolojik sorunlara çözüm bulamamasının da etkisiyle, çevreci partilerin kurulmasını sağlamıştır. İlk çevreci parti listesi 1977 yılında Schleswing-Holstein bölgesinde görülmüş,⁴⁰ 1978 yılında yapılan yerel seçimlerde çevre korumacılar tarafından oluşan bu yeşil liste, oyların %3,9'unu alarak⁴¹ siyasete iyi bir başlangıç yapmıştır. Ardından hızla artan çevreci partiler, 1979 yılında Bremen Parlamentosu'nda temsil hakkını elde etmişlerdir.⁴² Bu başarılı başlangıç, hareketin taraftarlarını daha da hızlandırmış ve 1979 Avrupa Parlamentosu seçimleri öncesi, hareketin bir siyasal partiye dönüştürülmesine karar verilmiştir. Yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde alınan %3,2'lik oy, harekete federal bütçeden siyasal parti olarak yardım alma yolunu da açmıştır.⁴³

1979 yılında 500 delege ile siyasal bir örgüt olarak kurulan Alman yeşillerinin,⁴⁴ ulusal çapta siyasal parti halini almaları 1980 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarihte Alman Yeşil Parti, 1004 delegenin katıldığı Karlsruhe Kongresi ile resmen kurulmuştur. Ardından yapılan seçimlerde baraj geçilerek eyalet meclislerine üyelerini sokabilme hakkını elde eden Yeşil Parti, bu dönemde, işsizlik ve ekonomik gelişme gibi hususlarda Sosyal Demokrat Parti ile benzer görüşlerin temel politika olarak benimsendiği şeklinde eleştirilere maruz kalarak, önemli fikir ayrılıklarının yol açtığı tartışmalara sahne olmuştur. Özellikle ekolojik hareketin önemli isimlerinden Bahro Parti ile olan görüş ayrılıklarını açıkça ortaya koymaktan çekinmemiştir.⁴⁵ Bu durum parti bütünlüğünün kaybedilmesine neden olmuştur. Bu süreçte parti liderlerinden Petra Kelly'nin ismini gizli tutarak geri plana çekilmesi, Partiyi oldukça olumsuz etkilemiştir. Zira Kelly benzeri karizmatik liderlerin etki alanı oldukça fazlaydı.⁴⁶ Alman Yeşil Partisi, kendi iç bünyesinde görülen bu ve benzer huzursuzluklara rağmen, kurulduğu yıl yapılan eyalet seçimlerinde ilk kez %5,3 oy oranını yakalayarak, 6 milletvekili çıkarmıştır. Parti olarak bu durum ilk siyasal zafer olarak tescillenmiştir.⁴⁷ 1983 yılında yapılan seçimlerde Yeşiller, özellikle kentsel alanda iyi

---

³⁹ Tanıl Bora; Yeşiller ve Sosyalizm, İletişim Yay., İstanbul, 1988, s.24.

⁴⁰ Melda Cinman Şimşek; a.g.e., s.23.

⁴¹ Ruşen Keleş; a.g.m., s.159.

⁴² Melda Cinman Şimşek; a.g.e., s.23.

⁴³ Ruşen Keleş; a.g.m., s.160.

⁴⁴ Necmi Zeka; Batı Almanya'da Alternatif Hareket, Metis Yay., İstanbul, 1985, s.74.

⁴⁵ Ruşen Keleş; a.g.m., s.160.

⁴⁶ David Pepper; Eco-Socialism, Routledge, London, Great Britain, 1993, s.156.

⁴⁷ Necmi Zeka; a.g.e., s.73-74.

eğitilmişlerden ve gençlerden ilgi görerek yaklaşık 21 bölgede %8 civarında oy almışlardır.⁴⁸ Mücadeleleri artan bir hızla devam etmiş ve 1984 yılı Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ise %8.2 oy oranına ulaşmışlardır. 1987 milletvekilleri seçimlerinde ise oy oranları %8,3'e ulaşarak ülkenin üçüncü büyük partisi olma başarısını elde etmişlerdir.⁴⁹ Bu başarı, dünya genelinde yeşil partilerin güç kazanmasına önemli ivme kazandırmıştır.⁵⁰ Bu dönemde Alman Yeşil Parti içinde radikaller ve realistler arasında yaşanan fikir ayrılıkları oy oranının daha fazla olmasını engellemiştir. Bu iç etkenler dışında yeşil politikada görülen yeni boyutlar da Parti'nin yeniden yapılanması⁵¹ ve değişen şartlara kendini uydurması gerekliliğinin sinyalinin vermeye başlamıştır.

3.2. Parti İdeolojisi, Örgütlenmesi ve Programı

Alman Yeşil Parti'de son dönemde görünen değişim ve dönüşüme geçmeden parti ideolojisi, örgütlenmesi ve programı hakkında kısa bilgiler vermenin bu popülizme giden değişim ve dönüşümü anlamamızı daha kolaylaştıracaktır.

Gerek Almanya'da gerekse Avrupa'da kısa sürede kendisinden beklenmedik başarıları yakalayan Alman Yeşil Parti; modernizme karşı çıkarak çevrenin merkezi rolünün çevreci bir temelde kucaklayıcı bir sosyal muhalefet imkânına kavuşmuştur. Parti, tüm organları ve üyeleri ile bütüncül bir dünya sistemini, Batı'nın kültürünü, bilimini ve hayat tarzını eleştirmiştir.⁵²

Alman Yeşil Parti'nin kazandığı başarılar, ilkelerine, programına ve uygulamadaki başarısına dayanmaktadır. Partinin politikaları, ekolojik, toplumcu, tabandan demokrat ve şiddetten arındırılmış olma⁵³ özellikleri üzerine inşa edilmiştir. Parti yetkilileri, bu düşünceler doğrultusunda parti ilkelerini belirlemişlerdir. Buna göre; amaç, sosyal, barışçı, taban demokrasisine dayanan ve ekolojik bir siyaset⁵⁴ izleyen bir parti olmaktır.

Parti yetkililerinin resmi olarak dile getirdikleri bazı temel ilkeler bulunmaktadır. Partinin bütün işlevleri de bu ilkeler etrafında şekillenmektedir. Bunlardan birincisi, Alman yeşillerinin en önemli ilkesi olarak değerlendirilen, yaşamın ekolojik temelde yeniden düzenlenmesidir. Nasıl İşçi Partisi için sınıf savaşımı hayati önem taşıyorsa, Yeşil Parti için de ekoloji aynı öneme sahiptir.⁵⁵ Partinin temel ilkelerinden taban demokrasisine göre, karar alma sürecinin merkezi olmayan, herkese açık, doğrudan bir süreç olması gerekmektedir. Temsili demokrasinin ve çoğunluk sisteminin eleştirisi sayılabilecek bu ilke, yalnızca parti içi karar alma süreçleriyle sınırlı değildir. Partinin her milletvekili, yasama organında alınacak her karar öncesinde partisine danışmak ve parti görüşleri doğrultusunda tüm hareketlerine yön vermek zorundadır.⁵⁶

---

⁴⁸ William Chandler; "Party System Transformations in the Federal Republic of Germany", Parties and Party Systems in liberal Democracies, Ed. Steven B. Wolinetz, Routledge, Great Britain, 1988, s.77.

⁴⁹ Şevket Özdemir; a.g.e., s.71.

⁵⁰ Wolfgang Rudig; "Green Party Politics Around The World", Environment, Vol.33, Issue. 8, October, 1991, s.3.

⁵¹ William Chandler; a.g.e, s.76.

⁵² Deniz Gürsel; "Petra Kelly'nin Yazısı Üzerine", Türkiye Günlüğü, S.3, Haziran, 1989, s.63.

⁵³ Melda Cinman Şimşek; a.g.e., s.27.

⁵⁴ Necmi Zeka; a.g.e., s.81.

⁵⁵ Aynı Kaynak; s.75.

⁵⁶ Aynı Kaynak; s.85.

Alman Yeşil Parti'ye göre, barışın sağlanması ve korunması uzun sürece dayalı bir direniş gerektirdiğinden, barış hareketlerine katılmak bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. Ulusal ve uluslararası sorunlar karşısında barışçı çözümlerden yana oldukları için, askeri blokların hepsine tümünden karşı çıkmaktadırlar. Barışseverlik yaşamın her alanına uygulanması, savunulması gereken temel bir ilkedir. Bundan dolayı her türlü zor kullanımın önlenmesi, azınlıklara, güçsüzlere maddi, manevi baskı uygulanmasına son verilmesi gerekmektedir.⁵⁷

Alman Yeşil Parti, genel olarak yeşil hareketin düşüncelerini benimsemiş durumdadır. Bütün ekonomik faaliyetlerin, çevre sağlığına bağlı olduğuna inanmaktadırlar. Çünkü ekolojik sorunlar ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Örneğin Kuzey denizinde balık kalmaması, balığın fiyatının artmasına ve bunun ödemeler dengesine kadar birçok olumsuz etkilerinin olmasına sebep olmuştur. Ancak bu durumun nedeni de, ekolojik kurallara uyulmayarak aşırı balık tutulması ve denizin kirletilmesidir. Bundan dolayı Yeşil Parti, görüşlerinde ve programında ekonomi üzerinde yoğunlaşmıştır.⁵⁸

Alman Yeşilleri ana hatları ile eko sosyalist veya geleneksel sosyalist olarak bilinen Kırmızı Yeşiller (çevre sorunlarının ekonomik sistemin ve kapitalizmin bir sorunu olduğuna inanırlar, komünist parti ile özdeşleşmekten kaçınırlar)⁵⁹ radikal reformcu ve ağırlığı ekolojiye veren Yeşil Kırmızı Gerçekçiler; çıkış noktaları tamamıyla ekoloji olan Reformcular (Parlamento içinde mücadele etmekten yanadırlar ve şiddete başvurulmasına karşı çıkarlar) ve parlamenter demokrasiye karşı olan ve diğer siyasi partilerle işbirliği yapmaktan kaçınan Radikal Muhalifler olarak heterojen gruptan oluşmuşlardır.⁶⁰

Böyle heterojen yapıdan oluşan partinin kuruluş dönemi örgüt yapısında; yerel örgütler, ilçe örgütleri, il örgütleri, eyalet örgütleri; federal parti organlarında ise, federal genel kurul, federal komite, federal yönetim kurulu, federal hakem komisyonu ve yüksek hakem komisyonundan oluşmuştur. Bu yapı içinde yerel birimlerin Partiye bağımlılıkları artmakta, özerk bir yapı ve işleyişe sahip olmaları da, Partinin en önemli ilkesi olarak kabul edilen taban demokrasisine sahip olduklarını göstermektedir.⁶¹ Partinin geçirdiği dalgalı gelişmelerde, bu örgütlenme şekli kısmi değişikliklere uğrasa, temel yapı fazla bozulmamıştır.

Alman Yeşil Parti'nin programı, bireyler ve toplumlar için, maddi toplumsal ve kültürel ihtiyaçlara hizmet eden bir toplumsal ekonominin kurulmasını temel hedef olarak belirlemiştir. Kendilerini kapitalizm ve materyalist sosyalizm arasında üçüncü bir yol olarak görürler. Toprağın, doğal kaynakların, üretim araçlarının ve bankaların, devletin değil toplumun mülkiyetine bırakılmasını, devlet mülkiyetinin katılıma imkân vermediği için kaldırılması gerektiğini

---

⁵⁷ Aynı Kaynak; s.84.

⁵⁸ Iona Burchell; " Single Issue Politics And The Green Agenda", Contemporary Review, Vol. 269, Issue. 1571, December, 1996, s.2.

⁵⁹ Ruşen Keleş; a.g.m., s.162.

⁶⁰ Kemal Görmez; a.g.e., s. 68.

⁶¹ Melda Cinman Şimşek; a.g.e., s.28.

önermektedirler.⁶² Alman yeşilleri, esasında bu şekilde sanayi toplumu sürecini durdurmanın gerekliliğini belirtmektedirler. Bunu, belirli bir azınlığa ayrıcalık yaratmak için değil, toplumun her kesimi için yeni bir soluk yaratmak amacıyla gerçekleştirmek istediklerini söylemektedirler.⁶³

Yeşil Parti programında yabancıların ve marjinal cinsel grupların dışlanmasına da karşı çıkmış, barış politikası ve silahsızlanma, sağlıklı çevre, barışçı Birleşik Avrupa, özgür kadın, yeni sağlık, eğitim, kültür, bilim politikaları, farklı polis teşkilatı gibi unsurlar üzerinde durulmuştur.⁶⁴ Bunların yanında Yeşil Parti programında alternatif bir üçüncü dünya politikası geliştirilmeye çalışılmıştır. Haftalık çalışma sürelerinin kısaltılması, alternatif sendikacılık anlayışı gibi öneriler getirilmiştir. Sendikaların ekoloji ve barış hareketleri ile bağdaşmayacak derecede tutucu olduklarını, işçi sınıfının kapitalizmin yeniden üretimiyle çelişkiye düştüklerini belirtmişlerdir.⁶⁵ Bu düşünceleri toplumda mevcut sistemi eleştirenlerin desteğini almalarını sağlamıştır.

3.3. Ekolojik Hareketten Siyasi Popülizme

Alman Yeşil Parti ile ilgili son gelişmeler, son yıllarda yapılan seçimler etrafında şekillenmiştir. Yeşil hareket daha önce belirttiğimiz olumsuzluklara rağmen, son zamanlarda görülen nükleer denemelere ve enerji santralleri yapımına karşı tek başına mücadele vererek, eski günlerine dönüş sinyalleri vermiştir. Bu dönemde Parti mücadelesini öylesine yaygınlaştırmıştı ki, Batı Almanya Parlamentosu, bu tür faaliyetlere karşı anti-terör yasaları çıkarmak zorunda kalmıştı.⁶⁶ Bu durum Partinin tüm dünyada sesini duyurmasına neden oldu. Zamanla, Partide görülen gerilimler ve giderek etkilerini artıran heterojen gruplar, politikalar üzerinde de etkili olmaya başladılar. Bu durum parti politikalarını doğrudan etkilemiştir. Düşüncelerde birlik sağlanamaması, özellikle ekonomi politikalarının belirlenmesinde ortak hareket edilmesini imkânsız kılmıştır. Özellikle Parti içindeki yararcılar, radikal reformistler ve realistler genel bir konsensüse gitmekten kaçınmışlardır.⁶⁷ Konsensüse bir türlü imkân sağlamayan parti içi yapı, özellikle Sosyal Demokrat Parti ile ittifak yapılması hususunda ön plana çıkmıştır. Parti içindeki radikaller, yerleşik düzenin partisi olarak gördükleri SDP ile solda olduğu için beraber hareket etmenin, kendi çizgilerini bozacağını, bağımsızlıklarını ortadan kaldıracığını savunmuşlardır.⁶⁸ Ancak buna rağmen Partide ağırlığını hissettiren realistler, temel ilkeleri bir tarafa bırakarak Sosyal Demokratlarla koalisyona girmişler ve bu şekilde üstü örtülü olsa da sistemi kabul etmişlerdir. Bu durumun, Alman Yeşil Parti'yi sıradan bir parti olma sürecine soktuğu şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu şekilde bir defa daha "akıl ruha, mantığın umuda, gerçeğin hakikate galip geldiği" belirtilmiştir.⁶⁹

---

⁶² Ruşen Keleş; a.g.m., s.163.

⁶³ Stephen Rainbow; Green Politics, Oxford University Press, England, 1993, s.19.

⁶⁴ Melda Cinman Şimşek; a.g.e., s.27.

⁶⁵ Tanil Bora; Yeşiller ve Sosyalizm...a.g.e., s.335.

⁶⁶ Christopher Mones; a.g.e., s.17.

⁶⁷ Elim Papadakis; The Green Movement in West Germany, Croom Helm Ltd., Great Britain, 1984, s.178.

⁶⁸ Rudolf Bahro; a.g.e., s.50.

⁶⁹ Deniz Gürsel; a.g.m., s.64.

Peki, sonunda sistem partileri ile özdeşleşen bir zamanların radikal partisi, nasıl oldu da bu hale gelmiştir. Bu soruya en iyi cevap, ilk kurulduğunda asi gençlik etkinen, zamanla bu grubun olgunlaşmaları ve gerçekleri daha iyi sorgulayarak anlamaya başlamalarıdır. Almanya’da yeşiller hareketi, savaş sonrası yaşanan sorunlara çözüm bulunamaması nedeni ile özellikle üniversite gençliğince ve orta kuşak temsilcilerince yoğun destek görmüştür.⁷⁰ Destekleyen gruplar içinde, gençler her zaman ön planda olmuşlardır. Ayrıca erkeklerden, bekârlardan, Protestanlardan, kentsel yerleşim bölgelerinde yaşayanlardan, öğrencilerden, yüksek derecede öğrenim görmüş olanlardan, toplumsal ve ekonomik nitelikleri bakımından orta ve yüksek düzeydeki sınıflardan oy almışlardır. Yeşillerin siyasal desteğinin toplumsal tabanı bölgeden bölgeye ve bu grupların ülke genelinde değişen güçlerine göre değişmiştir.⁷¹ Dolayısıyla ortak noktaları daha çok genç olmak olan Alman yeşillerinin gençler arasındaki desteği genelde nüfusun tüm katmanlarından gelmiştir.⁷² Ancak zamanla Partinin toplum tabanında desteğini artırmasıyla gençlerin ve orta sınıfların etkinliği de artmaya başlamış ve bu doğrultuda Partinin politikalarında realistlerin görüşleri doğrultusunda yumuşamalar olmuştur.

Partinin kendi içindeki çekişmeler başarısını artırmayı frenlemiştir. Parti içinde realistlerin görüşleri doğrultusunda Hıristiyan Demokratlarla koalisyon yapılması, radikallerin gücünü önemli ölçüde zayıflatmıştır.⁷³ Bu durum Parti’nin popülizme kayış sürecinde önemli bir açılım olmuştur. Bu dönemde yapılan seçimlerde Bundestag’daki 48 koltuktan 8 tanesi ve toplam oyların %4,8’ini almaları ancak ülke barajını geçemedikleri için Ulusal Parlamentoda yer alamamaları⁷⁴ her ne kadar Doğu Almanya ile birleşme hususunda belirgin bir tavır takınılmaması ve özellikle Doğu Almanya’daki alternatif gruplarla birlikte hareket edilememesi etkili olsa da⁷⁵ Parti tabanında daha farklı açılımlara ihtiyaçları olduğu görüşünü güçlendirdi. Alman Yeşil Parti’de yaşanan bu çekişmeler ve istenen başarının bir türlü gelmemesi, ünlü ekolojist Bahro’nun bu Parti’den ayrılırken şu şikayette bulunmasına neden olmuştur: “Artık bu partinin ekolojik bir konumu kalmamıştır. Genel yaşamın korunmasına yönelik politikalar geri plana itilmiştir. Hayvanlarla ilgili olarak yapılan deneyleri değerlendiren bir parti yetkilisinin, insan yaşamının kurtulabilmesi için hayvanlara işkence yapılmasını hatta hayvan yaşamına rahatlıkla son verilmesini makul görebileceklerini belirtmesi, bu değişimlerin en iyi örneğidir. Bu cümle, insan varlığının, bitkilere, hayvanlara ve nihayet kendilerine yönelik imha sürecini çok iyi sergilemektedir”.⁷⁶ Bu durumu Alman Dışişleri Bakanı da olan Joschka Fischer “Artık ütopyalarla hareket etmiyoruz. Şartlara göre davranmak gerekiyor. Ekolojik kriz artık silahlanma yarışından, suç oranındaki artışlardan doğuyor. Bunlar benim için daha önemli. Diğerleri bizi derin düşünmekten uzaklaştırıyor başka bir

⁷⁰ Kemal Görmez; a.g.e., s.66.

⁷¹ Ruşen Keleş; a.g.m., s.161.

⁷² Elim Papadakis; a.g.e., s.184.

⁷³ Wolfgang Rudig; a.g.e., s.5.

⁷⁴ William E. Coleman; The German Greens and the New Politics, Praeger, USA, 1973, s.42.

⁷⁵ Kaya Özkaraçalar; “İşlevsel Bir Sentez Olarak Yeşiller”, Birikim, S.90, Ekim, 1996, s.81.

⁷⁶ William Chandler; a.g.e, s.71.

adım atmamıza neden oluyor ve Partimizin varlığı tehlikeye düşüyor, Partimizin varlığını sorgulamaya başlıyoruz”⁷⁷ şeklinde ifade ederek siyasi popülizm tehlikesini işaret etmiştir.

Ancak son yıllarda Alman Yeşil Parti yönetiminde eş başkanlık yapan Claudia Roth’un siyasetini parti ideolojisine uygun şekilde ekolojik sorunlar üzerinden değil de adete Türkiye düşmanlığı üzerinden yürütmeye çalışması, parti içerisindeki siyasi popülizm tehlikesini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Roth’un çok sayıda Türkün yaşadığı Almanya’da sürekli Türkiye’yi demokrasiden uzaklaşan, kadın-erkek eşitsizliğinin büyüdüğü⁷⁸ bir ülke olarak göstermeye çalışmasına, sürekli Türkiye’nin güneydoğu bölgesine ziyaretler yapıp bu bölgedeki marjinal kesimlerle görüşmesine ve Gezi olayları sırasında İstanbul’a gelerek demokrat yollarla seçilmiş hükümetin iktidardan uzaklaştırılması doğrultusunda tahrik edici konuşmalar yapmasına,⁷⁹ Parti tabanında anlam verilememekte ve özellikle de Parti’nin özünü oluşturan “Yeşil Politika” ile ters düştüğü yorumları yapılmaktadır. Bilindiği gibi siyasal çevreciliğin genellikle içinde buldukları toplumun değerlerinden kopuk siyaset yapmaları önemli bir güçsüzlük olarak görülmektedir. Hareket, içinde yaşadıkları toplumların temel değerleriyle barışmak zorundadır. Çevrecilik adına birtakım marjinal davranışlardan (radikal feminizm, önyargılı tepkicilik, yanlış toplumsal ilişkilerin desteklenmesi gibi) kendini soyutlayabilmelidir.⁸⁰ Almanya’da son yapılan seçimlerde sürekli zayıflayan Alman Yeşil Parti maalesef bu soyutlamayı gerçekleştirememiştir.

Keza Alman Yeşil Parti’nin diğer eş başkanı Türk kökenli Cem Özdemir de Roth’a benzer tutumlar sergilemektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve yönetime karşı sert duruşuyla dikkat çeken Özdemir her fırsatta Türkiye’deki yönetime dair ağır eleştirilerde bulunmaktadır. Alman devletinin Ermeni soykırımını tanımasında da aktif rol oynayan Özdemir’in bu tutumu, Yeşil Parti’nin Almanya’daki Türkiye kökenli seçmenler üzerinde etkinliğini azaltmaktadır.⁸¹ Son olarak Almanya’da yaşanan koalisyon krizinde kilit rol oynamak isteyen Partisi’nin süreci yönetmekte başarısız olmasını⁸² engelleyemeyen Özdemir, parti içinde kendisine olan desteğin azaldığını belirterek, başkanlık için aday olmayacağını açıkladı.⁸³ Son yapılan seçimlerden hedefledikleri oy oranını yakalayamayan Alman Yeşil Parti, seçim propagandasında Özdemir ve Roth üzerinden Türkiye düşmanlığı üzerine kurmuştu. Özdemir, seçim çalışmalarında iktidara geldiklerinde 3,5 milyon Türkün yaşadığı Almanya’dan Türkiye’ye seyahat uyarısı yapacaklarını, Türkiye’ye verilen Alman kredilerini durduracaklarını, Türkiye’nin AB’ye alınmaması için çalışacaklarını⁸⁴ belirterek, ekolojik hareket ilkelerinden ne düzeyde ayrılıp, siyasi popülizme kaydıklarını ortaya koymuştur.

⁷⁷ Stephen Rainbow; a.g.e, s.20.

⁷⁸ <https://odatv.com/alman-yesiller-partisi-es-baskani-claudia-roth-0808141200.html> (05.01.2018), s.1.

⁷⁹ <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/06/18/claudia-rothun-taksimde-isi-ne> (17.01.2018), s.1.

⁸⁰ İsmail Ceritli; “Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci”, Divan, Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, S.2, 1998, s.260-270.

⁸¹ <https://yesilgazete.org/blog/2017/09/16/almanya-yesiller-partisi-secimlerde-neler-vadediyor-dilara-catak/> (05.01.2018), s.1.

⁸² <http://tr.euronews.com/2017/11/24/almanya-nereye-gidiyor> (05.01.2018), s.1.

⁸³ <https://www.haberler.com/cem-ozdemir-yesiller-deki-destegini-kaybetti-10431015-haberi/> (25.01.2018), s.1.

⁸⁴ <http://www.dw.com/tr/%C3%B6zdemir-iktidara-gelirse-seyahat-uyar%C4%B1s%C4%B1-yapaca%C4%9F%C4%B1z/a-40550215>, (25.01.2018), s.1

Burada şöyle bir parantez açmak gerekiyor. Alman Yeşil Parti, tarihinde en güçlü dönemini 2000'li yılların başında Gerhard Schröder liderliğindeki SPD hükümetinde küçük koalisyon ortağı olması ve Joschka Fischer ile Dışişleri Bakanlığı ve beraberinde birkaç bakanlık alması ile yaşamıştır. En büyük seçim başarısı da 2009 seçimlerinde tarihinde ilk ve tek kez yüzde 10'un üzerinde oy alması olmuştur.⁸⁵ Bu dönemde başarılı olunmasında temel faktör daha önce bahsettiğimiz Bahro ve Fischer gibi siyasetçilerin Parti'nin kuruluş felsefesinden yani ekoloji ve yeşil politikadan ödün verilmemesine dönük görüşleri olmuştur.

SONUÇ

Çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz Alman Yeşil Parti, Avrupa'da çok sayıda olan yeşil partileri arasında en etkili olanı kabul edilmektedir. İlginçtir ki İngiliz basınında Alman Yeşilleri, İngiliz yeşillerinden daha fazla yer bulmaktadır.⁸⁶ Ünlü ekolojist Boockhin Alman Yeşillerine akılcılıkları ve radikal oluşları yönünde övgüler yağdırmıştır.⁸⁷ Bu durum, Alman Yeşillerinin geçmişten gelen tecrübelerinin de katkısı ile, ekoloji hareketine önemli mücadeleler yaparak katkıda bulduklarının göstergesidir. Oldukça ses getiren protesto eylemlerinin organize edilmesi ve eylemlerin yasama organları düzeyinde yanıt bulması, gerçekten Avrupa çapında güçlerinin önemli bir delilidir. Alman Yeşil Parti'nin Avrupa genelinde edindiği olumlu imaj ve güçlü konum, geçmiş yıllarda yapılan başarılı organizasyonların da bir sonucudur. Örneğin, Almanya'da 7.5 milyon nüfuslu Aşağı Saksonya eyaleti, sanayinin ekolojik bir şekilde yeniden yapılanmasını sağlayarak yeşil harekete önemli bir örnek sunmuştur. Aşağı Saksonya eyaletinde yaklaşık 150 Milyon dolar bütçeli bir fon oluşturularak, 6000 civarında, çevre eğitiminde, çevreye zarar vermeyen ürünler üretiminde, katı atıkların dönüşümünü sağlayan tesislerin kurulmasında, yenilenebilir teknolojilerinin üretilmesinde payı olan projeler hayata geçirilmiştir.⁸⁸ Hiçbir yerde yeşil hareketin cesaret bile edemediği önemli bir faaliyet olarak; 1983 yılında "Doğu ve Batı'daki Kitle Tahribatı Yapan Silahlara ve İlk Vurucu Hamle'ye Karşı Bir Savaş Suçluları Mahkemesi" toplamayı başarmışlardır. Bu mahkeme sırasında gayet açık bir şekilde halkın suçu, "cenneti cehenneme çeviren" siyasilere ve askeri liderlere yüklemelerinin gerekliliği ortaya konulmuştur.⁸⁹ Bu durum, ekolojik sorunlara dikkatlerin çekilmesi için, tüm dünyaya önemli bir mesaj olarak sunulmuştur. Bu şekilde yapılan ilginç, çarpıcı ve aynı zamanda dünya yeşil hareketine öncülük yapabilecek faaliyetler, Yeşil Partinin, ekoloji hareketinin uzantıları üzerine, lider konumda konuşlanmasını sağlamaktadır. Bundan dolayı güçlü bir barışçıl hareketin oluşumunun basit bir

⁸⁵ <http://www.dw.com/tr/almanyan%C4%B1n-siyasi-partileri/a-39185734> (25.01.2018), s.1.

⁸⁶ Rudolf Bahro; a.g.e., s.27.

⁸⁷ David Pepper; a.g.e., s.201.

⁸⁸ Kenny Ausebel; "Ecological New Deal in Germany", Earth Island Journal, Vol.13, Issue. 1, Winter, 1997, s.5-7.

⁸⁹ Petra Kelly; "Yeryüzünde Hayat", (Çev. D. Gürsel), Türkiye Günlüğü, S.3, Haziran, 1989, s.68.

sorundan çok daha fazla boyutta olduğu tüm dünya kamuoyuna gösterilmiştir. Ekoloji hareketi ile yeşillerin birbirine yaklaşımı bu barışçıl hareketle olmuştur.⁹⁰

Bu olumlu tabloya rağmen dünyada ekolojik hareket içinde çok önemli yeri olan Alman Yeşil Parti, son seçimlerde bir türlü beklenen başarıyı elde edememiştir. Son Almanya genel seçiminde %9,4 oy oranına ulaşılmış ve 631 üyeli Almanya'da Federal Meclis'te (Bundestag) 61 üyelik⁹¹ kazanılmıştır. Son yıllarda temel ekolojik ilkelerden ve yeşil politikadan ödün verilerek siyasi popülizme kayılması sonucu bir türlü hükümete giremeyerek ülke yönetiminde söz sahibi olamayan Parti'nin tüm yapısında, işleyişinde ve faaliyetlerinde politik bilgelikten uzaklaşıldığı ifade edilmektedir. Yani tüm faaliyetlerde sahip olunması gereken manevi unsura fazla ağırlık verilmemektedir. Oysa Yeşil Parti ideologlarının, davranışları değiştirmeden, düşünce biçimlerini yenilemeden politika ile çok fazla şeyin değiştirilemeyeceğini bilmeleri gerekiyor.⁹²

Esasında bugünün Almanya'sında Yeşil Parti, mevcut ideolojilerin etkisi altında bulunmayan Alman entelektüelleri arasında oldukça popüler durumdadır. Günümüzün dikkat çeken ancak geçmişte oldukça soğuk ve temkinli karşılanan ve sol içerikte kabul edilen değerleri; feminizm, anti nükleer faaliyetler, siyasal ve sosyal eşitlik düşünceleri hararetle savunulmaktadır. Artık Alman Yeşil Parti bu değerleri yumuşatarak sağ kulvarda ve herkes tarafından benimsenen politikalar üretebilen ve marjinallikten süratli bir şekilde uzaklaşan bir parti konumuna gelmek durumundadır.⁹³ Bugün ne Yeşil Parti 1980'lerde oldukları gibi aktif hareket edebilmekte ne de Alman siyasal sisteminde solda olan konumunu değiştirebilmektedir.⁹⁴ Bu süreçte klasik ekolojik kimliğe bürünerek, yeşil politikadan ödün vermeden kapitalizmin getirdiği klasik ve ekosisteme zarar veren genel politikaları ortadan kaldırmak amacına yönelik hareket etmek ve hızlı bir şekilde son yıllarda Roth ve Özdemir gibi parti liderlerinin sürüklediği siyasi popülizm sarmalından kurtulması gerekmektedir. Bunu sağladığında dünyanın ihtiyacı olan ekolojik harekette hedeflenen sonuçları almak için çözüm üretece gerçek Yeşil Parti'ye çok daha kolay ulaşılabilecektir.

KAYNAKÇA

Abadan, Nermin; Federal Batı Almanya'nın Siyasi Partileri, TODAİE Yay., Ankara, 1962, s.6.

Ausebel, Kenny; "Ecological New Deal in Germany", Earth Island Journal, Vol.13, Issue. 1, Winter, 1997, s.5-7.

Aykaç, Burhan - Esat Öz; "Fransa'da Ekoloji ve Siyaset: Ekolojik Partinin Doğuşu ve Gelişimi", AİD, C.21, S.4, Aralık 1983, s.115.

Bahro, Rudolf; Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Ne İçin Sanayi? (Çev. Tanıl Bora), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1989, s.47.

---

⁹⁰ Elim Papadakis; a.g.e., s.181.

⁹¹ <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41380859> (28.01.2018).

⁹² Jonathon Porritt; "Yeşil Ruh Yaşayacak", Derin Ekoloji, Der. Günseli Tamkoç, Ege Yay., İzmir, 1994, s.60. ; Jonathon Porritt; Yeşil Politika, (Çev. Alev Türker), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1989, s.43.

⁹³ Anna Bramwell; a.g.e, s.196.

⁹⁴ Thomas Scharf; The German Greens-Challenging the Consensus, Berg, USA, 1994, s.247.

Bora, Tanıl; "Çevre-Demokrasi İlişkisi ve Almanya'da Bir Yurttaş Örgütlenmesi", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, S.77, Şubat-Mart 1985, s.70.

Bora, Tanıl; Yeşiller ve Sosyalizm, İletişim Yay., İstanbul, 1988, s.24.

Bora, Tanıl; "Reel Sosyalist Sistem Çözülürken Çevre Sorunları ve Çevreci Hareket", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, S.20, Haziran 1990, s.39.

Bramwell, Anna; Ecology in the 20 th Century, Yale University Press, USA, 1989, s.219.

Burchell, Iona; "Single Issue Politics And The Green Agenda", Contemporary Review, Vol. 269, Issue. 1571, December, 1996, s.2.

Capra, Fritjof; "Sistem Açısından Dünyamız", Derin Ekoloji, Der. Günseli Tamkoç, Ege Yay., İzmir, 1994, s.38.

Ceritli, İsmail; "Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci", Divan, Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, S.2, 1998, s.260-270.

Chandler, William; "Party System Transformations in the Federal Republic of Germany", Parties and Party Systems in liberal Democracies, Ed. Steven B. Wolinetz, Routledge, Great Britain, 1988, s.77.

Coleman, William E.; The German Greens and the New Politics, Praeger, USA, 1973, s.42.

Conradt, David P.; "Green Party of Germany", <https://www.britannica.com/topic/Green-Party-of-Germany> (10.01.2018), s.1.

Devall, Bill; "Ekoloji Politikası", Derin Ekoloji, Der. G. Tamkoç, Ege Yay., İzmir, 1994, s.18.

Görmez, Kemal; Türkiye'de Çevre Politikaları, Gazi Büro, Ankara, 1991, s.66.

Gürsel, Deniz; "Petra Kelly'nin Yazısı Üzerine", Türkiye Günlüğü, S.3, Haziran, 1989, s.63.

<http://tr.euronews.com/2017/11/24/almanya-nereye-gidiyor> (05.01.2018), s.1.

<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41380859> (28.01.2018).

<http://www.dw.com/tr/%C3%B6zdemir-iktidara-gelirse-seyahat-uyar%C4%B1s%C4%B1-yapaca%C4%9F%C4%B1z/a-40550215>, (25.01.2018), s.1

<http://www.dw.com/tr/almanyan%C4%B1n-siyasi-partileri/a-39185734> (25.01.2018), s.1.

<https://odatv.com/alman-yesiller-partisi-es-baskani-claudia-roth-0808141200.html> (05.01.2018), s.1.

[https://www.haberler.com/cem-ozdemir-yesiller-deki-destegini-kaybetti-10431015-haberi/\(25.01.2018\)](https://www.haberler.com/cem-ozdemir-yesiller-deki-destegini-kaybetti-10431015-haberi/(25.01.2018)), s.1.

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/06/18/claudia-rothun-taksimde-isi-ne> (17.01.2018), s.1.

[https://yesilgazete.org/blog/2017/09/16/almanyada-yesiller-partisi-secimlerde-neler-vadediyor-dilara-catak/\(05.01.2018\)](https://yesilgazete.org/blog/2017/09/16/almanyada-yesiller-partisi-secimlerde-neler-vadediyor-dilara-catak/(05.01.2018)), s.1.

Kaya, Ramazan; Bir Ekoloji Hareketi Olarak Yeşiller ve Türkiye'de Yeşiller Partisi, Yeşil Düşünce Broşür Dizisi-2, A4 Ofset, Ankara 2011, s.3.

Keleş, Ruşen; "Çevre ve Siyaset", İnsan, Çevre, Toplum, Ed. R. Keleş, İmge, Ankara, 1992, s.161.

Kelly, Petra; "Yeryüzünde Hayat", (Çev. D. Gürsel), Türkiye Günlüğü, S.3, Haziran, 1989, s.68.

Metzner, Ralph; "Ekoloji Çağı", Derin Ekoloji, Der. Günseli Tamkoç, Ege Yay., İzmir, 1994, s.25.

Mones, Christopher; Greenrage, Little Brown and Company, USA, 1990, s.29.

Naes, Arne; "Derin Ekolojinin Temelleri", Derin Ekoloji, Der. Günseli Tamkoç, Ege Yay., İzmir, 1994, s.12.

Öz, Esat; "Dünya'da ve Türkiye'de Ekoloji Hareketi'nin Gelişimi: Çevre Koruma Derneklerinden Siyasi Partilere", Türkiye Günlüğü, S.3, Haziran 1989, s.28.

Özdemir, Şevket; Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık, Palme Yay., Ankara, 1988, s.63.

Özkaracalar, Kaya; "İşlevsel Bir Sentez Olarak Yeşiller", Birikim, S.90, Ekim, 1996, s.81.

Özman, Aylin; "Yeşiller Partisi ve ÖDP Üzerine", Birikim, S.110, Haziran 1998, s. 4.5.

Papadakis, Elim; The Green Movement in West Germany, Croom Helm Ltd., Great Britain, 1984, s.178.

Pepper, David; Eco-Socialism, Routledge, London, Great Britain, 1993, s.156.

Plischke, Elmer; Contemporary Governments of Germany, Houghton Mifflin Co., Boston, USA, 1969, s.139.

Porritt, Jonathon; "Yeşil Ruh Yaşayacak", Derin Ekoloji, Der. Günseli Tamkoç, Ege Yay., İzmir, 1994, s.60. ; Porritt Jonathon; Yeşil Politika, (Çev. Alev Türker), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1989, s.43.
Rainbow, Stephen; Green Politics, Oxford University Press, England, 1993, s.19.
Rudig, Wolfgang; "Green Party Politics Around The World", Environment, Vol.33, Issue. 8, October, 1991, s.3.
Scharf, Thomas; The German Greens-Challenging the Consensus, Berg, USA, 1994, s.247.
Spretnak, Charlene; "Yeşil Politikanın Vaatleri", Derin Ekoloji, Der. Günseli Tamkoç, Ege Yay., İzmir, 1994, s.86.
Şimşek, Melda Cinman; Yeşiller, Der Yay., İstanbul, 1993, s.19.
Zeka,Necmi; Batı Almanya'da Alternatif Hareket, Metis Yay., İstanbul, 1985, s.74.

Tehdit, Sistem ve İttifak: 21. Yüzyıl Küreselleşme Dinamiklerinde Türk-Amerikan İlişkileri

Bariş Çağlar¹

Giriş

20. Yüzyılın alışlagelinen güvenlik ve dış politika dinamiklerinin kısmen değişen seyri günümüz ilişkilerini şekillendirmektedir. Eski dinamiklerin hiçbir coğrafi bölgede tamamen silinmemesine rağmen, bu değişimlerin yoğunlaştığı alan Ortadoğu olmaktadır. NATO müttefiği olan iki ülke olmasına karşın, Türkiye ve Amerika'nın çıkarları Ortadoğu'da çatışmaktadır. Hem ikili ilişkiler hem de ikili ilişkilerle yakından ilişkili olan NATO müttefiklikleri devam etse de, iki ülke arasındaki sürtüşme, NATO İttifak'ının stratejik amaç ve anlamının sadece Türkiye'de değil, Amerika'da da zaman zaman sorgulanmasına kadar varmıştır. Son dönemdeki bu gelişmeleri ve ilişkilerin gidişatını kavramak için makalede öncelikle tarihsel arka plana değinilmektedir. Süreç akışında Türk-Amerikan ilişkilerinin hem Uluslararası Sistem hem de devlet-analiz-seviyelerinden ayrı ayrı incelenmesi analitik bulmacanın net olmayan parçalarını ortaya çıkaracaktır.

Türkiye özelinde, özellikle 15 Temmuz darbe teşebbüsü sonrası politikalar dikkat çekicidir. Devlet analiz seviyesinden yapılan bir kıymetlendirmeye, Türkiye'nin kendi söylem ve davranışlarıyla bağımsız ve orta büyüklükte bir bölgesel oyuncu olarak kendini Ortadoğu'da dayattığı gözlemlenmektedir. Askeri operasyonlarla da bu yönde kararlılığını gösteren Türkiye'nin başat devletlerin de dahil olduğu Ortadoğu'da gözardı edilemeyecek bir oyuncu olduğu açıktır. Türkiye, terörizmin-sistem-dönüştürücü-rolünü doğru okumuştur. Uluslararası kurumlar ile bağlantısını kesmeksizin, aralarında 'hayır' demek kabiliyetinin de bulunduğu büyük güç emarelerini göstermeye başlamıştır. Terörizmin günümüzdeki dönüştürücü rolü devletlerin terörizme verdiği tepkiler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu noktada da, devletlerin hem bireysel veya tekil olarak hem de kollektif yapılar vesilesiyle toplu şekilde terörizmle mücadelelerindeki akıl oyunlarına odaklanılmalıdır. Birçok devletin terörizmle savaş söylemine vekalet savaşları/proxy wars ve askeri müdahaleler eşlik etmektedir. Tarih ve coğrafya, jeopolitiğin taşınmaz unsurlarıdır ve bir ülkenin tüm kurumlarıyla politika-yapıcı dirayeti ve stratejik manevra kabiliyeti bu taşınmazların enerjisine nasıl yön vereceğini belirleyecektir. Clausewitz'in vurguladığı üzere 'savaşların belirsizliği' veya yarattığı sis (fog of war) daimdir; mesele, bu belirsizliği ya da sisi azaltmaktır.

Dolayısıyla, öncelikle sahada yaşanan pratiğe bağlı olarak zamanla farklılaşan temel jeopolitik tanımları sunarak başlanmaktadır. Ardından, Türk-Amerikan ilişkilerini belirleyen dönüm noktası olayların çizdiği tarihsel bağlam özetlenmiştir. Son olarak, küreselleşme dinamiklerine odaklanılmaktadır.

Kullanılan Perspektif ve İkili İlişkilerin İlgili Tanımı

Türk-Amerikan ilişkilerine değişik pencerelerden bakılabilir: Sosyoloji, tarihsel-

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, MEF Üniversitesi, Maslak, İstanbul.

sosyoloji, ekonomi-politik, antropolojik, hukuksal açıdan, siyaset kuramları ve/veya belli bir ideolojik pencereden veya sadece ekonomi-tarihi veya savaş-tarihi disiplinleri ve bakış açılarından bakılabilir. Bu çalışma jeopolitik perspektiften yaklaşmanın elzem olduğunu savlamaktadır, çünkü yukarıdaki bazı alanlardan beslense de yukarıdaki alanların çoğundan farklı bir yaklaşımdır.

Jeopolitik perspektiften baktığımızda, Türk-Amerikan ilişkileri nasıl tanımlanabilir? Türk-Amerikan ilişkilerini bir cümleyle şöyle tanımlayabiliriz: Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ilişkisi bir öncüphe ülkesiyle bir başat devletin ilişkisidir. Çoğu zaman bölgesel ve küresel devletler olarak ayrılıyorlarsa da, bu tanımdan ziyade öncüphe ve başat kavramları günümüz gerçekliğini daha iyi karşılamaktadır. Bu tanımlar, yalnızca geleneksel askeri ve ekonomik güç unsurlarını değil, aynı zamanda küreselleşmenin getirdiği dinamikleri de gözönünde bulundurmaktadır. Başat ve öncüphe kavramları, Amerika'nın güçlü olduğunu ancak uluslararası ilişkileri tek başına tamamen yönetemediği ve Türkiye gibi ülkelerin de bu dalganın bazı boyutlarında hayli başarılı olduğunu ve kilit konumda olduğuna işaret etmektedir.

Küreselleşme, Öncüphe ve Başat

Türkiye Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'ni güneyden çeviren ve muhtemel bir Varşova-NATO ülkeleri savaşı sırasında diğer bir cephe olarak Sovyet gücünü bölerek hem Sovyetleri zayıflatan ve bu suretle Avrupa'nın savunmasına destek olan NATO'nun Güney Kanat ülkesiydi. Containment veya Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının önemli bir uygulayıcı ülkesiydi. Günümüzdeyse, bu bahsedilen konumdan, diğer bir deyişle stratejik anlamda bir çevre/periphery ülkesi olmaktan çıkmış ve Soğuk Savaş sonrasında yükselen küreselleşme dinamikleriyle bir 'Ön-cephe Ülkesi' haline gelmiştir. Bu ilişki bugün, küreselleşme dinamiklerinin etkisi altında bir Öncüphe ülkesi (frontline state) haline gelmiş Türkiye'nin, diğer devletlerle arasındaki güç difransiyelini koruyamayan başat devlet olan Amerika ile olan ilişkisidir. Yine güçlü ama geçmişe kıyasla daha az güçlü bir ABD'ye şahit olmaktadır Türkiye. Azalan gücüne eş zamanlı olarak (ama aralarındaki ilişki tartışmalı kalmakla beraber) uluslararası anlaşma ve yükümlülüklerini yerine getirmekte ayak sürüyen ve uluslararası hukuka giderek daha az riayet etmekte olan bir ABD. Bahsi geçen 'görece daha az güçlü olmak' durumunun yalın anlatımını veya güç değişimini şöyle vermek mümkün: 10 üstünden daha önce 10 olan bir devletin şimdi 8 olması; 10 üstünden 2 olanınsa şimdi 5 olmasıdır. Bu rakamlar önemli değildir; grileri anlatmak adına bir örnektir bu sadece ve güç kavramının göreceliliğini anlatmaktadır.

Öncüphe devlet kavramıysa, günümüzde sadece karasal veya coğrafi konularda vuku bulmamaktadır. Sadece tek bir konu başlığında önemli role haiz değildir. Sadece coğrafi ve askeri güvenlik odaklı da değildir. Tüm bunlar yine çok önemlidir, ancak aynı zamanda küreselleşme dinamikleri altındaki günümüz dünyasında ekonomiden terörizme, enerjiden göç ve su sorunlarına, büyük güç ittifaklaşmalarına müdahil olmaktan, küresel bilinç yayılımının etkileri ve aidiyetlerin sorgulanmasına ve uluslararası işbirliği ve diplomasiyle sorunların çatışmasız çözümüne değin birçok konuda devletler aktif olmak durumundadır. Bu konularda aktif ve başarılı bir performans, küreselleşmenin dalgası üzerinde sörf yapan yenilenmiş bir jeopolitik aktör olmayı gerektiriyor. Dolayısıyla, sörfün yapılacağı küreselleşme dalgalarını bilmek önem kazanmaktadır.

Küreselleşme her ülkenin değişen ölçülerde dahil olduğu ama hiçbirinin tek başına kontrol edemediği akışlarla veya dalgalarla vücut bulmaktadır. Bu dalgaların veya akışların başında enerji akışı, silah akışı, göç ve insan akışı gelmektedir. Göç beraberinde kimlik ve aidiyet politikalarını da etkilemektedir. Para akışı diğer bir küresel akıştır. Türkiye, tüm bu küresel akışların ve sirkülasyonun kavşağındadır. Hepsinin çakıştığı, buluştuğu dinamik bir konumdadır. Bu unsurlar kulağa yeni gelmese de, bugün klasik jeopolitik ve stratejinin kısmen ötesindedirler. Çünkü oyuncular çeşitlenmiş ve ilişkilerin hızı ve yoğunluğu artmıştır. Küreselleşme dinamikleri sayesinde Devlet-dışı Aktörler ve süreçler de politikalara dahildir artık. Dolayısıyla, devletlerin ikili ilişkilerinin konu başlıkları da sadece ekonomik ve askeri değildir artık. Bu konu, küreselleşmenin jeopolitiğe ve devletlerin münasebetlerine neler getirdiği konusu, son kısımda daha detaylı ele alınmaktadır.

Dönüm Noktası Olaylarla Tarihsel Bağlam ve İzlek

Amerika'nın Ortadoğu politikası özelinde yoğunlaşan Türk-Amerikan ilişkileri, ardarda iki Obama yönetimi döneminde de zor ve kötü seyretmiştir. Özellikle Suriye özelinde, Türkiye tarafından sürekli fikir değiştiren, tutarsız ve güvenilir olarak nitelenen Amerikan politikası Obama tarafından gerek 'model ortaklık' gerekse stratejik partner olarak tabir edilen Türkiye'nin bölünme tehdidi algılamasını tetikleyecek şekilde ayrılıkçı Kürt grupları desteklemiştir. Obama yönetimiyle Türkiye'nin Suriye Krizi'nde hangi grupları destekleyecekleri konusundaki fikir ayrılıkları ilişkileri germiştir. Öte yandan, Obama'nın kimyasal silah kullanımına binaen açıkladığı kırmızı çizgilerinin ihlali sonrası hiçbir somut yaptırımında bulunmaması veya askeri müdahalede bulunmaması Amerikan siyasetinin tutarsızlığına ve buna bağlı prestij kaybına işaret etmektedir. İster Suriye, Irak ve İran politikaları özelinde bakılsın, ister Türkiye ile ilişkileri özelinde bakılsın, Amerika'nın sahada yaptıklarıyla, siyasi ve diplomatik ofis ve salonlarda söyledikleri çoğunlukla çelişmiştir. Suriye Krizi örneğinde de bu değişmemiştir: İlk safhalarda Türkiye ve Amerika amaç ve vasıtalarda anlaşmışken, daha sonra her iki açıdan da ayrılmışlardır. Bunun muhtelif nedenlerinden siyasi-ideolojik olanları vardır. Amerikan hükümetlerinin iniş-çıkış göstermesi veya Obama dönemi kimyasal silah kullanımı hakkında kırmızı çizgilerini kendilerinin çiğnemesi gibi diğer nedenler de detaylandırılabilir.

Ancak en önemli neden jeostratejiktir. Diğer bir deyişle, jeo-politik hamlelere aittir: Etki alanlarının paylaşımı mücadelesi (rivalry over spheres of influence), kimin ne ölçüde nereyi kontrol edeceği şeklinde kısaca özetlenebilecek bir mücadeledir. Devletlerin ilişkilerinde bu mücadele ve dinamikleri belirleyicidir. İster liberal politikalarla ılıman şekilde, ister zorlayıcı realist politikalarla olsun, tahakküm sorunsalı veya hakimiyet kurmak mücadeleleri veya daha da basit ifadesiyle kimin yöneteceği veya kimin dediğinin olacağı sorunsalı tarih boyunca sabitedir. Bu mücadelenin 2011 öncesi yaklaşık on yıllık dönem, liberal ekonomik düzenin ve kazan-kazan politikalarının içte ve dışta Ortadoğu'yla ilişkilerde aktif ticaret olarak etkili şekilde hayat bulmaya başladığı yumuşak güç dönemi idi. Irak, İran ve Suriye'ye dair politikalarında Türkiye'nin yumuşak gücünü etkin şekilde ortaya koyduğu görüldü. Arap Baharı ayaklanmaları ve çeşitli devletlerin bu ayaklanmalara dair farklı çözüm önerileri ve yaklaşımları krizi uluslararası hale getiren faktörlerdendi. Herkes ayaklanmalar sonrası oluşacak, hem Ortadoğu bölgesi içindeki devletlerin iç ve dış politikalarını, hem de bölge

dışı devletleri nasıl etkileyeceğini ve nüfuz bölgesi dizaynlarını hesaplayarak 'kendi istedikleri demokrasiyi' öne sürmüşlerdir.

Türkiye'nin Amerika'yla ilişkilerinin Suriye ayağından veya İran ve Irak politikalarının karşılıklı iniş-çıkışlarının detaylarından bahsetmek mümkündür. Bunlar değişik kaynaklarda ve yayınlarda incelenmiştir. O nedenle Türk-Amerikan ilişkilerini önemli ölçüde etkileyen bir iç faktöre işaret etmek tamamlayıcı olacaktır. O nedenle, az incelenmiş olana yer vermek önemlidir: 15 Temmuz başarısız darbe girişimi ve yansımaları Türk-Amerikan İlişkileri'nin en önemli belirleyici değişkeni olarak karşımızda durmaktadır. 15 Temmuz 2016 Cuma akşamı öncesinde de, Amerika'nın yarattığı krizler ve buna bağlı olarak Türk toplumunda Amerika'ya karşı güvensizlik hakimdi. Ancak başarısız olsa da darbe girişimi, Türk kamuoyunda Amerika'ya karşı tepkiyi çok artırmıştır. Bu girişim öncesi tarihte de, Türk-Amerikan ilişkilerinde süregelen güvensizliğin nedenleri dönüm noktası denebilecek olaylarla örülüdür:

- 1- 1963 Johnson mektubu,
- 2- 1975-78 yılları arasında ABD Seantosu'nun Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu,
- 3- Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgalini takip eden aylarda Aralık 1990'da NATO nun Acil Müdahale Kolordusunun Türkiye'de konuşlandırılması çağrısının kabul edilmemesi,
- 4- 2003'de Amerika'nın Irak'ı işgaline giden aylarda Türkiye'nin istişare maddesi olan 4. maddeyi aktive etmek çağrısına yine müttefiklerince olumsuz yanıt gelmesi,
- 5- 2003'de konuşlanma ve geçiş hakkı vermeyen Türkiye'nin akabinde askerlerinin başına çuval geçirilmesi hadisesi.

Bu olaylar ve örnekler çoğaltılabilir. Tüm bunların ardından gelense 15 Temmuz'dur.

6- 15 Temmuz gecesi gerçekleştirilmeye çalışılmış başarısız darbe girişimi TSK bünyesindeki FETÖ'ye mensup üst düzey subayların yönetime el koymak teşebbüsüdür ve bu teşebbüsün arkasında NATO ve Amerika'nın olduğu yönünde Türk halkında güçlü bir kanaat hem Türkiye'nin kurumsal/yönetimsel hem de toplumsal katmanlarında anlaşılabilir şekilde yükselmiştir. Bu girişim, iki ülke arasındaki güven bunalımını en üst raddeye çıkarmıştır.

Küreselleşme Dinamikleri ve Güç

Küreselleşme; malların, fikirlerin, insanların, silahların, paranın ve virüslerin çok hızlı ve daha az maliyetle dünya etrafında hareket/seyahat edebilmesi veya taşınması ve dahası iletişimin coğrafi mesafeleri adeta kısacık olmaya indirgemesidir. Küreselleşmenin ana teknolojik ve ekonomik motoru iletişim ve ulaşım teknolojilerinin çok gelişmesi, hızlanması ve toplumsal veya kitle kullanımına uygun olacak denli ucuzlamasıdır. Dünyanın adeta bir köy haline gelmesi hadisesi James Rosenau'nun 'uzak yakınlıklar' teriminde ifade bulur. Komşunuzla değil ama kıtalar ötesinde kişilerle yakın ilişkiler internet üzerinden kurulabilmektedir son 30 yıldır. Aidiyetler, vatandaşlık veya diğer bağlılıklar ve kimlik politikaları psikolojik mesafenin seyri ve manipülasyonu ile direkt alakalıdır ve 'küresel köyümüz' buna elverişlidir. Küreselleşme her ülkenin değişen ölçülerde dahil olduğu ama hiçbirinin tek başına kontrol edemediği akışlarla veya dalgalarla vücut bulmaktadır. Bu dalgaların veya akışların başında enerji akışı, silah akışı, göç ve insan akışı gelmektedir. Göç beraberinde kimlik ve aidiyet politikalarını da etkilemektedir. Para akışı diğer bir küresel akıştır. Türkiye, tüm bu

küresel akışların ve sirkülasyonun kavşağındadır. Hepsinin çakıştığı, buluştuğu dinamik bir konumdadır.

Küreselleşmenin uluslararası ilişkilere yansımalarına değinmek elzemdir: Küreselleşmenin en önemli yansıması, devletlerin güvenliklerini ve ekonomilerini idare etmekte kullandıkları ulusal sınırların faydasını eskisine oranla belirgin olarak düşmesidir. Hudut ve hudut bölgeleri, egemenlik alanını belirler ve bu alandaki güvenlik, adli ve ekonomik yetkinin adresini netleştirir. Ancak, de-territoryal veya siyasal-alansızlaşma süreci de diyebileceğimiz olguyla beraber karasal olmayan sosyal akışlarla tehdidin doğası da farklılaşmıştır. Bu unsurlar kulağa yeni gelmese de, bugün klasik jeopolitik ve stratejinin kısmen ötesindedirler. Çünkü oyuncular çeşitlenmiş ve ilişkilerin hızı ve yoğunluğu artmıştır. Küreselleşme dinamikleri sayesinde devlet-dışı aktörler ve süreçler de politikalara dahildir artık ve gücün dünya üzerinde yayılmasına ve devletlerin kontrolünün ötesine geçmesine neden olmuştur.

Gücün üç veçhesi vardır ve bunlar geçişkendir; sadece analitik kategori olarak ayrılırlar. Gerçek hayatta kombine olarak tezahür ederler. Bu veçheler: ekonomik güç, askeri güç ve fikirler ve normlar üzerindeki hakimiyet olarak güç. Yakın uzaklar ifadesiyse psikolojik mesafelerin değişimine işaret etmektedir. Komşunuzla konuşmazken, Avustralya da sıkı muhabbetler kurabilirsiniz Internet üzerinden ve koordinasyon ve planlama veya modus operandi hem olumlu hem olumsuz çeşitli faaliyetler için bir o denli hızlanmış, ucuzlanmış ve kolaylaşmıştır. 'Kelebek etkisi'ni getiren, dünyanın bir ucundaki gelişmenin yansımalarının tüm dünyaya yayılması olarak kabaca özetlenebilecek etki, grupların sıkı sıkıya birbirine bağlı olmak hali bu şekilde gerçekleşmiştir.

İlişkilerin Yeni Seyri

Liberal veya korumacı/protectivist olmayan politikaların Amerikanın düzenleyicisi olduğu bir ekonomik ve askeri kurum ve kurallar, İkinci Dünya Savaşı sonrası Uluslararası Toplum hiyerarşisini oluşturmuştu. Bu kurumlar, sıcak savaşların olmadığı Soğuk Savaş döneminde korunup serpilmiştir. Ancak, bhasi geçen gücün dağılımı, hem devletler hem devlet-dışı aktörler nezdinde gerçekleşiyor. Gücün dağılımı Batı'dan Doğu'ya doğru, Çin'e olduğu kadar devlet-ötesi terörist ve kriminal şebekelere de yayılmıştır. Bu son bahsi geçen olgu, küreselleşmenin kara yüzüdür. Bu dağılımın, Türkiye-Amerika ilişkisine yansıması ilişkilerin mahiyetini değiştirmiştir: Türkiye artık eskisinden farklı olarak 'yörünge'de davranmayan bir profil çizebilmektedir. etkisi ve gücü görece azalmakta olan başat devlet ile etkisi ve gücü görece artan öncephe devleti arasındaki ilişkilere dönüşmüştür. Etkisi görece azalmakta olan başat devlet, diğer devletlerle arasındaki güç differansiyelinin azalması nedeniyle etkisi veya nüfuz alanını/sphere of influence nu daha küçük devletler üzerinde eskiye nazaran daha zor kullanmaktadır. Engellemeler ve restleşmelerle karşılaşmaktadır ve alıştığı kendi politikalarına uyum sağlayan kanat ülkesi veya 'yes-man attitude' u bulamamakta, belli politikaları kolay kabul eden devlet tavrından uzak tutumlar tecrübe edebilmektedir artık.

Neyin özgürlük hareketi veya terörizm olduğu bir kez daha değişik devletlerce farklı farklı tanımlanmaktadır ve bu şaşırtıcı değildir. Uluslararası ilişkilerde bu durum devletlerin çıkarlarının farklılaşması sonucu ortaya çıkmaktadır. Normların tatbiki keyfidir ve kural koyucu veya kural ihlalini cezalandıran bir dünya devleti benzeri

politik yapının olmamasından ileri gelir. Uluslararası İlişkiler de buna anarşi denmektedir. Tüm devletlere hakemlik yapan, kuralların uyulmasını sağlayan veya yaptırımlar getirerek ceza ve ödül mekanizması uygulayan ve yanlışları düzelten dünya devleti benzeri bir üst yapının olmamasına uluslararası ilişkiler literatüründe 'anarşi' denmektedir. Ulus içindeki hiyerarşinin zıttı olarak konumlandırılır ve anlamlandırılır. İçerideki hükümdarın, Leviathan; dışarıda yani tüm dünyada, uluslararası ilişkilerde olmaması durumu ve devletlerin kendi başlarına kalmaları nedeniyle, kendi başlarının çaresine bakmaları halini de beraberinde getirir (self-survival).

Bu tür bir ortamda, bir de küreselleşme dinamiklerinin politikaya nasıl etki ettiğine ve bunun nasıl avantaja çevrilebileceğine odaklı bir ulusal veya milli politika güdülmeye çalışılmalıdır. Bu noktada, askeriye güclendiren savunma sanayiinin 1990'lardan bugüne başlayan ve son on yıl sürecinde ekstra hızlanan bağımsızlaştırılma politikası yanısıra, ekonomi ve eğitim politikalarının da üst seviyeye çekilmesi şarttır. Tüm konu başlıklarında çözüm ister su politikaları, çevre kirliliği ve ormanlarımızın ölmesi olsun ister kitle imha silahlarının yayılması, terörizm, ve hidrokarbonlarda diğer devletlere bağımlı olmak olsun, Türkiye'nin ilacı yetişmiş insan gücünden gelecektir. İnsan gücümüzün artmasıysa, üniversitelerimizin ve niceliği ve niteliğinin yükselmesi gereken meslek okullarımızın daha başarılı olmasına bağlıdır. İnsan gücünün tüm güç vechelerine etki etmesiyle, askeriye, ekonomi, teknoloji ve eğitimdeki kalite artışı, küreselleşen ortamda daha dayanıklı olmayı getirecektir. Tüm bu konular ulusal güvenliğe direkt dahil olan konulardır artık; dahil olmasının sebebiyse küreselleşme dinamiklerinin bunları yaşamsal hale getirmesidir. Dolayısıyla, Türkiye bu alanlarda ne denli güçlenirse, Türk-Amerikan ilişkilerinde o denli eli güçlenecektir.

Misyonerlik Faaliyetleri ve Misyonerliğin Teopolitik Boyutları

Ömer YILMAZ*

Giriş

Geçmiş Hz. İsa ve onun havarileriyle başlatılabilecek Hıristiyan misyon/misyonerliği dünya genelinde çalışmalarını olanca hızıyla sürdürmektedir. XIX. Yüzyıl ise adeta Hıristiyan yayılcılığının altın çağı ve Haçlı Seferleri'nin rövanşı gibidir. Batı/Hıristiyan âlemi sahip olduğu siyasi, ekonomik, askeri gücün de arkasına sığınarak fakir ülkeler ve Müslümanlara karşı psikolojik üstünlüğün verdiği avantajı da kullanmak suretiyle faaliyetler yürütmektedir. Bu amaçla kurulmuş çok sayıda STK türü yapılanma, okullar, yardımlaşma dernekleri ve tarikatlar mevcuttur. Bunlar misyonerlik faaliyetlerini sadece kendi dindaşları arasında değil özellikle Afrika gibi fakir ülkelerle halkı daha çok Müslüman olan açlık, kıtlık, kuraklık, işsizlik, savaş, eğitimsizlik, doğal felaketler, dışlanmışlık gibi pek çok olumsuz durumlarla baş başa kalmış coğrafyalarda devam ettirmektedirler. Keza misyonerlik eskisi gibi fiilen bu konuya kendini adanmış şahıslarla yüz yüze değil, iletişim ve ulaşım imkânlarını da kullanarak yapılmaktadır.

Biz bu tebliğimizde misyonerliğin tanımı ve gayesi, misyonerliğin teolojik ve tarihi dayanakları, misyonerliğin yöntem ve teknikleri, misyonerliğe imkân tanıyan sosyo-kültürel, dinî ve hukuki faktörlere değineceğiz. Bununla birlikte Müslüman coğrafya ve Ülkemize yönelik misyonerlik faaliyetlerine temas edip, misyonerlikle mücadele etmede etkili ve yetkililere düşen görevlere yer vereceğiz.

Misyonerlik Hareketlerine Genel Bir Bakış

Misyonerliğin Tanımı ve Gayesi

Latince "mittere" kelimesinden türemiş "göndermek" anlamına gelen bu kavram İngilizce, Almanca ve Fransızca 'da "mission" şeklinde kullanılmaktadır. Misyon sözlükte görev, yetki, gönderme, aracılık etme, vekâlet, bir kimseye bir işi yapması için verilen özel vazife manasına gelir. Misyonerliğin sözlüklerdeki tanımlarından biri, "Kilisenin Hıristiyan olmayanları dine döndürme görevi" şeklindedir.¹ Dolayısıyla bir iş yapmakla görevli ve yetkili kişiye, özel olarak da Hıristiyanlığı yaymayı vazife edinmiş ve bu konuda Kilise tarafından görevlendirilmiş kimselere "misyoner" denir.² Daha özel manasıyla, "Bir dinî teşkilat kurarak, din propagandası yapmak, insanları o dinin müritleri haline getirmek"³ olan misyonerlik daha özellikli bir tanımla, "Hıristiyan olmayan ülkelerde Hıristiyanlığı yayma amacı güden kurumlar" olarak yer almaktadır.⁴ Yine sömürgeci (kolonial) ülkelere gönderilen kilise görevlilerine "misyoner", gittikleri ülkelere ise "misyon ülkeleri" denilmiştir. Batı teoloji fakültelerinde bu maksatla verilen dersin adı ise "misyoloji" dir. XVI. Yüzyıldan itibaren misyon teriminin daha sistematik bir biçimde kullanılması Cizvitlere aittir. Nitekim Cizvit tarikatının kurucusu Ignatus Loyola (ö.1556) misyonerlik yaptığı gerekçesiyle üç kez hapse mahkûm edilmiştir.⁵ Misyonerliğin gayesi ise Hıristiyanlığı yaymak, mensuplarını artırmak ve bu arada Müslüman olanları Hıristiyanlığa kazandırmaktır.

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Komisyon, *Neues Deutsches Wörterbuch*, Hühn-Partner Verlag, Isernhagen trz., s. 350.

² Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993, s. 381.

³ Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul 1989, s.1.

⁴ Komisyon, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1998, c. II, s. 1571.

⁵ Ömer Yılmaz, *Alman Mistik Düşüncesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 291.

Misyonerlikle İlgili Kavramlar

Misyoner kavramının çağrıştırdığı negatif durumlar karşısında eş anlamlı bazı terimler kullanılmaktadır. Bunlar arasında en dikkat çeken “evanjelizm”, “tanıklık”, (witnessing), “şehitlik” (martyria) ve “beyan” (proclamation) dir. Bununla birlikte Arapçada “müjde” anlamına gelen “tebşir” ve Hıristiyanlaştırma anlamına gelen “tensir” de yer almaktadır. Bu maksada matuf “proselitizm” tabiri ise daha çok insanları Hıristiyanlığa kazandırmak için kişilerin içinde buldukları olumsuz durumları da fırsat bilerek onlara maddî ve manevî şeyler vadetmektir.

Misyonerliğin Teolojik Dayanağı

Doğrusu Hıristiyanlık ve İslam⁶ gibi ilâhî; Maniheizm, Sabiîlik, Zerdüştlük, Hinduizm, Konfüçyanizm, Taoizm, Budizm, Sihizm gibi beşerî dinler; Kalenderî, Vefâî, Ahî ve Fütüvvet gibi İslam tarikatları; Fransisken, Dominiken, Benedikt ve Cizvit gibi Hıristiyan orta çağ tarikatları; Bahâilik, Kadiyânîlik, Ahmediyye, Tebliğ Cemaati, Yehova Şahitleri, Moonculuk, Mormonlar, Tanrı'nın Çocukları (Children of God), Sayentoloji Kilisesi, Satanizm, Hümanizm, New Age, Hare Krishna, Sai Baba, Soka Gakkai, Rajneesh, Ananda Marga, Brahma Kumaris, Subud, Reiki, Transandantal Meditasyon gibi farklı dinlere mensup milenyum tarikatlarının en temel özelliklerinden biri evrensel olmaları veya bu iddia içinde bulunmalarıdır.⁷ Dolayısıyla dinin tebliğci ve temsilcileri insanları dünya ve ahiret kurtuluşuna davet etmeyi en temel vazifeleri sayar ve bu nedenle çeşitli yolculuklar yaparlar. İncil'in bu konudaki anahtar kavramı “misyon” dur. Misyon kendi içinde bir davet ve tebliğ anlamı ihtiva etmekte, inananları (misyoner) da bunu kendilerine dinî bir vecibe saymaktadır.⁸

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi evrensellik iddiasında bulunan her din doğal olarak yayılmaya muhtaçtır. Nitekim Kur'ân'da Allah; “Sizden hayra çağırın, iyiliği emredip kötülüğü nehyeden bir topluluk bulunsun, işte onlar kurtuluşa erenlerdir”⁹ buyurmaktadır. Dinin insanlara tebliği,¹⁰ Kur'ân'ın da tüm insanlığa bir mesaj olduğu vurgulanır.¹¹ Yine Hz. Peygamber'e hitaben; “Ey Resül! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun”¹² buyrulmaktadır. Buna istinaden Hz. Muhammed (a.s)'ın da daha sağlığında İslam'ı gerek Araplara, gerekse diğer milletlere tebliğ etmeye çalıştığını ve bazı mektuplar gönderdiğini biliyoruz. Sahabe ve ondan sonra gelen nesiller de İslam'ı yaymak için büyük gayret sarf etmişlerdir. Anadolu, Rumeli ve Balkanların İslam'a girmesinde etkin rol alan tüccar ve dervişlerin tebliğdeki önemi ise izahtan vârestedir.¹³

Evrensellik iddiasında bulunan Hıristiyanlık için de durum bundan pek farklı değildir. Kilisenin temel misyonu, alanı, muhatapları ve muhtevası daha baştan İsa Mesih tarafından ilan edilmiştir. Nitekim İsa'nın misyonu “İsrail evinin kaybolmuş koyunlarını” kurtarmaktır.¹⁴ Kilisenin kurucusu ve temeli İsa Mesih'in havarilerine tevdi ettiği en önemli görev, İncil'i bütün milletlere yaymalarıdır. Bu temel görev, dört İncil ve Yeni Ahid'in “Resullerin İşleri” bölümünde bazı küçük farklılıklarla birlikte açıkça yer almaktadır.¹⁵

Matta'da; “İsa yanlarına geldi ve onlara söyleyip dedi: Gökte ve yeryüzünde bütün hâkimiyet bana verildi. İmdi, siz gidip bütün milletleri şakird edin, onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh

⁶ Al-i İmrân, 104; Tevbe, 122; Nahl, 125; Mâide, 67; Sebe, 28.

⁷ Batı'da yeni dini akımlar hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Köse, *Milenyum Tarikatları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

⁸ Osman Cilacı, *Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, DİB Yayınları, Ankara 1990, ss. 11-12; Mustafa Erdem, “Millî ve Manevî Bütünlüğümüzü Tehdit Eden Misyonerlik”, *Diyanet Vakıf-Sen Eğitim Yayınları*, Ankara 2003, s. 2, 6.

⁹ Al-i İmrân, 104.

¹⁰ Tevbe, 122.

¹¹ Nisâ, 170, 174.

¹² Mâide, 67.

¹³ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Tekkeler: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II, İstanbul 1942, ss. 279-304.

¹⁴ Matta, 15/24.

¹⁵ Markos 16/15-16; Luka 24/46-48; Yuhanna 17/18, 20/21; Resullerin İşleri 1/8.

adiyla vaftiz eyleyin; size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin ve işte ben bütün günler, dünyanın sonuna kadar sizinle beraberim”¹⁶ denilmekte, dolayısıyla Kilisenin misyonu bu emirden kaynaklanmaktadır. Bunun üzerine Hıristiyanlığın 33-100 yılları arasını kapsayan havariler döneminde on iki kişi, özelde Filistin, genelde dünyanın diğer bazı bölgelerine dağılmış ve Hz. İsa’nın öğretilerini yaymaya çalışmışlardır. Yine Yeni Ahit’te İsa’nın talebelerine hitaben, “gidin” ve “deyin ki” diye başlayan bütün sözleri müntesiplerini motive eden argümanların başında gelir. “Bütün dünyaya gidin, İncili tüm yaratılanlara vaaz edin.”¹⁷

Misyonerlerin ikinci dayanağı Hıristiyanlık tarihinin en tartışmasız ve en önemli ismi Pavlos’un eylem ve söylemleridir. Aslen Yahudi kökenli olan Pavlos Anadolu’nun önemli merkezlerinde, Makedonya ve Yunanistan’da pek çok kilise açmış ve üç önemli seyahat gerçekleştirmiştir.¹⁸ Bu açıdan kimilerine göre Havari Pavlos bu dinde ilk misyoner olarak kabul edilmektedir. Pavlosla ilgili en önemli kaynak “Resullerin İşleri” ve Yeni Ahitte mevcut mektuplardır. Bunlardan anlaşıldığı kadarıyla Gentile ülkelerinde dini yaymak ve bir cemaat oluşturmak onun başlıca hedefidir. Yeni Ahit yazarlarından Luka da, Hz. İsa’dan hemen sonra çeşitli bölgelerde dini yaymak için yoğun bir faaliyet başlatmıştır.¹⁹

Misyonerliğin dini dayanakları arasında hiç şüphesiz bir diğer önemli unsur Katolik Dünyasının merkezi ve lideri papaların söz ve düşünceleridir. Daha yakın denilebilecek bir zamanda 1965 yılında II. Vatikan Konsil kararları içinde yer alan maddelerden biri misyonerliğe vurgu yapmaktadır. Tanrı’nın dünyaya yönelik kurtuluş (Salvation) planında onun vekâletini üstlenen Kilisenin misyonu bedenleşen Oğul’un (İsa Mesih) görevlerini devam ettirmektir.²⁰ Dinler arası diyalog bu yönde bir araç kabul edilmiş ve Papa II. Jean Paul 24 Aralık 1999 yılında yayımladığı basında yer alan bir mesajında, “Birinci bin yılda Avrupa, ikinci bin yılda Afrika ve Amerika, üçüncü bin yılda Asya’nın Hıristiyanlaştırılması”nı hedef olarak göstermiştir. Bu bağlamda Asya’ya giden yolun Türkiye üzerinden geçtiği ve bu açıdan misyonerlik merkez üssünün Ülkemiz olduğuna dair izlenimler belleklerdeki yerini muhafaza etmektedir.

Şüphesiz evrensel mesaj taşıyan dinlerin başkasına tebliğini salt misyonerlik faaliyeti bağlamında görmek mümkün değildir. Ancak konumuz tebliğ ile misyonerliği karşılaştırmak olmadığından şimdilik bundan sarf-ı nazar etmek istiyoruz. Tebliğde paylaşma ve zorlama yokken, misyonerlikte durum bunun tam aksidir. Çünkü misyonerlik sıradan ve masum bir irşat ve tebliğ faaliyeti değil, daha sistematik, belli metot ve araçlarla Hıristiyanlık değerlerini “öteki”lere dikte etmeye yönelik bir Hıristiyanlaştırma faaliyetidir. Nitekim Matta İncili’nde Pavlos, “Ne yapıp edip insanların kazanılması”nı istemektedir.²¹ Üstelik gerek tarihte gerekse günümüzde görüldüğü haliyle kaba kuvvet ve güç kullanmak da dâhil olmak üzere Hıristiyanlaştırmaya giden her yol mubahtır.

Misyonerliğin Tarihi Arka Planı

Hıristiyanlık tarihinde IX. yüzyıldan itibaren İngiliz misyonerleri Avrupa’nın kuzey ve batısında, İstanbul Rum Kilisesi ise Rusya ve Doğu Avrupa’da bu dini yaymaya çalışmıştır. MS. 950-1350 yılları arasında Avrupa ve Rusya’nın hemen hemen tamamı Hıristiyanlaştırılmıştır. Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu’nun resmi dini olarak kabul edilince bütün Grekler, Latinler, Franklar, Cermenler, Anglosaksonlar Hıristiyanlığa girmişlerdir.²²

Misyonerliğin başlamasında her ne kadar yukarıda değindiğimiz dinî referanslar etkin olsa da, başarılmasında siyasal desteklerin büyük bir rolünün bulunduğunu söylememiz gerekir. Bu noktada misyonerlere dönemin imparatorları çok büyük maddî destek sağlamışlardır.

¹⁶ Matta 28/18-20.

¹⁷ Markos 16/15; Ayrıca bkz. Resullerin İşleri 1; Vahiy, 7/ 9; Çıkış 19/6; 1 Krallar 8/43.

¹⁸ Şinasi Gündüz, “Misyonerlik”, *DİA*, c. XXX, s. 194.

¹⁹ Resullerin İşleri 10, 11/19-22

²⁰ Şinasi Gündüz, *Misyonerlik*, DİB Yayınları, Ankara 2005, s. 11.

²¹ Matta 28/19-20.

²² Süleyman Kocabaş, *Misyonerlik ve Misyonerler*, Vatan Yayınları, İstanbul 2002, s. 22.

Ortaçağda misyonerlik resmi din söylemiyle adeta özdeşleşen siyasi iktidarların kendi kültürel ve politik etki alanlarını genişletme çabası olarak tezahür etmiştir.²³ Örneğin Saksonların Hıristiyanlaştırılmasında IX. Yüzyılda Charlamagne'nin büyük bir katkısı vardır. Misyonerlere sadece kendi dindaşları olan imparatorlar değil, başka din mensubu siyasiler de destek vermişlerdir. Örneğin Moğol idarecilerinin katkılarıyla Nesturi ve Fransisken misyonerler faaliyetlerini çok rahat sürdürebilmişlerdir. XVI. Yüzyılda Hindistan'da "dîn-i ilâhî" adında senkretik bir din oluşturmaya çalışan Ekber Şah'ın (ö.1605) davetiyle Cizvit misyonerleri o bölgede misyonerlik faaliyetinde bulunmuştur.²⁴

XVI. yüzyıl ortalarında Martin Luther (ö.1546), John Kalvin (ö.1564) ve Zwingli (ö. 1531) ile Protestanlık zuhur etmiş, zamanla Almanya, İsviçre, Danimarka, Amerika ve Rusya'da binden fazla teşkilat kurulmuştur. Hıristiyanlıkta misyonerliğin motor gücü daima Protestanlar olmuştur. XIX. Yüzyılda Protestanlar marifetiyle misyonerlik çok büyük bir ivme kazanmış başta Almanya, Fransa, Belçika gibi Batı Avrupa ülkelerinde çağdaş imkân ve yöntemlerle donatılmış misyonerlik enstitüleri kurulmuştur.

1646 yılında İngiliz Paramentosu Hıristiyanlığın neşri için bir cemiyet tesis etmiş ve politik destekte bulunmuştur. 1662 yılında ise Vatikan'da Papalık bünyesinde bir Propaganda Bakanlığı kurulmuştur. Bu teşkilat, Paris'te misyoner papaz okulu açmış, daha sonraları bunlara yenileri eklenmiştir. XVII. Yüzyılda misyonerlik faaliyeti bakımından İngiltere'nin en öndedir. Örneğin Yemen'deki misyonerlik faaliyeti tamamen Londra Protestan merkezlidir.²⁵ Misyonerlikte İngilizlerden sonra Fransız Katolikleri dikkat çeker. 1820'den sonra bu defa sahadaki yeri Amerikan misyonerleri almıştır.

Misyonerliğin gelişmesinde ve yaygınlaşmasında siyasiler yanında Hristiyan manastır ve tarikatlarının yadsınamaz payı vardır. Keşişler kurdukları manastırlar sayesinde yöre halkıyla kaynaşmış ve dini yayma faaliyetine girişmişlerdir. Bu cümleden hareketle XIII. Yüzyılda Assisili Aziz Francis (ö.1226) tarafından kurulan Fransisken tarikatı, Aziz Dominik (ö.) adına kurulan Dominiken tarikatı, XVI. Yüzyıldan sonra Cizvit tarikatı, daha sonraları Agustinler ve Mesih Dervişleri (Wanderers of Christ) bu anlamda akla gelen misyoner amaçlı tarikatlardan bazılarıdır.

Misyonerliğin tarihi arka planında isimleri zikre değer bir diğer grup Şarkiyatçılık ilmiyle iştigal eden ilim adamlarıdır. Bu tespit kendisi de bir Hıristiyan olan Filistin kökenli Edward Said'in oryantalizm tanımına uygun düşmektedir. Said oryantalizmi Batı dışındaki toplumların öğrenilmesi, yönlendirilmesi ve sonunda kullanılması için sarf edilen gayretlerini bütünü olarak tanımlamaktadır.²⁶ Kısaca Müslümanları yaptıkları ve yazdıklarıyla tanıma faaliyeti anlamına gelebilecek "Oryantalizm" cümlesinden bu tür çalışmaların da misyonerlik faaliyetleri için bir altyapı oluşturduğuna inanılmaktadır.²⁷ Nitekim Cemil Meriç de oryantalizmi "sömürgeciliğin keşif kolu" olarak betimlemiş ve oryantalizmin XVIII ve XIX. Yüzyılda misyonerlikle aralarında kuvvetli bir bağın bulunduğuna inanmıştır. Her ne kadar bu işle iştigal edenler kendilerinin Doğunun ilmiyle uğraştıklarını iddia edip, başkaca bir amaçlarının bulunmadığını söyleseler de, önemli bir kısmı devlette en üst düzeyde görev almış ve idarecilere danışmanlık yapmışlardır.²⁸ Bu bağlamda XIX. Yüzyılda Kafkasya'da on yıl kadar misyonerlik yapan, Sultan Abdülaziz ile görüşme imkanı bulan Karl Gottlieb Pfander'in (ö. 1865) başta *Mizânü'l-Hak* adlı eseri olmak üzere çok sayıda İslam karşıtı polemik içeren kitaplar yazılmış, bu kitaplar misyonerlerce çeşitli

²³ Gündüz, *agm.*, s. 195.

²⁴ Gündüz, *age.*, ss. 52-53.

²⁵ İ. Süreyya Sırma, *Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 1983, s. 18.

²⁶ Edward Said, *Oryantalizm*, çev. S. Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 1999, s. 10.

²⁷ Cilacı, *age.*, 20-23.

²⁸ Ahmet Kavas, "Geçmişten Günümüze Fransız Şarkiyatçılığı ve Kurumları", *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu*, DİB Yayınları, Ankara 2003, ss. 109-110.

dillere çevrilmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Rahmetullah el-Hindî (ö. 1891) ise adı geçen esere reddiye sadedinde oldukça hacimli *İzhâru'l-Hak* adlı bir kitap kaleme almak zorunda kalmıştır.²⁹

Misyonerliğin başarısında en önemli motive güç ise mensuplarının “şehitlik” anlayışıdır. İsa Mesih’in insanlığın kurtuluşu ermesi için canını çarmıhta feda etmesi, Aziz Boniface’nin (680-754) bu uğurda öldürülmesi ve diğer bazı şövalyeler onlar için örnek alınacak ilham kaynağı kimselerdir.

Misyonerliğin tarihi arka planı noktasında XVIII ve XIX. Yüzyıla gelindiğinde ciddi bir evrilme söz konusudur. Bu asırlarda daha sistematik misyoner teşkilatları kurulmuştur. Baptistler (1792) ve Anglikanlar (1799) bunların öncüleri sayılır. Keza bu yeni tip misyonerler sadece dinsel öğretileri yayan vaizler değil, eğitim ve sağlık görevlileri, sosyal hizmet uzmanları adı altında faaliyet sürdürmüşlerdir. Farklı coğrafyalarda açılan okulların bir kısmı da bu maksada yönelik çalışmaların odağı olmuştur.

Misyonerliğe İmkân Taniyan Faktörler

Her şeyden önce bilinmesi gereken en önemli husus dinin fitrî bir olgu ve boşluk kabul etmediğidir. Belirli nedenlerle meydana getirilen boşluk meşrû yollardan telâfi edilmediği takdirde, birileri bunu kendi amaçları doğrultusunda dolduracaktır. Kanaatimizce misyonerlerin muhatap gördüğü insan kitlelerindeki istismar edilebilecek hususlar, boşluklar ve ona imkân taniyan gerekçeler ortadan kaldırılmadığı sürece misyonerlikle mücadelede istenilen verim elde edilemeyecektir. Bu faktörlerden bazıları ya doğrudan veya dolaylı mağdur olan taraftan, bazıları ise misyonerliğin kendi doğasından kaynaklanmaktadır. Bunları alt başlıklar halinde şu şekilde özetlemek mümkündür:

Din ve Vicdan Hürriyeti

Genel kabul gören demokratik anlayışlarda insan hak ve hürriyetlerinin değişmez parametrelerinden biri din ve vicdan hürriyetidir. Her ne kadar istismar edilse de üzerinde konuştuğumuz misyonerliğin bir boyutu da “Din ve Vicdan Özgürlüğü” bağlamında ele alınmakta, dolayısıyla konu insan hakları cümlesinden hukuki bir anlam taşımaktadır. Nitekim yürürlüğe giren Avrupa Anayasası’nın “Özgürlükler” başlığı altındaki ikinci bölümün onuncu maddesi, “Din ya da inanç değiştirme Özgürlüğü” nden, yine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9/1. maddesi “Din değiştirme hakkı” ndan bahsetmektedir.

Ancak neyin nereye kadar din ve vicdan özgürlüğü sayılacağı tartışmalıdır. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yunanistandaki bir hadiseye istinaden din ve vicdan özgürlüğü bağlamında davet yaptığını iddia eden kimseleri *proselitizm*³⁰ yapmakla itham etmiş ve bu kimseleri suçlu bulmuştur.³¹ AİHM bir taraftan din değiştirmeye davet etmeyi suç sayıp mahkûm ederken, diğer taraftan bu konuda oldukça net bazı ölçütler ortaya koymuştur. Buna göre; “Bir mezhebe yeni üyeler kazanmak için mal ya da toplumsal avantajlar önermek ya da ihtiyaç içerisindeki insanlar üzerinde yolsuz bir baskı uygulamak... ya da şiddet kullanmak ya da beyin yıkamak gibi yolsuz araçlara başvurulmadıkça din değiştirmeye davet etmenin düşünce vicdan ve din hürriyeti kapsamında yer alacağı” görüşüne yer vermiştir.³²

²⁹ Ömer Faruk Harman, “Takdim”, *İzhâru'l- hakk*, ter. A. Namlı, İSAM Yayınları, İstanbul 2012, s. 15-21.

³⁰ *Proselitizm*: İhtida hareketi, bir dinden diğerine geçme hareketi, (Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s. 312; Bir dinden diğer dine girme hareketinin genel adıdır. Bu terim daha çok başka dinlerden İslam’a girme demek olan ihtida karşılığında kullanılmaktadır. (Bkz. Osman Cilacı, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, Damla Yayınları, İstanbul 2001, s. 294.) Ancak her iki tarifte Proselitizm’in gönüllülük esasına dayalı din değiştirmek gibi yorumlandığı görülmektedir. Her ne kadar proselitizm bu manaları içine alsın da, insanların bilgisizliğinden ve ekonomik sıkıntılarından faydalanmak suretiyle din değiştirmeleri karşılığında iş vaat etmek, hediye ve para verme gibi yöntemlerle bir kişinin ya da teşkilatın dinini yayma gayreti olarak yorumlanması da anlaşılmalıdır.

³¹ Kokkinakis judgment of 25 May 1993, Series A no.260-A,p.17,para.31-1

³² Bkz. <http://www.hristiyan.net/resmibelgeler/protestanlarraporu.htm>, (05. 01. 2005)

Ekonomik İstismar

Misyonerler, insanların içinde buldukları çeşitli sıkıntıları istismar ederek buradan getirim sağlama peşindedirler. Bu istismarların başında ekonomik durum gelir. İstismar pek tabii sadece ekonomik durumla sınırlı değildir. Örneğin misyonerler 11 Eylül saldırıları sonrasında İslam'a yönelik dünya çapında oluşturulan ideolojik kampanyadan istifade ederek kendilerine yeni bir fırsat yakalamışlardır. Keza Saddam Hüseyin, Muammer el-Kaddafi, Usame bin Laden, el- Kaide, Taliban, Daes vb. şahıs ve örgütleri istismar ederek oluşturulan olumsuz Müslüman imajının avantajlarından da yararlanarak adı geçen ülkeler başta olmak üzere dünyanın pek çok yerinde yoğun bir misyoner faaliyeti ve İslam'ı karalama kampanyası içine girmişlerdir. Deprem, tsunami, açlık, iç savaş gibi doğal felaketleri ve siyasi kargaşalıkları fırsat bilerek ihtiyaç içinde bulunan topluluklara insani yardım adı altında yapılan faaliyetleri de bu cümleden görmek mümkündür.

Yapılan alan araştırmalarında misyonerlerin özellikle ekonomik açıdan fakir olan bölgelerde daha rahat hareket ettikleri, bir takım iş vaadi ile insanları kandırıp, hatta din değiştirme mukabili o kimselere para ve hediyeler verdikleri belirtilmektedir.

Kültürel Değişim

Misyonerliğe imkân tanıyan şartlar arasında ekonomik boyut kadar önemli bir diğer boyut toplumdaki sosyo-kültürel değişimdir. Nitekim bu konuda Ali Köse'nin tespiti dikkate değerdir: "Din değiştirme olayı sadece ve sadece teolojik bir tercihte bulunma eylemi değildir. Dolayısıyla, burada hemen söyleyebilirim ki, Türkiye'de Hristiyanlığı seçen bir genç aslında 'Hristiyan olmayı' değil, 'Batılı olmayı' tercih etmektedir. Bu iddiamı şu örnekle somutlaştırabilirim: Eğer Türkiye'de misyonerlik faaliyetlerini sürdürenler Kenya'lı Hristiyanlar olsaydı, bizim gençlerimiz dönüp bakmayacaklardı bile 'bu adamlar ne satıyorlar?' diye. Kanaatimce olay teolojik olmaktan çok sosyo-kültürel bir boyut arz etmektedir."³³

İnsanlar bilinçli ya da bilinçsiz bir değer kaybına uğratılmakta, bu arada bireylerin dinlerini değiştirmeleri sanki doğal bir olaymış gibi algılanabilmektedir. Hâlbuki Türkiye gibi ülkeler dinî kimliği ile millî kimliğini birleştirdikleri takdirde başarılı olmaktadır. Hatta haklı olarak bu durum bir kısım siyasi mahfilleri de derinden etkilemiş ki, "Din elden gidiyor!" feryatları yükselmiştir.³⁴

Bilgisizlik

Misyonerlerin belirli yöre ve insan kitlelerindeki dini bilgisizlikten istifade etmek suretiyle, üstelik sûret-i haktan görünerek çalıştıkları bir vâkıdır. Kendi dinini bilmeyen insanlar başkasının ağına çok çabuk düşmektedir. Bununla beraber misyonerlerin kendi söylemlerine İslam ve Kur'an'dan delil getirmeleri ve sözümona kutsal değerlerimizle çatışmayan bir anlayışı deklere etmeleri dinleri hakkında bilgisiz insanların çabucak kanmasına neden olmaktadır. Keza İslam ve İslâmî değerlerle ilgili şüpheler uyandırmak suretiyle bu tip fertleri kendi kimlik ve değerlerine yabancılaştırma ameliyesi uygulamaktadırlar.

Ulaşım ve İletişim İmkânları

Misyonerliğe olanak sağlayan bir diğer faktör küreselleşmedir. Dünya adeta global bir köy haline gelmiş, iletişim ve ulaşım imkânları alabildiğine gelişmiş, kapalı toplum tarifi neredeyse tarihe karışmıştır. İnsanlar gittikleri yerde sanat, spor, eğitim, ticaret evlilik gibi değişik nedenlerle farklı din ve kültür sahipleriyle bir arada yaşamaya mecbur edilmiştir.

³³[http://www.muhsinsener.name.tr/87/din-elden-gidiyor-mu/\(Erişim T: 01.04.2018\)](http://www.muhsinsener.name.tr/87/din-elden-gidiyor-mu/(Erişim T: 01.04.2018))

³⁴ Bkz. Rahşan Ecevit, 03. 01. 2005 tarihli Hürriyet Gazetesi. (Erişim T: 15.01.2005)

İbadet anlamında dahi olsa icra edilen bir faaliyet sadece o yer ve inananları ile sınırlı kalmıyor, ilgi duyan herkes şöyle ya da böyle müdahil olma ihtiyacı hissediyor. Nitekim Müslümanların kurbanlarını narkoz vermeden kesmeleri karşısında, Batılı hayvan sever derneklerin çok büyük tepki gösterdiklerini biliyoruz. Teknolojinin getirdiği yeni imkânlar ve sınır tanımayan internet ortamını da bu cümleden görmek mümkündür. Misyoner gruplar sanal âlemde dua seansları düzenlenmekte, ruhi ihtiyaç ve bunalımlar karşısında öğütler vermektedir.

Mütekâbiliyet İddiası

Milyonlarca Müslüman'ın özellikle Türk kökenli vatandaşların dinî ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla Batı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere dünyanın pek çok yerinde cami açtıkları bilinmektedir. Bu camilerde görev yapmak üzere sayıları binleri aşan oranda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından resmî görevli gönderilmektedir. O nedenle kimi mahfillerce mütekâbiliyet esası dile getirilmektedir. Nitekim basınımızda buna benzer sözler yer almış, mütekâbiliyet (karşılıklılık) ilkesini gözetmek şartıyla, kiliselerin açılabilceği ve İncilin dağıtılabilceği vurgulanmıştır.³⁵ Ancak bu talebi masumane görmek doğru olmasa gerektir. Ya da bunu İslam ile kıyaslayıp Batı'da Müslümanların cami açmasıyla kıyaslamak doğru değildir. Çünkü Batı'da mevcut belirli Müslüman bir kitle mabet ihtiyacını telafi etme niyetindedir. Ancak misyonerlik bundan farklıdır. Doğrusu mülkî ve idari amirlerin belli oranda Hristiyanların yaşadığı ve ihtiyaç duyduğu yerde Kilise açmalarına müsaade ettikleri bilinmektedir. Alanya bölgesinde çok sayıda Alman'ın ikamet ettiği dikkate alındığında bunu tespit etmek mümkündür. O halde asıl problem inananlarının ibadet mahalli bulma zorluğundan değil, hiç cemaati olmayan bir yerde önce Kilise açıp daha sonra cemaat toplamaktan kaynaklanmaktadır.

Mutluluk Vaadi

İnsanlar doğal olarak dünyada yaşanan kargaşa, kavga, koşuşturma ve yalancılık ortamından uzak kalmayı, buna karşın huzur, güven, kardeşlik ve barış içinde yaşamayı arzulamaktadır. Mutluluğun artık para ve makam gibi dünyevî, güç ve güzellik gibi fizikî, hatta ilim ve sanat gibi kesbî araçlarla mümkün olmadığını anlayan insanlık, bunlara alternatif yollar üretmekte, huzur ve mutluluğun iç âlem ve ruhî boyutla ilintili olduğunu idrak ederek bir takım oluşumlara meylenmektedir. Ülkemiz, son yıllarda daha çok Batı ve Uzakdoğu merkezli mutluluk vaadi iddiasıyla ortaya çıkan ve pek çok kimsenin manasını dahi bilmediği bir takım mistik grupların faaaliyetlerine sahne olmaktadır.

O halde; İnsanlığın Evrensel Kardeşliği, Mistik Gurup, NLP, Herry Potter, Yoga, Meditasyon, Yüksek Bilinç, Satanizm, İnsan Potansiyeli, Biyo-Enerji, Ezoterizm, Uzaylılar, Rael tarikatı, Ruh Çağırma, Ufoculuk, Sosyete Dini gibi pek çok oluşumu bu kategoride incelemek mümkündür.

Misyonerlerin Çalışma Esasları/Taktik Ve Yöntemleri

Organize olmuş bir hareket amaçlarına ulaşmak için çok fazla yol ve yöntem kullanmaktadır. Ancak bu yöntemler daha ziyade gizlilik içerir. Ete-kemiğe bürünmüş İsa Mesih'in belirli bir toplumun (Yahudi) içerisinde o toplumun mevcut ve geleneksel değer yargılarıyla çatışmayan "kültüre uyarlama" (inkültürasyon) adı verilen bir teknik ve taktikle misyonerlik yapması aynı zamanda takipçileri için önemli bir yöntemdir.

Yine misyonerler hedeflerine ulaşmak maksadıyla insanlara ve yaşadıkları yerin özelliklerine göre çeşitli taktikler belirlerler. Bu taktikler Hristiyanlığın bir kültür değil bir kült olduğu, dolayısıyla tüm dünyadaki yerel gelenek ve âdetlere uyarlanabileceği esasına dayanır. Bu nedenle de Müslümanlara özgü bir din dili ve terminolojiyi kullanmakta sakınca görmezler.

³⁵ Bkz. Hasan Celal Güzel, "Uzay Tarikatı ve Medya", *D. B. Tercüman Gazetesi*, (Erişim T: 12. 1. 2005)

Sözde her dinde yer alan en iyi yönleri üste çıkarıp senkretik bir din anlayışının propagandasını yaparlar.

Son yıllarda adını sıkça duyduğumuz dinler arası diyalog da onlar için bu yolda kullanılan araç ve taktiklerden biridir. Zira onların diyalogdan anladıkları kendilerini anlatmak, İslam'la ilgili düşüncelerini yinelemek ve Müslümanları açıkça Hıristiyanlığa davet etmektir. Hıristiyan dini liderlerine göre de diyalogda asıl olan tartışma değil, kurtarmadır.³⁶ Nitekim müteveffa Papa II. Jean Paul 1991 yılında yayımladığı "Kurtarıcı Misyona" adlı genelgesinde, dinler arası diyalogdan asıl maksadın, bütün insanları Kiliseye döndürme amaçlı misyonun bir parçası olduğunu, bu misyonun aslında Mesih ve İncil'i bilmeyen diğer din mensuplarına yönelik bulunduğunu ifade etmekten çekinmemiştir.³⁷

Misyonerlerin çalışma taktiklerinden biri hatta en önemlisi geleneksel değer ve inançlarına sıkı sıkıya bağlı Müslümanlar arasındaki mezhep ihtilafını körüklemek, müstehcen filmlerle ahlaki zayıf düşürmek, aile duygularını yok etmek, tembelliği teşvik, ırkçı ve milliyetçi duygularını kamçulamaktır.³⁸

Misyonerler için tarikat ve tasavvuf, ya da modern cemaatler belli başlı bir alan oluşturur. Nitekim bu maksatla yapılan bir kongrede; İslam dünyasındaki tasavvuf ve tarikat anlayışı, bu anlayışlara olan bağlılık üzerinde durulmuş ve tartışılmış; bu tarikatların şeyhlerini veya ileri gelen müritlerini kandırmak, kendilerine "alet etmek" onları yanıltmak ve bu gayeye ulaşabilmek için eleman yetiştirip bu teşkilatlara sokmak suretiyle Müslümanları ikna edebilecekleri kararına varmışlardır.³⁹

Belli teknik ve taktikleri tespitle işe başlayan misyonerler faaliyete geçecekleri yeri önce tespit eder ve daha sonra orada bir teşkilat kurarlar. Bu teşkilatı o bölgeye göre yetiştirilmiş elemanlar marifetiyle idare etmeye çalışırlar. Kitab-ı Mukaddes, dinî kitap, broşür ve dergileri o ülkenin dilinde neşreder ve dağıtırlar. Çeşitli telkinler, maddî ve manevî yardımlarla Hıristiyanlığı sevdirmek isterler. Müslüman ülkelerden geri kalmış olanların geri kalmışlıklarını istismar eder ve bunu İslam'a bağlayarak mensuplarını dinlerinden soğutmaya amaçlarlar. Dini kuruluşları vasıtasıyla kendi dinlerini üstün göstermek, diğer dinlerin kutsal kitaplarında çelişki zannettikleri hususları öne çıkararak, dini bilgileri yeterli şekilde kavrayamamış insanları tespit edip onları kendi dinlerine çekmeye gayret ederler.

Misyonerlik faaliyetlerinde kitap-dergi yayımı, postayla broşür gönderme, masa ve duvar takvimi, İncil dağıtma, Hıristiyan propagandasına matuf TV ve radyo kanalları kurma ve kullanma, internet, sinema film sektörü, gezi ve eğlence tertiplenmesi sıkça başvurulan yöntem ve çalışma araçlarından bazılarıdır. Örneğin bundan yaklaşık 25 yıl önce yayımlanan bir kitapta, Vatikan Radyosu 33 dilde 100 ülkeye haftada 225 saat yayım yapmış ve 80 milyon dinleyici kitlesine hitap etmiştir.⁴⁰ Misyonerlik teşkilatları en lüks binaları kiralarlar ve bu işle uğraşanlara bol para verirler.⁴¹ Misyonerler beşerî ilişkilerde oldukça mahir, sık giyinmeyi sever, nezaketli bir dil kullanmayı ve sabırlı davranmayı da iyi bilirler.

Müslümanlara ve Ülkemize Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri

Hıristiyanların Müslümanlarla karşılaşma süreç ve serüveni genelde üç aşamada ele alınmaktadır. İslam nokta-i nazarından Hıristiyanlarla karşılaşma daha Hz. Peygamber'in hayatında iken vuku bulmuştur. Onun Mekke ve Medine'de az da olsa yaşayan Yahudi ve

³⁶ Gündüz, *agm.*, s. 198.

³⁷ Abdurrahman Küçük, "AB Sürecinde Dinlerarası Diyalogun Yeri ve Önemi", *Uluslararası AB Şurası*, 3-7 Mayıs 2000, DİB Yayınları, c. II, Ankara 2000, ss. 477-478; Mahmut Aydın, "Dinlerarası Diyalog Yeni Bir Misyona Yöntemi mi?- Kurumsal ve Bireysel Diyalog Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme-", *İslamiyat V*, Temmuz -Eylül 2002, s. 42.

³⁸ Hampher, *İslam'ı Nasıl Yok Edelim, Bir İngiliz Ajanının Hatıraları*, çev. N. Göktepe, Nehir Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1991, ss.75-97.

³⁹ G. Tümer- A.Küçük, *age.*, s. 413.

⁴⁰ Horst Hermann, *Johannes Paul II, Beim Wort Genommen*, Goldmann Verlag, München 1995, s. 26.

⁴¹ Sırma, *age.*, s. 85.

Hıristiyanlarla komşuluk yaptığı, Habeş Kralı Hristiyan Necâşi'den övgüyle bahsettiği bilinmektedir.⁴² İlk Raşit Halifeler döneminde Suriye, Mısır, İran ve Anadolu Müslümanların fethiyle tanışmıştır. Yine Hristiyanlığın kadim merkezleri Kudüs, İskenderiye, Antakya İslam egemenliğine girmiştir.⁴³ Emevî ve Abbasî dönemleri de bundan farklı değildir. Keza Memlükler, Fâtımiler, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde farklı din ve mezhebe mensup insanlar bir arada yaşamışlardır.

İslam ve Batı arasındaki bir diğer önemli buluşma Endülüs İslam tecrübesidir. 711-1492 yılları arasında Güney Avrupa ve Sicilya adasında köklü bir İslam kültürü vücut bulmuş ve bu dönem İslam ile Batı arasındaki ilişkinin çatışma ve savaş merkezli olmadığını göstermiştir.⁴⁴

“Haçlı Seferleri” adı verilen ve Doğu’ya bir dizi akını içeren süreç ise hayli sıkıntılı geçmiştir. Zira 1096-1272 tarihleri arasında Avrupalı Katolik Hıristiyanların Papanın talebi ve çeşitli vaatleri üzerine genellikle Müslümanların elindeki Ortadoğu toprakları üzerinde askeri ve siyasi kontrol kurmak için tertiplemediği bu seferlerde çok sayıda Müslüman katledilmiştir. Bu seferlerin bazılarında tarikat mensupları da yer almıştır. XII. Yüzyılın iki önemli Hristiyan düşünürü ve din adamı Aziz Bernard ve Raymond Lull (ö. 1315), Müslümanların sadece kılıç zoruyla değil, aynı zamanda ikna yoluyla Hristiyanlaşmasını öngörmektedir. Bernhard Müslümanlar arasında misyonerliğin azlığından şikâyet etmiştir.⁴⁵ Lull ise Kuzey Afrika’ya gerçekleştirdiği dördüncü misyon seyahatinde iken ölmüştür. Yine insanlara Hıristiyanlığın basit bir dille sunulduğu takdirde kabul göreceğine inanan Assisili Francis, 1212 yılında Fas’a; 1214 yılında İspanya’ya seyahatler düzenlemiştir. Aynı şahıs 1219 yılında V. Haçlı ordusuyla birlikte Mısır’a gitmiş Sultan el-Kâmil ile görüşerek onu kendi dinine davet etmiştir. Fransiskenler 1233 yılında Konya’ya gelip devrin Müslüman hükümdarı Alaeddin Keykubat ile de temasa geçmiştir.⁴⁶

Hıristiyanların Müslümanlarla karşılaşmalarının üçüncü aşamasını sömürgecilik ve oryantalist faaliyetler oluşturmuştur. Karşılıklı ilişkilerin ilki çatışmalar ve sömürge, sonrakiler ise kısmen tanıma/tanışma zemini üzere oturmuştur. Bu cümleden olmak üzere sömürgecilik (kolonial) safhasında binlerce misyoner bu ülkelere gitmiştir. Başta Hindistan ve Orta Doğu olmak üzere, diğer İslam ülkelerinde İngiliz ve Amerikan misyonerleri etkin çalışmalar sürdürmüştür.⁴⁷ Suriye, Ürdün, Mısır, Cezayir, Tunus, Fas, Endonezya gibi ülkeler, Afrika kıtası bu aşamada sıkı bir misyonerlik taarruzuna muhatap kalmıştır. Son yüzyılda İslam ülkelerine yönelik misyoner faaliyetlerinde ise gözle görülür bir artış söz konusudur. Örneğin bir fikir vermesi açısından 1979 yılında Cezayir’de Hıristiyan sayısı 1200 kadar iken, 1999 yılında bu sayı 12.000’e ulaşmıştır. Türkiye’de de 1500 kadar Evanjelik Hıristiyan olduğu söylenir.⁴⁸

Masum din tebliği altında gittikleri coğrafyayı sömüren misyonerlerin bu ironik durumunu bir Afrika atasözünü şu şekilde resmeder: “*Misyonerler topraklarımıza geldiler. Bize dua etmesini öğrettiler. Gözlerimizi kapadık ve dua etmesini öğrendik. Gözlerimizi açtığımızda Hıristiyanlık dini bizim, topraklarımız da onların olmuştu!*”⁴⁹ Hindistan’lı Hıristiyan entelektüel Samuel Rayan da kendi dindaşlarını; “*Emperyalist misyon politikaları, İsa Mesih’i dünyayı fethetmiş yeni bir dînî Julius Sezar*” olarak tasvir etmektedir.⁵⁰

İslam ülkelerine yönelik misyoner faaliyetlerinin en gözde alanlarından biri üzerinde yaşadığımız Anadolu coğrafyasıdır. Daha önce kısmen değinildiği gibi Asya’nın Hıristiyanlaştırılması politikasında Ülkemiz merkez üssü kabul edilmiştir. Ancak Türkler

⁴² Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, terc. S. Tuğ, İstanbul 1980, c. I, ss. 323-425.

⁴³ Adel Theodor Houry, *Der İslam und die Westlichen Welt*, Primar Verlag, Darmstadt 2001, s. 157, 161.

⁴⁴ İbrahim Kalın, *İslam ve Batı*, İSAM Yayınları, İstanbul 2008, s. 77

⁴⁵ Kalm, *age.*, s. 69.

⁴⁶ Yılmaz, *age.*, s.76.

⁴⁷ Harman, *agm.*, s. 14.

⁴⁸ Gündüz, *agm.*, s. 198.

⁴⁹ Yaşar Hacısalihoğlu, *Vakit Gazetesi*, (Erişim T: 20.12.2004.)

⁵⁰ Aydın, *agm.* s. 42.

açısından misyonerliğin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Türkler Ortaçağda misyonerler ile karşılaşmış ve Türkistan'da bir kısım Türkler Hıristiyan edilmiştir. 375-1250 tarihleri arası Türkistan ve Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya gelen Türklerden Hunlar, Avarlar, Macarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar, Kıpçaklar kısmen Hazarlar ve Sabarlar Orta Asya ve Balkanlarda uzun süre askeri güçle tesirlerini hissettirmişlerdir. Nitekim kaynakların verdiği bilgilere göre Hazarlar arasında Hıristiyanlığı ilk sokanlar Arrânlı misyonerler olmuş ve özellikle onları gönderen Arrân metropoliti İsrail (ö.703) bu konuda büyük bir çaba sarf etmiştir.⁵¹ Bu arada Ortodoks misyonerlerinin yoğun propagandasına maruz kalan bu gruplar "Türklerin on kayıp kavmi" olarak bilinmektedir.⁵²

Daha yakın zamana doğru gelindiğinde Osmanlılarda misyonerlik faaliyeti Fransa'ya verilen ticari kapitülasyonla kendini göstermiştir. ⁵³ Bu imtiyazlar din ve ayin özgürlüğünü beraberinde getirmiştir. 1583 yılında Katolik tarikat mensubu Cizvitler İstanbul'a gelmiştir. Yabancı okullar ve konsoloslukların açılmasıyla bu faaliyet daha da kolaylaşmış ve büyük bir yayılma alanı tevhit etmiştir. Ülkemizde sistemli ilk misyonerlik hareketinin 1701 yılında, Sivas'ta Ermeni Mekhitar ile başladığı, adı geçen şahsın Ermeniler arasında millî şuur uyardırmaya çalıştığı iddia edilir. Gerçekten de Osmanlı'da "Teba-ı Sâdıka" olarak bilinen Ermeni ulusunun bu sadakati ancak Batı'nın onlara Hıristiyan olduklarını duyurmalarına dek sürebilmiştir.⁵⁴

1850 yılında gözle görülür yaygınlık kazanan misyonerlerin⁵⁵ 1893 yılında Türkiye'de ki sayıları 1317'dir. Aynı sene itibariyle beş adet kolej, 80 ortaokul, 530 ilkokul mevcuttur. Yine bu tarihte misyonerlerin İstanbul'da haftalık ve aylık birer gazeteleri yayımlanmaktadır.⁵⁶ İstanbul Amerikan İncil Kitapevi de misyonerlerin başlıca yayın merkezidir. 1883 yılına kadar üç milyon İncil dağıtılmış, dağıtılan diğer kitapların sayısı ise dört milyondan fazladır. 1897 yılına gelindiğinde, Osmanlı devlet sınırları içinde Fransa 127, İngiltere 60, Almanya ve İtalya 22, Avusturya 11, Rusya 7, ABD 131 okula sahiptir.⁵⁷ XX. Yüzyıl başlarında topraklarımızda Amerikan misyoner teşkilatına bağlı faaliyet gösteren okul sayısı ise dört yüzden fazladır. 1914 yılında Osmanlı devletinin kuzeyinde yer alan bölgelerde eğitim gören öğrenci sayısı 25.000 civarındadır.⁵⁸

Cumhuriyet tarihi açısından misyonerliğe bakıldığında, 1935 yılında Atatürk'ün misyonerlik faaliyetlerini yasakladığı görülür. Ancak bu yasak çok uzun sürmemiş, 1945 yılında demokrasiye geçiş seçimleriyle birlikte genel bir hürriyet havası sonucu misyonerlik faaliyetleri yeniden artmıştır. 80'li yıllarda Ülkemizin AB'ye üye olma arzu ve girişimleri sonucu misyoner faaliyetleri daha da hız kazanmış, 90'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte geniş bir yayılma alanı bulmuştur.

Misyonerlik faaliyetleri Ülkemizde Katolik, Ortodoks, Protestan, Ermeni Kilisesi gibi büyük Hıristiyan mezhepleri ve okulları marifetiyle yürütülmektedir. Bunların yanında Yehova Şahitleri, Adventisler, Baptisler, Mormonlar vb. dinî görünüş adı altında yoğun faaliyet gösteren çoğu yabancı kaynaklı dini akımlar yer almaktadır. Bahsi geçen Yehova Şahitleri hareketi 1931 yılında İstanbul'da Pasavandis adlı bir Rum tarafından başlatılmıştır.⁵⁹ Basına yansıyan bilgiler doğruysa, bunlar Ülkemizde resmen tanınmış bir "din" olarak Anayasanın teminatı altındadır. İstanbul 20. Asliye Hukuk Hâkimliğinin 974/2875 sayılı kararıyla nüfus kayıtlarına din olarak

⁵¹ Şaban Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, 2. Baskı, Alıç Matbaası, Ankara 1993, s. 123.

⁵² Kocabaş, *age.*, s. 36.

⁵³ Kocabaş, *age.*, ss.77-78.

⁵⁴ İsmail Süphandağı, *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*, Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara 2018, s. 36.

⁵⁵ İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara 1993, s. 15.

⁵⁶ Gündüz, *age.*, s. 188.

⁵⁷ Georg E. White, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, terc. C. T. Yüksel, Enderun Kitapevi, İstanbul 1995, ss. 35-36.

⁵⁸ Gündüz, *age.*, ss. 69-70.

⁵⁹ Komisyon, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 58.

geçirilmesi uygun bulunmuştur. Yargıtay 9. Ceza Dairesinin E. 1976/47, K. 1976/54 ve 20.10.1976 tarihli kararında Yehova Şahitlerinin dinsel faaliyetlerinin yasalarca korunması gereken bir hak olduğu vurgulanmıştır.”⁶⁰

Dini akımlarla birlikte görünürde dini referanslı olmayan ve genelde Güney Asya kökenli meditasyon, reenkarnasyon, yoga gibi fikir, inanç ve bedenî – zihnî tekniklerin arkasına sığınan-veya bunları istismar eden cereyanların da misyonerlik çalışmalarında etkin olduklarını unutmamak gerekir.

Misyonerlikle Mücadelede Alınması Gereken Tedbirler

1992 yılı verilerine göre dünya çapında misyonerlere ait 120.880 kurum, 99.200 adet misyoner yetiştiren enstitü, yaklaşık 4.208.250 kadar misyoner mevcuttur. Bunlar marifetiyle 88.160 adet muhtelif kitap hediye edilmiştir. 2340 radyo ve TV istasyonu kurulmuş, her yıl 53 milyon ücretsiz İncil dağıtılmıştır. Kilise okullarında okuyan öğrenci sayısı ise dokuz milyon civarındadır. Kiliselere ait 10.600 hastane, 10.050 eczane ve 680 huzurevi bulunmaktadır. Hıristiyanlaştırmak için harcanan bütçe ise 163 milyarı geçmektedir. ⁶¹

Kanaatimizce dünyanın geldiği bu aşamada artık dinler tarihte olduğu gibi soğuk savaş yapmayacak ancak psikolojik savaş ve rekabet devam edecektir. Adeta serbest piyasa ortamı gibi herkes mensup olduğu değerleri dünya pazarına çıkaracak ve rekabet ortamı içerisinde onun pazarlamasını yapacaktır. Küreselleşen ve gittikçe küçülen dünyada ortada bir “pazar” ve bu pazarda malını (din ve kültür) pazarlayan kimseler bulunacaktır. Bu durumda rekabet etmek ve ayakta kalabilmek için her açıdan donanımlı olmak gerekecektir. Çünkü çağın özgürlük anlayışında artık “yasakçılık” bir çözüm değildir. Bir yazarın dediği gibi gün gelecek kimse misyonerlik yaptığı gerekçesiyle suçlanamayacaktır.⁶²

Misyonerlerin gerek imkân, gerekse istismar açısından müessir güçleri dikkate alındığında bu kimselerle mücadele etmenin çok boyutlu yapılması gerektiği aşikârdır. Hep savunmada kalmak, reaksiyon göstermek, şikâyet etmek ve sorun açığa çıktıktan sonra taktik geliştirmek tutarlı bir yaklaşım değildir. Şüphesiz misyonerliği sadece dini bir hareketten ibaret saymak dolayısıyla konuya masumane yaklaşmak sağlıklı çözüm üretmemizi engelleyecektir. Misyonerlik ile mücadelenin siyasi, hukukî, iktisadî ve idarî boyutunu bir tarafta saklı tutmak kaydıyla bu akımla ilmî ve dinî anlamda mücadele etmeyi iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan biri konunun doğrudan muhatabı vatandaşlar, diğeri ise bu görevi fiilen yürüten din görevlileridir.

Vatandaşlara Yönelik Alınması Gerekli Tedbirler

Yurt içinde ve yurt dışında olmak üzere vatandaşlarımıza yönelik alınması gerekli tedbirlerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

-Çeşitli basın yayın organları kanalıyla insanımızın bu tür girişimlerden haberdar edilmesi, istismara karşı uyanık olmaları öğütlenmelidir.

-Bid’at ve hurafelerle mücadele edilirken, vatandaşlarımızın içindeki manevi boşluk makul biçimde doldurulmalı, alternatifleri gösterilmeli ve misyonerlerin bu alanı istismar ettikleri unutulmamalıdır.

-Misyonerlerin istismar ettikleri özgürlük, sevgi, kardeşlik, dünya barışı vb. kavramların göstermelik olduğu çeşitli örneklerle boşa çıkarılmalıdır.

-Dinimizin iyi tanıtılmasına yönelik gayretler sadece cami ile sınırlı kalmamalı dergi, gazete, tv, radyo ve özellikle internet ortamından istifade edilerek herkese ulaşmanın yolları aranmalıdır.

⁶⁰Gözcü Kulesi, 15 Ekim 2000, s. 2.

⁶¹ Muhammed Umara, *Müslümanların Hıristiyanlaştırılması*, Denge Yayınları, İstanbul 1995, s.35.

⁶² Bkz. Atilla Yayla, “Din Özgürlüğüne Saygı”, Radikal, (Erişim T: 18.12.2001)

-Yerli filmlerde ve çocuklara yönelik yayımlarda İslam, cami, hoca imajını kötülermekten kaçınılmalı, buna mukabil papaz, kilise, Noel Baba vb. sözümona kahramanlar öne çıkarılmaktan sakınılmalıdır.

Din Görevlilerine Yönelik Alınması Gerekli Tedbirler

Her ne kadar resmî bir devlet kurumu ve yapacakları kanunla sınırlı olsa da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu tür akımlara karşı görevlilerini bilgilendirme ve toplumu aydınlatma görevi vardır. Nitekim Başkanlık misyonerliğin tahribatını yıllar önce keşfedip bunu bir kitapçık halinde yayımlamıştır.⁶³ Ancak yine de değişen şartlar ve gelişen olaylar karşısında Diyanet İşleri Başkanlığı marifetiyle yerine getirilmesi gerekli bazı tedbirler vardır:

-Diyanet İşleri Başkanlığı, İlahiyat Fakülteleri ve İmam-Hatip Liseleriyle işbirliği yapmak suretiyle din göreviyle tanzif edeceği kişilere yönelik uzun vadeli bir eğitim programı uygulamalıdır.

-Din görevlileri hizmet içi kurslarda misyonerlik hakkında bilgi sahibi kılınmalı, bu bilgiyle mücehhez görevliler de cuma ve bayram gibi vatandaşın yoğun geldiği zamanlarda misyonerlik tehlikesine karşı vatandaş uyarmalıdır.

-Görevliyi motive ederken Türk-İslam anlayışının teşekkül etmesinde katkıları olan zevatın hayat felsefesinden azami ölçüde istifade edilmeli, böylece inancın bilgiyle, dindarlığın da ahlak ile takviye edilmesi sağlanmalıdır.

- Gerek Türkî gerekse Batı ülkelerine gönderilen din görevlileri, başlangıçta gittikleri ülkelerin dinî, sosyal, siyasal, kültürel ve tarihi yapısı hakkında yeterli bilgiyle donatılmalıdır. Bu görevliler bir batı dilini çok rahat konuşabilmelidir. Yine bu görevlilere beşerî ilişkilerde takip edecekleri usul ve esaslar öğretilmelidir.

-Misyonerlerin taarruz noktaları iyice tespit edilmeli, bu konuda kullandıkları dinî deliller ile bunlara verilecek cevaplar gerekirse bir kitapçıkta toplanıp görevlinin istifadesine sunulmalıdır.

-Başkanlık merkez teşkilatında münhasıran bir misyonerlik birimi teşkil edilmeli, bu birim konuyla ilgili materyaller toplayıp, bunları değerlendirmeli, misyonerlerin çalışma usul ve esaslarını, kaynaklarını yakından takip etmeli, peyderpey bu bilgiler etkili ve yetkililerle paylaşılmalıdır.

Sonuç

Günümüzde farklı Hristiyan Kiliselerine bağlı binlerce, herhangi bir Kiliseye bağlı olmaksızın çalışan yüzlerce misyoner kuruluşu dünyanın her tarafında yoğun bir faaliyet içindedir. Bununla beraber misyonerlik gerek teolojik, gerek politik ve kavramsal boyutta kendisini günün şartlarına uyarlamaktadır. Bu cümleden hareketle arkadaşlık ilişkileri kurmak, çocuk kulüpleri ve anaokulları açmak, düşkün ve yaşlılar yurduna ziyaretler gerçekleştirmek ve onların sağlık ve yalnızlık sorunlarına çözüm bulmak, sevgi evleriyle yakından ilgilenmek gibi modern çağın sorunlarıyla yüzleştikleri görülmektedir.

Öyleyse motto haline gelmiş bir sözde de ifade edildiği gibi tabiatın asla boşluk kabul etmediği, boş bırakılan alanın mutlaka başkalarınca doldurulduğu unutulmamalıdır. Yine gelinen bu aşamada artık misyonerlik ve proselitizmin hafife alınacak bir durum değildir. Üstelik Ülkemizin AB' ye giriş süreciyle birlikte dini özgürlükler alanı genişlemiş, serbest dolaşım olanakları artmış, küresel bir köy haline gelen yerkürede koru(n)macılık sistemleri büyük oranda önemini yitirmiştir. Eskisi gibi yasakçı bir yaklaşım da çözüm değildir. Bu durumda hem vatandaş hem de din göreviyle vazifeli kimseler donanımlı olmak zorundadır. Maddî kalkınma yanında mânevî kalkınma da önemsenmeli, kültür erozyonuna karşı gerekli her tür tedbir alınmalıdır. Tebliğimizi Millî Şair Mehmet Akif Ersoy'un (ö. 1936) dizeleriyle bitirelim:

*"Misyonerler gece gündüz çalışırken acaba,
Oturup vahy-i ilâhiyi mi bekler ülemâ!"*

⁶³ M. Asım Köksal, *Hristiyan Propagandaları Münasebetiyle Açıklama*, DİB Yayınları, Ankara 1982, 37s.

Kaynakça

- Aydın, Mahmut, "Dinlerarası Diyalog Yeni Bir Misyon Yöntemi mi?-Kurumsal ve Bireysel Diyalog Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme-", *İslamiyat V*, Temmuz -Eylül 2002, ss. 30-42.
- Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Tekkeler: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II, İstanbul 1942, ss. 279-304.
- Cilacı, Osman, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, Damla Yayınları, İstanbul 2001.
- , *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, DİB Yayınları, Ankara 1990.
- Ecevit, Rahşan, "Din Elden Gidiyor", *Hürriyet Gazetesi*, (Erişim T.: 03.01.2005)
- Erdem, Mustafa, "Millî ve Mânevî Bütünlüğümüzü tehdit eden Misyonerlik", Diyanet Vakıf-Sen Eğitim Yayınları, Ankara 2003.
- Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- , *Misyonerlik*, DİB Yayınları, Ankara 2005.
- , "Misyonerlik", *DİA*, c. 30, ss. 193-198.
- Güzel, Hasan Celal, "Uzay Tarikatı ve Medya", *D. B. Tercüman Gazetesi*, (Erişim T.:12. 1. 2005)
- Hacısalihoglu, Yaşar, *Vakit Gazetesi*, (Erişim T.: 20.12.2004.)
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, terc. S. Tuğ, c. I-II, İstanbul 1980.
- Hampher, *İslam'ı Nasıl Yok Edelim, Bir İngiliz Ajanının Hatıraları*, çev. N. Göktaş, Nehir Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1991.
- Harman, Ömer Faruk, "Takdim", *İzhârü'l- Hakk*, ter. A. Namlı, İSAM Yayınları, İstanbul 2012, ss. 15-21.
- Haydaroğlu, İlknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara 1993.
- Hermann, Horst, *Johannes Paul II, Beim Wort Genommen*, Goldmann Verlag, München 1995.
- Kalın, İbrahim, *İslam ve Batı*, İSAM Yayınları, İstanbul 2008.
- Kavas, Ahmet, "Geçmişten Günümüze Fransız Şarkiyatçılığı ve Kurumları", *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu*, DİB Yayınları, Ankara 2003, ss. 109-147.
- Khoury, Adel Theodor, *Der İslam und die Westlichen Welt*, Primar Verlag, Darmstadt 2001.
- Kocabaş, Süleyman, *Misyonerlik ve Misyonerler*, Vatan Yayınları, İstanbul 2002.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul 1989.
- Komisyon, *Neues Deutsches Wörterbuch*, Hühn-Partner Verlag, Isernhagen trz., -----, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.
- , *Türkçe Sözlük*, TDK, Yayınları, c. I-II, Ankara 1998.
- Köksal, M. Asım, *Hristiyan Propagandaları Münasebetiyle Açıklama*, DİB Yayınları, Ankara 1982.
- Köse, Ali, *Milenyum Tarikatları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Kuzgun, Şaban, *Hazar ve Karay Türkleri*, 2. Baskı, Alıç Matbaası, Ankara 1993.
- Küçük, Abdurrahman, "AB Sürecinde Dinlerarası Diyalogun Yeri ve Önemi", *Uluslararası AB Şurası*, 3-7 Mayıs 2000, DİB Yayınları, c. I-II, Ankara 2000, ss. 467-490.
- Said, Edward, *Oryantalizm*, çev. S. Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 1999.
- Sırma, İ. Süreyya, *Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 1983.
- Süphandağı, İsmail, *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*, Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara 2018.

Tümer, Günay- Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993.
Umara, Muhammed, *Müslümanların Hıristiyanlaştırılması*, Denge Yayınları, İstanbul 1995.
White, Georg E., *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, terc. C. T. Yüksel, Enderun Kitapevi, İstanbul 1995.
Yayla, Atilla, "Din Özgürlüğüne Saygı", Radikal, (Erişim T: 18.12.2001)
Yılmaz, Ömer, *Alman Mistik Düşüncesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.
<http://www.hristiyan.net/resmibelgeler/protestanlarraporu.htm>, (Erişim T.: 05. 01. 2005)
<http://www.muhsinsener.name.tr/87/din-elden-gidiyor-mu/> (Erişim T. 01.04.2018)

Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikalarına Genel Bir Bakış

Yıldız Deveci Bozkuş¹

ÖZ

Bu çalışmada öncelikle Avrupa Birliği'nin (AB) ne olduğu ve bölge açısından önemine yer verilecektir. Daha sonra AB'nin Kafkasya'ya yönelik uygulamakta olduğu politikalar üzerinde durulacaktır. AB'nin bölgeye yönelik politikalarının tarihsel anlamda 1990 Öncesi (Sovyet ve Soğuk Savaş Dönemi) ve 1990 Sonrası (Bağımsızlık Dönemi) olmak üzere iki periyotta incelenecektir. AB'nin Sovyet öncesi süreçte bölgeye yönelik politikalarına dair kısaca bilgi verildikten sonra Sovyetlerin dağılmasının ardından söz konusu politikalarda nasıl bir değişim ve dönüşüm olduğuna değinilecektir. Çalışma kapsamında ayrıca Kafkasya bölgesinin AB için neden önemli olduğu ve burada AB'nin yürütmekte olduğu politikalara da genel hatlarıyla yer verilecektir. Bu kapsamda Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'a yönelik olarak AB'nin yürütmekte olduğu enerji, ulaşım ve diğer alanlardaki faaliyetlerine kısaca yer verilecektir. Daha sonra AB'nin Kafkasya'ya yönelik olarak uyguladığı jeo-stratejik, ekonomik, sosyal ve güvenlik konularına yönelik olarak ne tür politikalar yürütölmekte olduğu ve bu politikaların günümüz konjonktüründeki yansımalarına yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Kafkasya, Komşuluk, Güvenlik.

Giriş

Avrupa Birliğinin Kafkasya'ya yönelik politikalarına geçmeden önce AB'ne ve Kafkasya bölgesine dair kısaca bilgi verilmesinde yarar vardır. Bilindiği üzere Kafkasya bölgesinin tarihsel süreçte başlayan ve günümüzde de halen devam eden son derece stratejik, siyasi, ekonomik ve kültürel bir önemi bulunmaktadır. Bu açılardan bölgeye bakıldığında tarihte olduğu gibi günümüzde de birçok büyük gücün bölgedeki dengeleri ve gelişmeleri yakından takip ettiğini söylemek mümkündür.

Tarihsel süreçte İran, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu gibi son derece görkemli yönetimlerin mücadelesine ev sahipliği yapmış olan Kafkasya bölgesi, I. Dünya Savaşının sona ermesiyle yepyeni bir kimlik kazanmış ve ağırlıklı olarak Rusya'nın hakim olduğu bir coğrafyaya dönüşmüştür. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde Rusya'nın başta eğitim, kültür ve siyaset olmak üzere enerji, güvenlik vb. tüm alanlarda etkin olması sonucu Kafkasya adeta birçok araştırmacının da işaret ettiği üzere Rusya'nın arka bahçesi olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Ancak bu süreçte tarihtekilerle benzer bir şekilde Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte sona ermiştir. Her ne kadar günümüzde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya'nın eskiye oranla Kafkasya bölgesi üzerindeki etkisinin azaldığı düşünölüyor olunsa da aslında bu etkiden halen güçlü bir biçimde bahsetmek mümkündür. Tam da bu noktada aslında Rusya'nın söz konusu tarihsel etkisinin bölgede ya tamamen ortadan kaldırılması ya da kısmen zayıflatılması noktasında Soğuk Savaş dönemi sonrasında bir takım girişimlerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda Gürcistan'da yaşanan gelişmeler veya daha yakın döneme bakıldığında Ermenistan'daki gelişmeleri bu açıdan değerlendirmek mümkündür. Ancak Gürcistan'da yaşananlarla benzer şekilde Ermenistan'daki gelişmelerin sonuçlanmasını

¹ Doç.Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Kafkasya Çalışmaları Anabilim Dalı, yıldizdeveci@gmail.com.

beklemek pek de gerçekçi olmayacaktır. Nitekim gerek Gürcistan'ın Batılı devletlerle olan ilişkileri gerekse Ermenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığı ister istemez bir farklılık ortaya koymaktadır.

Görüldüğü üzere Kafkasya bölgesi üzerindeki çekişmeler tarihte olduğu gibi bugün de büyük bir hızla devam etmekte ancak ufak bir farklılık söz konusu olmaktadır. Bu açıdan bölge aynı olsa da aktörlerin dönemsel olarak farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu yönüyle konuya bakıldığında Avrupa Birliği'nin Kafkasya bölgesi için ileri sürdüğü veya uygulamak istediği politikaları anlamak çok daha anlaşılır olacaktır. Nitekim AB'nin bölgeye yönelik olarak ileri sürdüğü politikaların ağırlıklı olarak enerji, güvenlik ve ekonomi ağırlıklı olması bu tezi güçlendirmektedir. Kuşkusuz tüm bu gelişmeler karşısında Rusya'nın bölgedeki gelişmeler karşısında sessiz kalması beklenemez. Başta bölgedeki etnik ve kültürel çatışmalar olmak üzere Dağlık Karabağ sorununda yaşanan gelişmelerde de görüldüğü üzere, Rusya'nın onay vermediği bir çözümün uzun vadeli bir sulh sağlayamayacağını söylemek mümkündür.

Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bölgede yaşanan karmaşa ve belirsizlik ortamında bağımsızlıklarını sonradan kazanan devletlerin gelişmesi ve ilerlemeleri ister istemez bu durumdan etkilenmiştir. Bu nedenle Batılı Devletlerin özellikle de AB'nin bölgeyle ilgili politikalarına bakıldığında ilk etapta enerji, enerji güvenliği, ticaret, terörizm, bölgedeki ülkelerin komşuluk ilişkileri, çatışma vb. konularının ilk sırada geldiğini söylemek mümkündür.²

AB'nin Kafkasya Politikaları

Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından birçok bölgede olduğu gibi Kafkasya bölgesinde de jeopolitik anlamda bir güç boşluğu meydana gelmiştir. AB bu dönemde bağımsızlığını yeni kazanan devletlere yönelik politikalara ağırlık vermeye başlamış ve bu konuda bazı girişimlerde bulunarak bölgede ortaya çıkan boşlukta söz sahibi olmaya çalışmıştır. AB, özellikle, eski Sovyet ülkelerinin önemli birikime sahip olduklarını düşünerek Partnerlik ve İşbirliği çerçevesinde bazı adımlar atmıştır. AB eski Sovyet coğrafyasında siyasi reformları ve piyasa ekonomisine geçişte gösterilen çabaları desteklemiş ve Avrupa'nın sahip olduğu serbest piyasa ekonomisi, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi temel insani değerleri bu ülkelere yayma politikasını uygulamaya başlamıştır³ Bu kapsamda ilk olarak AB'nin Kafkasya'ya yönelik politikalarının temelleri Maastricht Antlaşmasıyla atılmıştır. Bu Antlaşmanın ardından AB giderek daha bağımsız ve güçlü bir yapı haline gelmiştir. Bölge ülkelerinin Avrupa ülkelerine üyelik imkânının tanınmasıyla başlayan bu süreç daha sonra Kopenhag Zirvesi'nde söz konusu ülkelerin üyelik koşullarının ortaya konmasıyla devam etmiştir.⁴

Sovyet sonrası süreçte AB Kafkasya bölgesi bağlamında özellikle enerji, Tarihi İpek Yolu Canlandırma ve Yeni Komşuluk Politikaları adı altında bölgeye ekonomik yardımlarda bulunmaya başlamıştır. 1996 yılında AB'nin bölge ülkeleriyle imzaladığı Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları AB ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin hukuki

² Licia Simao, "EU-South Caucasus Relations: Do Good Governance and Security Go Together?", *Political Perspectives*, Volume 5 (2), 2011, s. 33-57.

³ Zaur Memmedov, *Inogate Projesi Çerçevesinde Avrupa Birliği - Güney Kafkas Ülkeleri İlişkileri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Toplulukları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004, Ankara, s.26.

⁴ A. Sait Sönmez, "Avrupa Birliği'nin Komşu Bölgelere Yönelik Siyasal Açılımı: Avrupa Komşuluk Politikası", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, Cilt: 7, Sayı: 14, s.113-122.

başlangıcını da oluşturmuştur. Ticaret ve ekonominin yanı sıra güvenlik konusundaki gelişmelerin de bu ilişkilerde önemli bir yeri olmuştur. Bu nedenle AB, 1995'teki Madrid Zirvesi'nde çatışmaların durdurulması için Avrupa Siyasi Gündemi oluşturmuştur.⁵

2004 ve 2007 yıllarında gerçekleştirilen son genişleme dalgalarından sonra AB'nin genişleme politikasının doğu boyutunun yakın vadede sona erdiğini belirten Sönmez'e göre, AB "Avrupalılaştırma" politikası için yeni araçları devreye koyma ihtiyacı hissetmeye başlamıştır. Bu nedenle AB'nin Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ülkeleriyle yakın ilişkiler sürdürdüğünü bunun da Avrupa Komşuluk Politikaları (ENP) çerçevesinde devam ettirdiğine işaret etmiştir.⁶

AB'nin Kafkasya Politikalarının temelinde güvenlik, enerji, terörizm ile komşuluk ilişkileri ve ticaret ilk sırada yer almaktadır.⁷ AB Kafkasya bölgesi için bir yandan refah ve yeni umutlar vaat ederken diğer yandan özellikle Karadeniz bölgesi için daha kapsayıcı ve geniş politikalar sunmaktadır. Bu politikaların ağırlıklı olarak enerji sorunları, çatışmaların çözülmesi, politik kararlılık, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik üzerine yoğunlaştığını söylemek mümkündür.⁸ AB'nin Kafkasya politikaları her ne kadar görünürde teknik ve mali yardımları içeriyor görünse de araştırmacılara göre AB'nin Kafkasya Politikası kapsamında yürüttüğü TRACECA ve INOGATE programları temelde Rusya'nın ulaşım güzergahının by-pass edilmesini amaçlamaktadır.⁹

AB'nin Kafkasya politikalarını genel hatlarıyla ekonomik ve siyasi olmak üzere iki başlık halinde değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle bu çalışmada genel hatlarıyla AB'nin Kafkasya genelinde ve Güney Kafkasya özelindeki ekonomik temelli politikaları TACIS, TRACECA ve INOGATE, siyasi başlık altında ise ENP ve EP programları açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım Projesi (Technical Assistance to Commonwealth of Independent States - TACIS):

Bilindiği üzere AB'nin bölgeye olan ilgisinin temelleri Soğuk Savaş döneminde atılmış olup bu ilgi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte giderek daha da artmıştır. AB'nin Sovyet sonrası süreçte Güney Kafkasya bağlamında başlatmış olduğu ilk destek çalışması 1991 yılında Bağımsız Devletler için bir Teknik Yardım Projesi (TACIS) olmuştur.¹⁰ Başlangıçta teknik bir yardım programı olarak başlayan TACIS, daha sonra yönetim, danışmanlık, uzman ekiplerin desteği, hukuki destek, ortaklık ilişkileri ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği konularında da destek sağlamıştır.¹¹

⁵ Samir Mardanov, *Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.111-112.

⁶ A. Sait Sönmez, a.g.e., s.113-122.

⁷ *Commission of the European Communities, Wider Europe — Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, Brussels, 2003 s. 1-26.

⁸ Licinia Simao, a.g.e. s.36.

⁹ Stanislav CHERNIAVSKII, "The West Steps Up Activity in the Transcaucasus", *International Affairs, a Russian Journal of World Politics, Diplomacy and International Relations*, Volume 44, No 4, 1998, s.46'dan aktaran Zaur Memmedov, a.g.e., s.63.

¹⁰ Dov Lynch, *The South Caucasus: A Challenge for the EU*, Challiot Papers No: 65, 2003, s.54

¹¹ Ridvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 6. B., İstanbul, Beta Yayınları, 2002, s. 345'den aktaran Samir Mardanov, a.g.e., s. 41.

aTACIS projesi Güney Kafkasya bölgesi için başta siyasi, ekonomik, ve kültürel olmak üzere bir çok alanda bölgenin kalkınmasına katkı sunacak bir çalışma olarak değerlendirilmektedir. AB bölge ülkeleri ile 1999 yılında Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları çerçevesinde birtakım ortaklık anlaşmaları imzalamıştır. Buna göre AB bölgedeki ülkelerin başta toprak güvenliği ve bağımsızlıklarını desteklemeyi kabul ederek bazı ülkelerde temsilcilik açma kararı almıştır.¹²

TACIS programının hedeflerini temel olarak üç başlık altında toplamak mümkündür. Bu başlıklardan ilki demokrasi ve serbest pazar ekonomisine geçiş sürecinin desteklenmesi ve siyasal özgürlük ve ekonomik refah temeli üzerine kurulu toplum oluşturulması yolundaki çabaların desteklenmesini içermektedir. İkinci başlık ise AB ile bu ülkeler arasında ekonomik, siyasi ve kültürel diyalogun geliştirilmesi; daha kapsamlı, uyumlu ve uzun vadeli işbirliğinin yaratılmasını kapsamaktadır. Son başlık ise bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelerin dünya ekonomisine ve siyasal düzenine uyum süreci hızlandırmayı hedeflemektedir.¹³

AB, TACIS'in yanı sıra bölgeye bazı diğer konularda da yardım ve destek programları sağlamaktadır. Söz konusu yardım ve destek programlarının başlıkları ise genel hatlarıyla şöyledir;

- TEMPUS Programı,
- Gıda Güvenliği Programı,
- Avrupa Topluluğu (AT) İnsani Yardım Ofisi,
- Çatısma Bölgelerinin Rehabilitasyonu Programı,
- Müstesna Mali Yardım Programı,
- Müstesna İnsani Yardım Programı,
- Bölgesel Tarım Sektörü Reformu Programı,
- Rusya Krizinin Etkilerini Yumusatıcı Yardım Programı,
- Founds Europeen d'Orientation et de Garantie Agricole (FEOGA) Gıda Yardım Programı,
- Sınır Güvenlik Yardım Programı,
- Nükleer Güvenlik Programı,
- Demokrasi ve İnsan Hakları ile İlgili Avrupa İnisiyatifi Programı¹⁴

TACIS programı kapsamında AB'nin Güney Kafkasya ülkelerine 962 milyon Euro civarında bir destek sağladığı görülmektedir. Her ne kadar TACIS programı tamamen teknik bir yardım programı olsa da özellikle Güney Kafkas ülkelerinin Sovyet sonrası süreçte bağımsızlıklarını kazanmasının ardından bu desteklerden ciddi oranda yararlandıklarını ve bu programlar aracılığıyla global pazarlara entegre olduklarını söylemek mümkündür.¹⁵

---

¹² Leila Alieva, *EU and the South Caucasus*, Bertelsmann Group for Policy Research, 2006, s.1-3.

¹³ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 6. B., İstanbul, Beta Yayınları, 2002, s. 345'den aktaran Samir Mardanov, *a.g.e.*, s. 46-47.

¹⁴ Samir Mardanov, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁵ Zaur Memmedov, *a.g.e.*, s.27.

Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia – TRACECA):

TACIS projesi kapsamında TRACECA ve INOGATE alt programlarından biri olan TRACECA ekonomi temelli bir proje olup temelleri 1993 yılında atılmıştır. Ulaştırma merkezli olan bu proje kara, deniz ve demiryolu alanındaki ekonomik faaliyetlere odaklanmış bir programdır. Orta Asya ve Kafkas ülkelerinin bir araya gelerek Brüksel’de 1993 yılında imzaladıkları Brüksel Deklerasyonu ile bu program başlatılmıştır. Daha sonraki dönemlerde kurucu beş Orta Asya ve üç Kafkas ülkesinin yanı sıra programa Ukrayna, Moldavya, Mogolistan, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya da dahil olmuştur.¹⁶

TACIS Programı kapsamında Avrupa Komisyonu Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen TRACECA Programı, ilk dönemlerde sekiz ülkeden geçmiş, daha sonra ise programa Ukrayna, Moldavya, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya’nın da katılmasıyla TRACECA’nın önemi giderek daha da artmıştır.¹⁷

Araştırmacılara göre Doğu-Batı eksenini bağlamında en kısa yol olmasına rağmen TRACECA en pahalı güzergahlardan biridir. Çünkü TRACECA programına üye ülkelerin ulaştırma vergilerini oldukça yüksektir. Bunun yanı sıra TRACECA güzergahında taşınan malların her ülkede gümrük kontrolünden geçmesi ve güzergahın yer aldığı bölgelerdeki çatışma alanlarının mevcudiyeti de güzergahın maliyetini etkileyen önemli faktörlerden bazılarıdır.¹⁸

Günümüzde de halen faaliyetlerine devam eden TRACECA, araştırmacılara göre projenin başlangıçta hedeflediği amaçlarının büyük bir kısmına ulaşmış olup, program kapsamında toplam 39 teknik yardım projesi ve 14 yatırım projesi finanse edilmiştir.¹⁹

Avrupa’ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı Programı (Interstate Oil and Gas Transport to Europe – INOGATE)

Kısa adı INOGATE olan Avrupa’ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı Programı 1995 yılında “Devletlerarası Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları Yönetimi” adlı proje ile başlamıştır. Daha sonra programın ismi 1997 yılında değiştirilmiş ve INOGATE adını almıştır. 1995 yılında Brüksel’de yapılan ilk toplantıya Sovyet Sonrası bağımsızlığını kazanan ülkelerin temsilcileri katılmıştır. Araştırmacılar AB’nin desteklediği INOGATE programının AB’nin sürdürülebilir enerji ihtiyacına yönelik olan politikalarının da temel taşlarından biri olduğunu şöyle ifade etmektedir:²⁰

“...Hazar bölgesinde mevcut olan boru hatlarının rehabilitasyonu ve modernizasyonu, yeni boru hattı güzergahlarının geliştirilmesi projenin öncelikleri arasındadır. Bu projeye AB gelecekte enerji konusunda yaşanabilecek herhangi bir olumsuz gelişmeyi bu günden önlemek istemektedir. Önümüzdeki yıllarda AB ekonomisinin diğer gelişmiş ekonomilerle rekabeti sürdürebilmesi için ucuz enerji arzına gereksinimi vardır. Petrolün dünya siyasetinde egemen olduğu günümüz dünyasında bu kaynağa sahip olan tarafın sözünün uluslararası alanda geçerli olacağı kuşku götürmemektedir...”²¹

¹⁶ Samir Mardanov, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁷ Samir Mardanov, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁸ Samir Mardanov, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁹ Zaur Memmedov, *a.g.e.*, s.28.

²⁰ Zaur Memmedov, *a.g.e.*, s.81.

²¹ Zaur Memmedov, *a.g.e.*, s.81.

INOGATE programı enerji arzının güvenliğini geliştirmek, petrol ve dogalgaz boru hatları sisteminin bölgesel entegrasyonunu sağlamak, söz konusu ürünlerin Batı pazarlarına ihracını desteklemek ve boru hatları projesine özel yatırımlarla uluslararası finans kuruluşlarının dikkatlerini çekmeyi amaçlamıştır. INOGATE'in temel amaçları arasında Bölgesel gaz ulaştırma sistemlerinin, petrol ve petrol ürünleri ulaştırma sistemlerinin yeniden yapılandırılması, geliştirilmesi ve modernizasyonu ilk sırada yer almıştır. Daha sonra Hazar Denizi ve Orta Asya'dan Batı pazarlarına karbonhidrat nakli için alternatif yolların belirlenmesi gibi hedeflere de yer verilmiştir.²²

AB'nin Güney Kafkas ülkelerine yönelik diğer programları ise Gıda Güvenliği ve ECHO Programında (European Community Humanitarian Office) Acil Yardım programından oluşmaktadır. Ayrıca Partnerlik ve İşbirliği Antlaşmaları çerçevesinde de siyasi, ekonomik, mali, sosyal, kültürel ve daha birçok konuda işbirliği programlarının da hedeflendiğini söylemek mümkündür.²³

Doğu Ortaklığı (Eastern Partnership – EP):

AB'nin Kafkasya'ya yönelik uyguladığı programlardan biri de Doğu Ortaklık Politikasıdır. Doğu Ortaklık Programının temel amacı AB'nin Komşuluk Politikası kapsamında bölge ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Doğu Ortaklık programı 2008 yılında imzlanmış olup 2009 yılında Prag'da yapılan zirveyle yürürlüğe girmiştir. Doğu Ortaklık Programı Antlaşmasına Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna imza atmıştır. Bu programın genel olarak amacını şöyle özetlemek mümkündür:²⁴

“...Bu ortaklık Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile iletişimi derinleştirmeyi, taraf ülkelerde istikrar ve refahı desteklemeyi ve taraflar arasında çok taraflı işbirliği ve ortak tutumu güçlendirmeyi hedeflemektedir. Böylece Avrupa Komşuluk Politikasının doğu ayağının geliştirilip, Doğu Avrupa ve Güney Kafkaslara genişletilmesiyle, Akdeniz için Birlik ve Transatlantik İşbirliği Politikalarıyla dengelenmesi planlanmaktadır. Bu kapsamda, taraflar arasında siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda standartların AB'ye yakınlaştırılarak karşılıklı etkileşim, ticaret ve refahın artırılması arzulanmaktadır...”²⁵

Avrupa Komşuluk Politikası (ENP)

AB'nin bölgeyle ilgili önemli girişimleri kapsamında değerlendirilebilecek olan bir diğer önemli adım da Avrupa Komşuluk Politikası olan ENP'dir. AB'nin bu girişimini genişleme politikaları çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. AB'nin ENP kapsamında ileri sürdüğü politikalar temelde dört başlık altında şekillenmiştir. Bunlar arasında ilk sırada etkili yönetim, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları

²² Elif Hatun Kılıçbeyli, “Europe and Asia: New Partnership After the Cold War Era”, Turkish Journal of International Relations, C. I, No. 3, Sonbahar 2002, s. 108'den aktaran Zaur Memmedov, *a.g.e.*, s.67.

²³ Zaur Memmedov, *a.g.e.*, s.29-30.

²⁴ Dilek Polat, “Avrupa Birliği Komşuluk Politikası”, s.1., (Erişim tarihi 20.05.2018) https://www.academia.edu/10193998/AVRUPA_B%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0_DO%C4%9EU_ORTAKLI%C4%9EI

²⁵ Dilek Polat, “Avrupa Birliği Komşuluk Politikası”, s.1., (Erişim tarihi 20.05.2018) https://www.academia.edu/10193998/AVRUPA_B%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0_DO%C4%9EU_ORTAKLI%C4%9EI

konuları yer alırken ekonomik yatırımlar, güvenlik konuları ile göç ise diğer başlıkları oluşturmaktadır.²⁶

AB'nin Komşuluk politikasının temelinde "Avrupalılaştırma"nın ilk sırada yer aldığını kaydeden Emerson'a göre genişleme aslında "Avrupalılaştırma Politikası"dır. Komşuluk Politikası Avrupalılaştırılmayan bölgeleri Avrupa değerlerine yakınlaştırmayı hedeflemektedir. Emerson'a göre Avrupa Komşuluk Politikasının temelinde yer alan başlıklar genel hatlarıyla şöyledir;²⁷

"• Yeni komşu bölgelere doğru genişlemenin negatif etkilerini hafifletmek.

• Avrupa dışındaki ülkeleri, Ortak Avrupa değerleri ve gelişime açık entegrasyonun faydaları doğrultusunda dönüştürmek (Avrupalılaştırmak).

• Avrupa'ya özgü ve farklılık içeren siyasi örgütlenme ve yönetim modellerinin Avrupa dışına ihraç etmek."²⁸

Yeni Komşuluk Politikası

AB'nin Kafkasya Politikaları ele alınırken üzerinde durulması gereken bir diğer husus da Yeni Komşuluk Politikası'dır. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası bölgedeki tarihsel actor olan başta Rusya olmak İran ve diğer ülkeler tarafından da yakından takip edilmiştir. Nitekim AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın Ukrayna, Moldavya, Akdeniz ve Kafkas ülkelerini kapsıyor olması Rusya'yı ister istemez rahatsız eden bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.²⁹ Ancak Rusya'nın yanı sıra ABD'nin de bölgeye olan ilgisi Kafkasya bölgesi için tarihsel süreçte var olan küresel çekişmenin gelecekte de devam edeceği ihtimallerini güçlendirmektedir.

AB'nin Yeni Komşuluk Politikaları açısından bölgedeki planlarını istikrar, güvenlik, refah, kalkınma, hukukun üstünlüğü, çok taraflılık politikası, tutarlılık başlıkları altında toplamak mümkündür. Bu başlıklardan hareketle AB'nin bölge ülkelerini siyasi ve ekonomik açıdan kendisine yakınlaştırmayı düşündüğü söylenebilir.³⁰

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kafkasya bölgesi özellikle de Güney Kafkasya, uluslararası rekabetin yoğun bir biçimde yaşandığı bir bölge haline gelmiştir. Bu noktada başta AB olmak üzere Büyük güçlerin bölgeye dair tarihsel politikalarının yanı sıra Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikalarının da bu süreçte hız kazandığını söylemek mümkündür. Bazı araştırmacılar tarafından Soğuk Savaş sonrası AB'nin bölgedeki politikaları bölgeyi Avrupalılaştırma çabası olarak değerlendirilmiştir. Özellikle TRACECA programının ortaya çıkmasında Avrupa'nın Rusya'nın ulaşım ağlarına alternatif arayışlarının önemli bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür, benzer şekilde, TRACECA'nın ardından bu arayışların INOGATE ve diğer bazı programların doğmasında da etkili olduğu görülmektedir.

²⁶ European Neighbourhood Policy (ENP) (21/12/2016), https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/330/european-neighbourhood-policy-enp_en

²⁷ Emerson M. ve dig. (Mart 2007), "European Neighbourhood Policy Two Years on: Time Indeed for an ENP Plus", CEPS Policy Brief, No : 126'den aktaran A. Sait Sönmeza.g.e., s.113-122.

²⁸ Emerson M. ve dig. (Mart 2007), "European Neighbourhood Policy Two Years on: Time Indeed for an ENP Plus", CEPS Policy Brief, No : 126'den aktaran A. Sait Sönmez, a.g.e., s.113-122.

²⁹ Samir Mardanov, a.g.e., s.92-93.

³⁰ Samir Mardanov, a.g.e., s.92-93.

AB'nin Kafkasya genelinde ve Güney Kafkasya özelinde yürüttüğü politikaların büyük bir kısmının belki de burada yer alan devletlerin ekonomik durumlarının çok da iyi olmaması nedeniyle ağırlıklı olarak yardım programları merkezli olduğu gözlenmektedir.

AB'nin bölgeye yaptığı yardım programlarının yanı sıra uzun vadede aslında bölgede yer alan enerji kaynaklarına ulaşmayı öngördüğünü de söylemek mümkündür. Nitekim AB'nin bölgeye yönelik politikalarının temelinde enerji ihtiyacı ve enerji güvenliğinin ilk sırada yer aldığı bilinmektedir. Bu nedenle başta INOGATE olmak üzere TACIS ve TRACECA programlarının temelde uzun vadede AB'nin kendi ihtiyacı olan enerjinin sağlanması için atılan adımları olarak da değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle AB ve ABD'nin Kafkasya bölgesinde Sovyet Sonrası süreçte etkin politikalar yürütebilmek için bölgenin tarihsel aktörleri olan Rusya ve İran'ı dengelemek için Türkiye'yi desteklediğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Türkiye'nin bölgedeki yeri ve öneminin daha da belirgin hale geldiğini söylemek mümkündür. Gerek küresel güçlerin bölgeye yönelik politikaları gerekse de Türkiye'nin bölgeyle olan tarihi ve kültürel bağları Türkiye'nin Kafkasya politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Türkiye'nin enerji konusundaki ihtiyacı ve Hazar bölgesinin mevcut enerji rezervleri de Türkiye'nin Kafkasya politikasının şekillenmesinde etkili konulardan biri olmuştur. Bu nedenlerle genel olarak ABD ve AB'nin bölgede İran ve Rusya'ya oranla Türkiye'yi destekleyerek bölgedeki büyük devletleri dengelemeye çalıştığını da söylenebilir. Ayrıca Türkiye'nin Hazar'daki enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması anlamındaki stratejik önemi de göz ardı edilemez.

Dolayısıyla AB'nin Kafkasya politikalarının ağırlıklı olarak ekonomi ve ticaret temelli olduğunu söylemek mümkündür. AB, Ekonomi politikalarının yanı sıra Sovyet sonrası süreçte ortaya çıkan devletlerin özellikle de Güney Kafkasya eksenindeki devletlere ekonomik yardımlarda bulunarak bölge ülkelerini Emorson'ın tabiriyle "Avrupalılaştırmaya" çalıştığı da gözlenmektedir. Ancak bunu yaparken AB'nin Rusya ve diğer Ortadoğu ülkelerine olan enerji bağımlılığını da ortadan kaldırmayı amaçladığı görülmektedir. Bu kapsamda AB, Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının güvenli ve ekonomik bir biçimde Avrupa'ya ulaştırılması için de büyük çaba sarf etmektedir.

Kaynakça

A. Sait Sönmez, "Avrupa Birliği'nin Komşu Bölgelere Yönelik Siyasal Açılımı: Avrupa Komşuluk Politikası", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, Cilt: 7, Sayı: 14.

Commission of the European Communities, *Wider Europe — Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, Brussels, 2003.

Dov Lynch, *The South Caucasus: A Challenge for the EU*, Chailiot Papers No: 65, 2003.

Dilek Polat, "Avrupa Birliği Komşuluk Politikası", s.1., (Erişim tarihi 20.05.2018)
https://www.academia.edu/10193998/AVRUPA_B%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0_DO%C4%9EU_ORTAKLI%C4%9EI

Elif Hatun Kılıçbeyli, "Europe and Asia: New Partnership After the Cold War Era", *Turkish Journal of International Relations*, C. I, No. 3, Sonbahar 2002.

- European Neighbourhood Policy (ENP) (21/12/2016), https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/330/european-neighbourhood-policy-enp_en
- Emerson M. ve dig. (Mart 2007), "European Neighbourhood Policy Two Years on: Time Indeed for an ENP Plus", CEPS Policy Brief, No : 126.
- Licinia Simao, "EU-South Caucasus Relations: Do Good Governance and Security Go Together?", *Political Perspectives*, Volume 5 (2), 2011.
- Leila Alieva, EU and the South Caucasus, Bertelsmann Group for Policy Research, 2006.
- Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, 6. B., İstanbul, Beta Yayınları, 2002, s. 345'den aktaran Samir Mardanov, Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- Samir Mardanov, Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- Stanislav CHERNIAVSKII, "The West Steps Up Activity in the Transcaucasus", *International Affairs, a Russian Journal of World Politics, Diplomacy and International Relations*, Volume 44, No 4, 1998.
- Zaur Memmedov, Inogate Projesi Çerçevesinde Avrupa Birliği – Güney Kafkas Ülkeleri İlişkileri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Toplulukları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004, Ankara.